

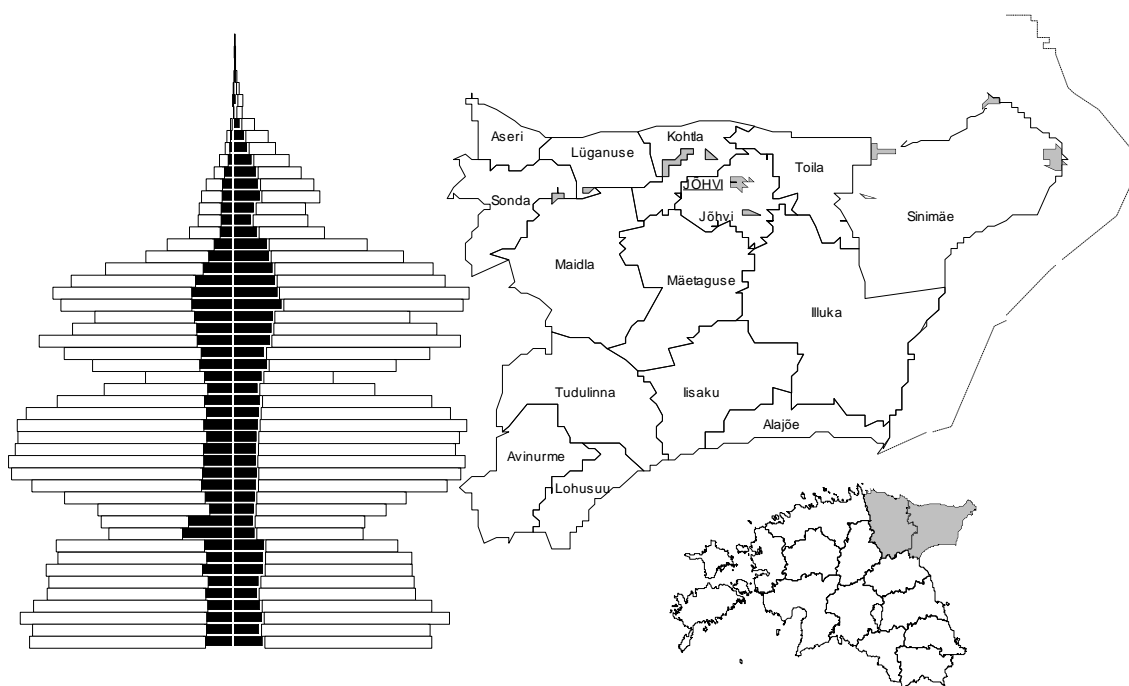
EESTI RAHVASTIKUSTATISTIKA
POPULATION STATISTICS OF ESTONIA

**RAHVASTIKU ÜHTLUSARVUTATUD
SÜNDMUS- JA LOENDUSSTATISTIKA**

**REVIEWED POPULATION VITAL AND
CENSUS STATISTICS**

Ida-Virumaa 1965-1990

Kalev Katus Allan Puur Asta Põldma

Tallinn 2002

EESTI KÕRGKOOIIDEVAHELINE DEMOUURINGUTE KESKUS
ESTONIAN INTERUNIVERSITY POPULATION RESEARCH CENTRE

**RAHVASTIKU ÜHTLUSARVUTATUD
SÜNDMUS- JA LOENDUSSTATISTIKA**

**REVIEWED POPULATION VITAL AND
CENSUS STATISTICS**

Ida-Virumaa 1965-1990

Kalev Katus Allan Puur Asta Põldma

RU Seeria C No 19

Tallinn 2002

© Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus
Estonian Interuniversity Population Research Centre

Kogumikuga on kaasas diskett Ida-Virumaa rahvastikuarengut kajastavate joonisfailidega, © Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus.

The issue is accompanied by the diskette with charts on demographic development of Ida-Virumaa population, © Estonian Interuniversity Population Research Centre.

ISBN 9985-820-66-5

EESTI KÕRGKOOIIDEVAHELINE DEMOUURINGUTE KESKUS
ESTONIAN INTERUNIVERSITY POPULATION RESEARCH CENTRE
Postkast 3012, Tallinn 10504, Eesti

Kogumikus esitatud arvandmeid on võimalik tellida ka elektroonilisel kujul *Lotus*- või *ASCII*-formaadis. Soovijail palun pöörduda Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse poole.

Tables presented in the issue on diskettes in Lotus or ASCII format could be requested from Estonian Interuniversity Population Research Centre.

EESSÕNA

Eesti rahvastiku-uuringute hoogustumine vene aja lõpupoole pörkus päris lihtsate eesmärkide seadmisel andmestiku ebaadekvaatsusele. Mõistagi oli iseseisvuse taastamiseni esmatähtsuseks rahvastikuteabe raske kättesaadavus ja avaldamisvõimaluse pea täielik puudumine. Sellistes oludes kippus suure osa ametnikkonna ja isegi teadlaste hulgas levima arusaam, et salastatus kujutab endast peamist või koguni ainukest rahvastikuandmetega seotud probleemi. Sügisel 1991 võõrvõimu keelud kadusid ja selgus, et tegelikult on Eesti Statistikaametis leidaolev andmestik äärmiselt puudulik kogu vene aja lõikes ning olemasolev pisku vajab sihiteadlikku korrastustööd. Läbivaks, arvatavalt peamureks üldse on sõjajärgse rahvastikuteabe ebapiisav võrreldavus ajas ja ruumis, mis aastakümnete jooksul kuhjununa on Eesti andmestiku madala kvaliteedi põhjuseks tänini ning sageli välistab koguni rutiinsete demograafiliste analüüsivõtete kasutamise.

Andmevõrreldavust kahandanud asjaolud, olgu omaette või koostoiminult, moodustavad kopsaka sasipuntra: sagedasti muudetud andmedefinitsioonide ja arvutusvõtete kirjeldus on leebelt öeldes puudulik ning rakendamisaeg selgepiirilisel fikseerimata; Moskvast teostatud arvutuste metodoloogia ja meetodika on reeglina hoopis teadmata, sest tollase (ja nüüd prügimäele saadetud) kirjavahetuse tõendusel pole Eesti ametnikel enama kui arvutustulemusi õigeks tunnistanud kaaskirja vastu huvi jagunud; väiksemate haldusüksuste suunas liikudes kahaneb hüppeliselt andmemah, mistõttu omavalitsuste rahvastikustatistika on eriti auklik ega ühti pealegi asjaomaste Eesti koondnäitajatega; statistilise territoriaalüksuse põhimõtet pole järgitud ja halduspiiride vähegi olulisem muutus on katkestanud rahvastikunäitajate aegread; andmeallikate kooskasutamine piirdub sündmus- ja loendusstatistika haruharvade ühilduskatsetega, riigiesinduslik küsitlusstatistika puudub aga täielikult. Esitatud lühiloetelu ja palju muud sarnast viitab eelkõige suure hulga töö tegematajätmisele ja pole-minu-asi mentaliteedile. Kaudselt oli selline tööstiil muidugi võõrvõimu poolt soositud, kuigi mitte otse nõutud. Igatahes on viie aastakümne kuhjvtulemusena meil sõna otseses mõttes oblastile või asumaale, mitte iseseisvale Euroopa riigile kohane rahvastikustatistika.

Eesti Demograafia Assotsiatsiooni koondunud teadlaskond vaagis rahvastikustatistika olukorda päris põhjalikult. Arupidamiste küllalt loogilise tulemusena sündis otsus korrastada Eesti sõjajärgne rahvastikustatistika viisil, et kujuneks varasema ajaperioodiga ühilduv tervikandmestik. Mitmesuunaliste tööde korraldamine ja teostus, mille ühisnimetuseks on kinnistunud *Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programm*, on jäänud peamiselt Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskusesse koondunud rahvastikuteadlaste kanda. Korrastustööde suur ulatus on pannud Programmi teostusviisi ja -kiiruse rippuma majanduslikest võimalusist ning koostöö laabumisest asjaomaste riigiasutustega. Mõistagi oli kõnealune Programm oluliseks arutlusaineks Valitsuse Isikuandmenõukogus kogu tolle andmekorraldusreformile suunatud ekspertkogu töö vältel. Poolehoidvaid seisukohti jagati seal ja on väljendatud omajagu ka edaspidi, kuid tööde ladus kulgemine on ikka jäänud mõne ametkonna oskamatusse või koguni soovimatuse taha käsitleda Programmi laiemaid eesmärke iseseisva riigi ja selle institutsioonide loomupärase ülesandena. Siiski, seoses Maailma Rahvastiku- ja Arengukonverentsi ettevalmistusega Kairos pidas Isikuandmenõukogu tarvilikuks oma võimaluste piires Programmi mõne osaprojekti rahastamist alustada. Nõnda on Programmi raamis ilmunud kümnekond harmoniseeritud rahvastikustatistikat esitavat kogumikku (EKDK RU, Seeria C). Niiõelda ühiskondlikus korras äratehtu on hoopis mahukam, mille hulgas väärivad esiletõstmist 1989 aasta loendusandmestiku korrastamine ja uuskodeerimine. Ka käesolev kogumik tugineb suurel määral nimetatud tulemusel.

Programmi raames algas töö sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutustega 1995 aastal, kuid seiskus koos teiste sedalaadi ettevõtmistega, kui kippus taastuma omaaegset informaatilist mõttelaadi kandvate ametnike otsuspädevus riigiandmekorralduses. Neile mõjus, ja mõjub õigusega tänini,

andmevõrreldavust ja -kvaliteeti eesmärgistav ühtlusarvutuste teostamine ametkondliku elupuu saagimisena. Ajuti tugevnes ka arusaam, et omavalitsuse andmetarvidus on tema omamure, mis polnud kuidagi kooskõlas Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmi lähtealustega. Enesestmõistetavalt tugineb viimane riigiandmekorralduse vastupidist loogikat kandvale üldpõhimõttele, mille järgi keskvoimu esmasülesanne on kindlustada iga omavalitsus ühtse riigistatistilise andmekogumiga ning, muuhulgas, tagada sedaviisi võrreldavus teiste omavalitsuste, kogu Eesti ja välisriikide suhtes. Programmi tabas uus seisak minister Katrin Saksa jõulisel initsiatiivil, kelle püüdeks oli pikaajaliste rahvastikustatistiliste tööde põhimõtteline asendamine lühiajaliste “uuringute” *resp* arvamuskäsitluste läbiviimisega, millelt loodeti hetkepoliitilist kasu lõigata. Paraku ei toeta Programmi sihiseadet ka viimase rahvaloenduse madal andmekvaliteet ja sealt tõukuv soov äärmuseni lihtsustatud andmesilumisvõtete kasutamisele Statistikaametis.

Ida-Virumaa kogumik on seitsmes raamat maakonna sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutuste sarjas ning järgib enesestmõistetavalt nii sisult kui esituslaadilt varemilmunuid, ka nende hulka kuuluvat Lääne-Virumaa kogumikku. Väärrib meenutamist, et projekti alguses kutsuti raamatu mahu ja struktuuri määramiseks ellu tööseminar, mille istungid toimusid pea üheksa kuu vältel. Nendel arupidamistel etendasid olulist osa maakonna asjatundjad, kes valisid enimsobiva isikutunnuste ja näitajate kombinatsiooni, muidugi olemasoleva andmekogumi poolt asetatud rangete piirangute raamis. Töö teostajate meeoleharmiks kasvas seminar esitamisele kuuluva andmemahu lõpuks enam kui kolmekordseks. Muuseas on see ilmekalt paista loendusandmestiku uustöötuse esituses, kus tabelite arv numeratsiooniga hoopiski kokku ei lange: pea igat valdkonda esindab kaks või paaril juhul enamgi arvtabelit. Kogumiku kasutajad on aga eelkõige ikka asjaomaste omavalitsuste ja maakonna rahvas, sedavõrd kaalus nendepoolne argumenteeritud soov üles rahastamise ja plaanitud tööajaga seatud tingimused. Küll on iga raamatu mahu ja sisu kasvades nihkunud koguprojekti teostus pikema aja peale.

Kogumik esitab Ida-Virumaa rahvastiku ühtlusarvutatud sündmus- ja loendusstatistika 1965-1990. Sündmusstatistiline andmestik on antud näitajate kaudu, mis allusid korrastamisele kogu ajavahemikku hõlmava aegreana. Kõik uusrehkendused tuginevad Eesti rahvaarvu ja vanuskoostise varasemale ühtlusarvutusele. Loendusstatistika vallast on tervikuna uustöödeldud 1989 aasta andmestik ja tulemus esitatud maakonnakeskse standardtabelite komplektina. Varasemate loenduste andmevalik järgib nimetatud tabelikogumit: esitatud on kõik võrreldavad ja väikeerisusega, kõrvale jäetud võrreldamatu struktuuriga arvandmed. Ka 1979 aasta loendusandmestik oli teatud piirangutega uustöödeldav, seevõrra on vastavaid arvtabeleid hulga rohkem kui kahe varasema loenduse kohta, mil tuli piirduda vaid omaaegsete töötlustulemuste koondamise ja ühtlustamisega. Kus iganes võimalik, on valla/linna andmed esitatud vastavate maakonnaandmetega võrdväärse mahus, millist põhimõtet lubas olemasolev andmestik rakendada täies ulatuses 1989 aasta tabelkomplekti puhul. Kogumiku algusosa sisaldab lühikest ülevaadet maakonna rahvastikuarengust rõhuasetusega ajavahemikule 1965-1990 ning selgitusi andmedefinitsioonide ja piirimuutuste kohta. Trükitud materjali täiendab maakonna rahvastikuarengut kajastav elektrooniline jooniskomplekt.

Ida-Virumaa rahvastikukogumiku valmimisele on aidanud kaasa palju asjalikke inimesi, kellele kuulub autoritepoolne siiras tänu. Maakonnasarja väljakujundamisel oli asendamatu Taimi Parve entusiasm, kes muuhulgas selgitas oma pikaajalise töökogemuse varal rahvastikuandmete kasutamissuundi väljaspool keskasutusi. Tolle tööetapi teiseks võtmeisikuks oli Piret Luik Kesk-Eesti Statistikast, kelle hingel lasub paljuski kogumiku mitmekordselt kasvanud maht võrreldes esialgu plaanituga. Käesoleva rahvastikukogumiku loendusandmete uustöötuse ja ühtlusarvutused viisid läbi Kalev Katus ja Allan Puur, keda andmeesituse ja kujunduse osas toetas tõhusalt Teet Pungas. Kogumiku ülevaatekujud kirjutasi Kalev Katus, Allan Puur ja Asta Põldma. Põnevamad arvandmed valis välja ja koostas nende põhjal jooniskomplekti Teet Pungas.

Rahvastiku loendus- ja sündmusstatistilised ühtlusarvutused toimusid algusfaasis pika aja vältel ning rahastamispauside kestel korduvalt uuesti Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse vahendite arvel ning loodud andmestikud on käesoleva kogumiku tarvis mõistagi piiranguvabalt kasutada. Nende hulgas väärrib esiletõstmist korrastatud loendusandmestik, mille

eelneva teostuseta oleks aja- ja töökulu olnud koguni mitmekordselt suurem. Kogumiku andmevaliku ja esituslaadi seisukohalt tuleb kahtlemata oluliseks pidada Laulasmaa seminari (1993), samuti nimetatud ettevõtmisest tőuke saanud ja tänaseks tihenenud andmekorralduslikke mõttevahetusi rea rahvusvaheliste teadusprojektide ja konverentside käigus, mille rahaline toetus pärineb mitmest eri allikast. ÜRO arenguprogramm kaasrahastas, koostöös Eesti Säästva Arengu Sihtasutusega, andmekasutusseminari maakonna arenguplaanijatele (Põltsamaa, 1999), mis andis olulise tagasisideme rahvastikuandmestiku olemasolust ja tarvidusest maakonna otsustustasandil. Kogumiku koostamisele on kaasa aidanud sihtteema *Eesti rahvastikuareng: põhitrendid ja tulevikusuundumused* ning Eesti Teadusfondi grantide nr 3801 ja 4796 raamis teostatud analüütilised tööd, samuti Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmi kahe teise osaprojekti, Eesti Rahvastiku Andmepanga ja sünniandmestiku teave. Ida-Virumaa sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutuste kogumik poleks saanud teostuda ilma Valitsuse Isikuandmenõukogu poolt algatatud rahalise toeta. Eelarvevahendite kasutamine toimus Eesti Statistikaameti kaudu.

Kalev Katus

FOREWORD

The advancement of demographic studies in Estonia in the middle of the 1980s was obstructed by the inadequacy of population data, even in the case of simple analyses. Limited availability of population data and restrictions on publication were the major obstacles to research until the restoration of Estonian independence. The secrecy of state statistics contributed to the general spread of the view, among decision-makers but also within the research community, that problems concerning population data were mostly, or even exclusively, caused by the lack of availability. Following the cessation of imposed restrictions in 1991, it became apparent that the population data for the whole period of Russian rule in Estonia were heavily deficient. Up to the present day, the major complication regarding data has been extremely poor comparability in terms of time and space, which necessitates extensive efforts even before routine analytical techniques can be applied.

During the period of Russian rule, data comparability was violated in multiple ways — applied definitions, calculation methods as well as their operation periods were not properly documented; judging from relevant correspondence, the methods of calculation performed by Moscow have been of low interest to Statistics Estonia, and therefore, the corresponding information is locally unavailable; sub-national data have been very sparse or virtually non-existent when moving to smaller units. Moreover, regional data often fail to make up the totals for the whole country; the concept of administrative rather than statistical territorial units has been applied, which, under frequent administrative transfers, disrupts the time series; vital and census statistics were kept isolated from each other and the third major source of population data — sample surveys — was ignored as a part of official statistics. Taken together, the above-mentioned deficiencies were the principal reasons for the discontinuity of national statistics in the country.

Since the lifting of restrictions, the scientific community has addressed the state of population statistics and expressed their serious concerns. Discussions held in the Estonian Demographic Association resulted in the conclusion that the consistency and quality of population statistics for the period of dependence does not meet the needs of an independent nation. The major direction of quality improvement of post-war population data, which can be undertaken in the current circumstances, are harmonisation and recalculation for the purpose of achieving consistency in time and space, in particular bridging the gap between the present and the statistics of the pre-war independence period. Various tasks aimed at the harmonisation of all major data sources over a 50-year period have been brought together under the *Programme for Estonian Population Data Comparability*.

So far the realisation of the Programme has mainly relied on the efforts of scientists at the Estonian Interuniversity Population Research Centre. Due to the scale of the tasks, the fulfillment of the Programme, and the tempo of its progress in particular, are dependent on the availability of funding and the cooperation of relevant government institutions. Understandably, the Programme has been monitored by the Governmental Commission for Population and Social Statistics during the entire period of its operation. Despite expressions of support, progress has been stymied by the unwillingness of certain agencies to consider the more general objectives of the Programme to be among the fundamental tasks of the national statistical system. Nevertheless, in the framework of the preparations for the Cairo Conference on Population and Development, the Governmental Commission allocated its support to a few sub-projects of the Programme. The results have been published in several volumes (EKDK RU, Series C), and have included the harmonised regional time series of age structures, life tables, infant mortality, and the inventory of historical sources on Estonian population. The work accomplished under the initiative of the research community has been of a much wider range, particularly with respect to the retrieval of the 1989 census microdata by

means of consistency-checking, evaluation, harmonisation and documentation. Among other applications, a noticeable part of the current publication builds upon the previous effort.

Given the urgent need for population data at a municipal level, the Governmental Commission for Population and Social Statistics considered the Programme's sub-project *Reviewed Population Census and Vital Statistics* for support. The Project started at the beginning of 1995 but, together with other undertakings of its kind, was halted when the lobby of old Soviet-type computing personnel, featuring strong profit-orientation under the new conditions, regained its decision-making authority. Not surprisingly, this interest group regards quality and comparability orientation in statistics as unnecessary spending. Additionally, the idea arose to leave the responsibility for population data issues to the municipalities, thus dissolving the national statistical system. Understandably, the Programme's emphasis on the key principle — local communities should be provided centrally with basic statistical information which they could compare with that of other communities, and with national figures as well as data for other countries — was in clear conflict with the expressed ideas. The Programme again came to a halt under the ministership of Katrin Saks, who attempted to replace the Programme with short-term studies, relying largely on public opinion polls. Unfortunately, the advancement of the Programme is also hampered by the low implementation quality of the recent population census and the resulting inclination of the Statistical Office towards oversimplified data manipulation.

This volume on Ida-Virumaa is the seventh in the series of the *Reviewed Population Census and Vital Statistics*, following in its content and format the earlier publications, including the volume on the neighbouring Lääne-Virumaa. It should be kept in mind that, to develop the series, at the launching stage of the Project a set of workshops were carried out involving specialists of local authorities as principal data users. Their input was rather important in defining the scope and structure of the series, and, causing a certain amount of embarrassment to those responsible for its implementation, the recommendations resulted in an almost threefold increase in the size of the volume. This development is, among others, reflected in the list of census tables where the original numeration has been supplemented by a parallel one. However, as the principal data users are the local authorities, the well-argued needs of county/municipality partners outweighed the constraints of the planned budget and time schedule. With the increase of amount and contents of each volume, the work of the Project as a whole has understandably been spread over a longer period.

This volume presents vital and census statistics for Ida-Viru county 1965-1990. Vital statistics include indicators which could be subjected to recalculation, resulting in a consistent time series covering the whole period. All the data presented are consistent with the population and age structures, harmonised for the referred period. Regarding census statistics, the 1989 microdata has been newly processed to produce a set of regional standard tabulations covering all municipalities. When prepared for all counties, the set will provide the 1989 national census publication. The data for earlier censuses follows the same standard set, including all the comparable data and discarding non-comparable tabulations. Due to access to microdata, the 1979 census is noticeably better represented than two earlier censuses, for which only aggregate tabulations were available. Whenever possible, the data on municipalities are presented in an amount and detail equal to that available on a county level. In full scale this principle could be followed with respect to the 1989 census. In addition to tables, the volume discusses relevant statistical concepts and definitions and administrative transfers as well as presenting a short overview on Põlvamaa population development. The volume is accompanied by a diskette including a series of computerised graphs to illustrate the main features of the county population.

The authors are indebted to the competent contribution of many people. Indispensable has been the insight of Ms. Taimi Parve, who carefully considered the applications of the data from the viewpoint of local needs. The persistence of Ms. Piret Luik from the Kesk-Eesti Statistical Bureau was the primary factor in such an expansion of the volume. The processing of the census data was performed by Kalev Katus and Allan Puur, assisted by Teet Pungas. The overview of applied

concepts and definitions, as well as of demographic developments in Ida-Viru county, were prepared by Kalev Katus, Allan Puur and Asta Põldma. Teet Pungas composed the set of graphs.

The Estonian Interuniversity Population Research Centre provided the *Programme for Estonian Population Data Comparability* with financial support at the beginning stage as well as during the repeated interruptions in regular funding. Results of this decade-long work have been made available to the Project. Particularly important has been access to the 1989 census microdata, which has saved a considerable amount of time and resources required for the accomplishment of the volume. Encouragement for the publication as well as the Project outline date back to the Seminar of Baltic Population Statisticians at Laulasmaa (1993). Also important have been discussions held in the framework of several international research activities, supported from various sources. The UN Development Programme, together with the Estonian Foundation for Sustainable Development, has provided support for a specialised workshop for county and municipal planning officers; the workshop was organised to provide feedback on the availability and application of regional population information. The volume has benefitted from the results under research theme 0501463s00 and analyses in the framework of Estonian Science Foundation grants No.3801 and No.4796, as well as from information from the Estonian Population Databank and the Estonian Birth Register, two other sub-projects under the national data harmonisation programme. The preparation of the Põlvamaa volume has relied on funding initiated by the Governmental Commission for Population and Social Statistics. The budget allocation was channeled via Statistics Estonia.

Kalev Katus

SISUKORD

1. IDA-VIRUMAA RAHVASTIKUARENGU PÕHIJONED 1965-1990	XIII
1.1. Rahvastikutaaste	XIV
1.2. Südimus	XIX
1.3. Suremus	XXIV
1.4. Abielu ja perekond	XXVI
1.5. Ränne ja paiksus	XXX
1.6. Rahvastiku vananemine	XXXIV
1.7. Rahvus ja keel	XXXVII
1.8. Haridus	XLI
1.9. Majandustegevus	XLIII
1.10. Eluase	XLV
2. ANDMEALLIKAD JA MÄÄRATLUSED	XLVIII
2.1. Sündmusstatistika	XLVIII
2.1.1. Rahvastikusündmused	XLVIII
2.1.2. Iive ja rahvaarv	LVI
2.1.3. Sündmus- ja iibekordajad	LVIII
2.2. Loendusstatistika	LXI
3. ANDMEESITUS	LXVI
4. PIIRIMUUTUSED	LXIX
5. HALDUSÜKSUSTE RAHVASTIK LOENDUSAASTATEL 1959-1989	LXXVI
6. VIITED	LXXXV
7. JOONISFAILIDE NIMEKIRI	LXXXVIII

TABELID

SÜNDMUSSTATISTIKA	1
Tabel 1. Rahvaarv ja muutuskomponendid 1965-1990	3
Tabel 2. Rahvastikusündmused 1965-1990	8
Tabel 3. Rahvastiku sündmuskordajad 1965-1990	12
Tabel 4. Rahvastiku soovanuskoostis 1965-1990	14
LOENDUSSTATISTIKA	21
RAHVALOENDUS 15.01.1959	22
Tabel 1A. Rahvastiku soovanuskoostis 1959	22
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1959	23
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1959	25
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1959	31

RAHVALOENDUS 15.01.1970	33
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1970	34
Tabel 1A. Rahvastiku soovanuskoostis 1970	35
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1970	36
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1970	39
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1970	45
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1970	46
RAHVALOENDUS 17.01.1979	51
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1979	52
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1979	53
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1979	58
Tabel 4A. Rahvastiku paiksus 1979	64
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1979	68
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1979	70
Tabel 6. Rahvastiku emakeel 1979	73
Tabel 6A. Rahvastiku eesti keele oskus 1979	80
Tabel 7. Rahvastiku lapsesus 1979	83
Tabel 7A. Rahvastiku lapsesus ema hariduseti 1979	85
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1979	86
Tabel 9A. Rahvastiku tööala (NRTAK) 1979	93
Tabel 10A. Rahvastiku amet (NRAK) 1979	99
RAHVA- JA ELUASEMELOENDUS 12.01.1989	103
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1989	104
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1989	106
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1989	116
Tabel 4. Rahvastiku põlisus 1989	126
Tabel 4A. Rahvastiku paiksus 1989	132
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1989	138
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1989	140
Tabel 6. Rahvastiku emakeel 1989	148
Tabel 6A. Rahvastiku eesti keele oskus 1989	160
Tabel 7. Rahvastiku lapsesus 1989	168
Tabel 7A. Rahvastiku lapsesus ema hariduseti 1989	172
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1989.....	174
Tabel 9. Rahvastiku tööala (RTAK) 1989	188
Tabel 9A. Rahvastiku tööala (NRTAK) 1989	200
Tabel 10. Rahvastiku amet (RASK) 1989	212
Tabel 10A. Rahvastiku amet (NRAK) 1989	218
Tabel 11. Rahvastiku eluasemetüüp 1989	226
Tabel 12. Rahvastiku eluase: tubade arv 1989	240
Tabel 12A. Rahvastiku eluase: üldpind 1989	254
Tabel 12B. Rahvastiku eluase: elamispind 1989	268
Tabel 13. Rahvastiku eluasememugavused 1989	282
Tabel 14. Tiheloleku aste: 1-liikmeline leibkond 1989	292
Tabel 14A. Tiheloleku aste: 2-liikmeline leibkond 1989	304
Tabel 14B. Tiheloleku aste: 3-liikmeline leibkond 1989	316
Tabel 14C. Tiheloleku aste: 4-liikmeline leibkond 1989	328
Tabel 14D. Tiheloleku aste: 5+liikmeline leibkond 1989	342

CONTENTS

1. DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT OF IDA-VIRUMAA POPULATION 1965-1990 ...	XIII
1.1. Population Growth	XIV
1.2. Fertility	XIX
1.3. Mortality	XXIV
1.4. Marriage and Family	XXVI
1.5. Migration and Residence	XXX
1.6. Population Ageing	XXXIV
1.7. Ethnicity and Language	XXXVII
1.8. Education	XLI
1.9. Economic Activity	XLIII
1.10. Housing Conditions	XLV
2. DATA SOURCES AND DEFINITIONS	XLVIII
2.1. Vital Statistics	XLVIII
2.1.1. Vital Events	XLVIII
2.1.2. Number of Population and Population Growth	LVI
2.1.3. Vital Rates	LVIII
2.2. Census Statistics	LXI
3. DATA PRESENTATION	LXVI
4. ADMINSTRATIVE TRANSFERS	LXIX
5. POPULATION NUMBER OF ADMINISTRATIVE UNITS IN 1959-1989 CENSUSES .	LXXXVI
6. REFERENCES	LXXXV
7. LIST OF ELECTRONIC CHARTS	LXXXVIII

TABLES

VITAL STATISTICS	1
Table 1. Components of Population Change 1965-1990	3
Table 2. Vital Events 1965-1990	8
Table 3. Vital Rates 1965-1990	12
Table 4. Age Composition 1965-1990	14
CENSUS STATISTICS	21
POPULATION CENSUS 15.01.1959	22
Table 1A. Age Composition 1959	22
Table 2. Marital Status 1959	23
Table 3. Educational Attainment 1959	25
Table 5. Ethnicity 1959	31

POPULATION CENSUS 15.01.1970	33
Table 1. Age Composition 1970	34
Table 1A. Age Composition 1970	35
Table 2. Marital Status 1970	36
Table 3. Educational Attainment 1970	39
Table 5A. Ethnicity 1970	45
Table 8. Main Activity 1970	46
 POPULATION CENSUS 17.01.1979	 51
Table 1. Age Composition 1979	52
Table 2. Marital Status 1979	53
Table 3. Educational Attainment 1979	58
Table 4A. Duration of Residence 1979	64
Table 5. Ethnicity 1979	68
Table 5A. Ethnicity 1979	70
Table 6. Mother Tongue 1979	73
Table 6A. Estonian Language Ability 1979	80
Table 7. Parity 1979	83
Table 7A. Parity by Education of Mother 1979	85
Table 8. Main Activity 1979	86
Table 9A. Branch of Economic Activity (SCCI) 1979	93
Table 10A. Occupation (SCCO) 1979	99
 POPULATION AND HOUSING CENSUS 12.01.1989	 103
Table 1. Age Composition 1989	104
Table 2. Marital Status 1989	106
Table 3. Educational Attainment 1989	116
Table 4. Nativity 1989	126
Table 4A. Duration of Residence 1989	132
Table 5. Ethnicity 1989	138
Table 5A. Ethnicity 1989	140
Table 6. Mother Tongue 1989	148
Table 6A. Estonian Language Ability 1989	160
Table 7. Parity 1989	168
Table 7A. Parity by Education of Mother 1989	172
Table 8. Main Activity 1989	174
Table 9. Branch of Economic Activity (ISIC) 1989	188
Table 9A. Branch of Economic Activity (SCCI) 1989	200
Table 10. Occupation (ISCO) 1989	212
Table 10A. Occupation (SCCO) 1989	218
Table 11. Dwelling type 1989	226
Table 12. Housing Conditions: Number of Rooms 1989	240
Table 12A. Housing Conditions: Total Floor Area 1989	254
Table 12B. Housing Conditions: Living Floor Area 1989	268
Table 13. Dwelling Utilities 1989	282
Table 14. Degree of Crowdity: 1-Person Household 1989	292
Table 14A. Degree of Crowdity: 2-Person Household 1989	304
Table 14B. Degree of Crowdity: 3-Person Household 1989	316
Table 14C. Degree of Crowdity: 4-Person Household 1989	328
Table 14D. Degree of Crowdity: 5+Person Household 1989	342

SISSEJUHATUS

1. IDA-VIRUMAA RAHVASTIKUARENGU PÕHIJÕONED 1965-1990

Käesolev kogumik esitab sõjajärgse rahvastikustatistika ühtlusarvutuste esimese ja ajaliselt hilisema poole, sedavõrd polnud esialgse kava kohaselt üldistavat tekstiosa väljaandesse plaanitud. Erinevalt tabelosast, mis praktilisteks eesmärkideks mõelduna moodustab omaette tarvitatava terviku, saab Ida-Virumaa rahvastikulooline käsitlus olulist täiendust, kui kogu sõjajärgne rahvastikustatistika on varasema ajajärguga kokku viidud ning läbi analüüsitud. Ometi oli maakonnainimeste kindel tahe näha väljaandesarjas ka tekstilis-pildilist ülevaadet, millist soovi alljärgnev püüabki täita. Mõistagi on kogumiku poolt hõlmatud ajavahemik 1965-1990 demograafiliseks käsitluseks lühikesevõitu, kuid annab siiski välja põlvkonnamõõdu, tehes rahvastikuarengulised järeldused põhimõtteliselt võimalikuks. Samuti on tegemist vahetult nüüdisajaga haakuva, ehk teisisõnu, tänaste suundumuste lähteperioodiks oleva andmestikuga. Nimetatud asjaolud lubavad eeldada, et järgnev kirjeldus suudab enam-vähem haarata lähimineküla rahvastikuarengu põhitrende ega ole liialt mõjutatud mitmesugustest võnkelaadsetest, nn konjenktuurmuutustest demograafilistes suundumustes.

Järgneva teksti, kuid ka ülejäänud kogumikuosade puhul on mõistlik tähele panna, et tegemist pole analüütilise väljaande, vaid ennekõike standardtabelite esitusega. Viimase tunnusjooneks on iga rahvastikuprotsessi ja -seisundi tasakaalustatud, kõikvõimalikesse seostesse mittelaskuv ja seevõrra mõneti lihtsustatud käsitlusviis. Vastavalt oleks ülearu pretensioonikas teha panus toimunud arengu põhjuste analüüsile, pigem on õigem asetada rõhk Ida-Virumaa rahvastikuarengu põhisuundumuste esiletoomisele ühe põlvkonna kestel, mõnevõrra ka teiste maakondade ja kogu Eesti arengujoontega paralleelsele tõmmates. Ehk sobib sinne tekstiosa sissejuhatuseks ametnikule, kes seni pole osanud lihtsatelegi demograafilistele näitarvudele õiget rakendust leida ega rahvastikuandmeid otsustusprotsessis kasutada, sooviks seda aga põhimõtteliselt teha küll. Tekstiosa ülevaatlikkuse huvides on selles ära toodud näputäis graafikuid kogumikuga kaasasolevast joonisfailide komplektist.

Oma koht on käesoleval rahvastikuarengu ülevaatel siiski täita, sest sõjajärgse poolsajandi jooksul oli rahvastikuandmete avaldamine, isegi pildi kujul, rangete reeglite poolt kitsendatud. Kui Eesti kohta tervikuna mõni tsenseeritud ülevaade aeg-ajalt ilmus, siis maakonna rahvastikuarengust on ka artikli mahuga piirduvad kokkuvõtted peaaegu olematud. Virumaa idaosa ja eriti sealsete suuremate tööstuslinnade Kohtla-Järve, Narva ja Sillamäe rahvastikuandmete puhul kehtisid veel strateegilise tootmistegevuse paiknemisest ja piirkonna ümberrahvastumise varjamise tarvidusest kantud lisapiirangud. Küll on aga enne suurt sõda tehtud siinolevaga samalaadset tööd. Pärast iseseisvuse kättevõitlemist pani tollane Eesti Vabariik suurt rõhku ühiskonna vajadusi teeniva andmekorralduse ülesehitamisele ning esmakordselt Eestis üleriigilise asutusena moodustatud Statistika Keskbüroo alustas ühe ulatuslikuma projektina varasema rahvastikustatistika korrastamist.

Tollased ühtlusarvutused, millest põhiosa avaldati koos 1922 aasta loendusmaterjalidega, hõlmasid kõigi kolme tolleks ajaks asetleidnud rahvaloenduse andmestikku (lisaks eelmainitule 1881 ja 1897), kuigi igaüks neist oli läbi viidud erinevalt lähteasendist. Esimene Balti provintside loendus vastandus mõneti Vene impeeriumi keskvalitsusele, rõhutades andmekorralduslikult kohalikkude erikorda. Teine, üle-Venemaaline, vastuoks, nivelleeris kohaliku eripära ning alles kõnealustest loendustest viimane võttis lähtekohaks rippumatu rahvusriigi ühiskonnakorraldusliku vajaduse. Nii polnud andmestiku ühtlustustöö mõistagi lihtne, kuid oli ju noore riigi üheks esmavajaduseks luua arusaam omaenda elanikkonnast ja tema arengusuundumustest. Õpetlik on tähele panna, et olukorras, kus varasemat andmestikku ei õnnestunud esitada hilisema struktuuris, nägi ühtlusarvutuste metodoloogia ette vastupidise toimimisviisi: aluseks võeti 1881 aasta loendusandmestik ja halduspiirid ning arvatati hilisemad andmed selle järgi. Igatahes suudeti lõpptulemusena tagada kõigi kolme loenduse andmehõlmsus ja luua niimoodi kvantitatiivne alusmaterjal eelneva 40 aasta rahvastikuarengu kohta nii riigi kui ka maakonna tasandil.

Iseseisvusaegne loendusstatistika jõudis koos ühtlusarvutustega peatselt trükki ning samal põhjusel kui praegu — statistiliste tööde ja kujundatud andmestiku suure mahu tõttu — korraldati tookordne avaldamine maakonnavihkude kaupa. Tänapäevase Ida-Virumaa andmed leiab mõistagi toonase Virumaa koondvihust, mis hõlmab maakonna läänepoolset osa ja ka Narva-taguseid valdu [RSKB 1924]. Halduspiiride muutused Virumaal puudutasid ka omaaegsete Eestimaa ja Ingerimaa ehk Peterburi kubermangu vahelist piiri, mis kõige muu kõrval tähendab ju seda, et 1881 aasta Balti rahvaloendus ei haaranud kogu Virumaad Eesti Vabariigi piires. Samuti kuulus Narva teadaolevalt Peterburi kubermangu alla. Igatahes olid ühtlusarvutuste läbiviijad hoopis suuremate probleemide ees kui enamiku teiste Eesti maakondade puhul ja kokkuvõttes piirdus Virumaa koondvihik väiksema andmehulgaga. Lisaks sarnasele eesmärgipüstitusele seob toonaseid vihke käesoleva väljaandega veel see, et tabelite suure mahu tõttu ei leidnud mitte kõik tehtu äratrükkimist. Muidugi lubab tänapäeva tehnika reprodutseerida materjali mitmekesisemal viisil, mida käesoleva kogumiku puhul on ka rakendatud. Täiendavalt võimaldavad kahe viimase käsitlusperioodi loenduse korrastatud andmestikud ette näha mitmesuguseid tulevikuvajadusi asjakohase uustöötamise kaudu.

Sõjaeelsesesse aega tagasi pöördudes, hoidis Statistika Keskbüroo järgmise loenduse (1934) materjalid juba rutiinselt ajas võrreldavana ning puudus tarvidus omaette ühtlusarvutusüksuste ning eraldi maakonnakogumike sarja järele [RSKB 1934-1937]. Sisulisest vaatenurgast kehtib öeldu ka 1941 aasta loenduse kohta, kuid andmeavaldamise — piskut arvestades küll õigemini avaldamatuse — määras siis juba saksa ja järgnenud vene okupatsioonitsensuur [Eesti Statistika Kuukiri 1942]. Teiseks tollaseks sisutihedaks rahvastikuandmeid kajastavaks väljaandeks oli professor Aleksander Rammuli toimetamisel ilmunud maakonna tervishoiu-alaste ülevaadete sari, mille raames ilmus ka Virumaa raamat [Rammul 1931].

Väärrib märkimist, et rahvastikustatistika nagu ka muude valdkondade korrastamisjärgselt kättesaadavaks tehtud andmestik oli soliidseks aluseks Eesti sotsiaalteaduste arengule 1920-1930 aastatel. Ühe olulise väljundina leidis andmetervik kasutamist Tartu Ülikooli maa- ja rahvusteadlaste poolt toimetatud ning Eesti Kirjanduse Seltsi poolt kirjastatud maakonnakogumike sarjas, kus rahvastikuareng leiab loodus-geograafilise keskkonna taustal kooskõpsust teiste eluvaldkondadega. Erandina edestas Virumaa osundatud sarja. Ernst Rosenbergi poolt kokkuseatud ja Maavalitsuse poolt välja antud maakonna koguteos oli esimene sedalaadi raamat ja võimalik, et ka hilisemale sarjale eeskujuks [Rosenberg 1924]. Taasiseseisvumise järel oli taas Virumaa esimene, kes jõudis maakonna olustikku üldistava koguteoseni, kus traditsiooni kohaselt leiab samuti mõnevõrra käsitlemist rahvastikuareng [Saaber 1996].

Piiriäärse maakonna omapära seisneb selles, et rahvastiku olukord ja eriti koguarv ripub ära asjaolust, kuidas parasjagu piir on maha märgitud. Vastavalt on ka asjaomane kirjandus oluliseks täienduseks rahvastikuarengu käsitlusel ka siis, kui otse polegi teemat puudutatud. Kuulus ja omas ajas eeskujulikult põhjalik *Liber Census Daniae* sisaldab ka Virumaa kirjelduse ja on erakordselt oluline allikas tolleaegse asustus- ja rahvastikupildi taastamisel [Johansen 1933]. Sajandite jooksul toimunud piirimuutustest Eesti- ja Ingerimaa vahel saab ülevaate kaasaegsetest käsitlustest [Mattisen 1996; Selart 1998]. Omaette teema on linnarahvastiku areng, mis Virumaal seondub eeskätt Narva heitliku saatusega. Siinkohal väärrib viitamist hiljutine töö viimase vene aja rahvastikuarengust David Vseviovi sulest, milles muu hulgas selguvad põliste narvakate kodulinna naasmiskeelu tagamaad [Vseviiov 2001].

1.1. Rahvastikutaaste

Sündimuse, suremuse, rände ja mõneti kaudsemalt teiste demograafiliste protsesside koosmõju integreerivat rahvastikutaastet iseloomustab kokkuvõtlikult rahvaarv ja selle muutumine. Pikaajalises demograafilises arengus omalaadsest rahvaarvu kiirest kasvuperioodist ja järgnevast pöördest rahvaarvu kahanemisele saab parima ülevaate eelkõige loendusstatistika abil. Teadaolevalt toimus

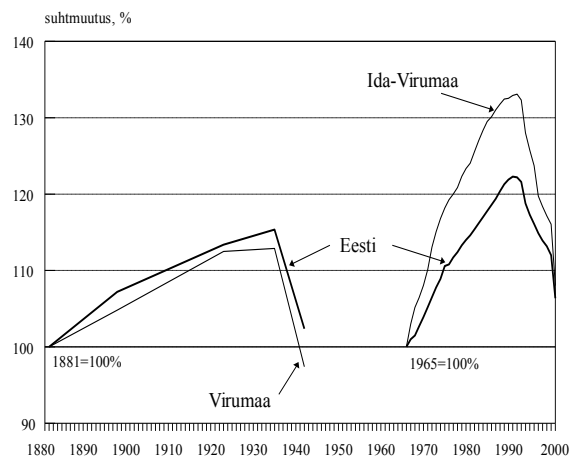
esimene kogu Eesti maa-ala hõlmanud rahvaloendus aastal 1881 ja sealtpeale saab rahvaarvu muutust jälgida kümnekonna loendusaasta kaupa. 1922 aasta loenduse järel ühtlusarvutati kahe varasema loenduse andmestikud ajas ja ruumis võrreldavaks, kus iganes võimalik. Ida-Virumaa puhul on nimetatud allika kasutamine mõneti piiratud, sest Vene Impeeriumi kubermangupiirid ei langenud kokku Eesti-Vene riigipiiriga. Samuti pole ühtlusarvutusi tänastes piirides korratud, mis oleks omaaegses kvaliteedis ka raske järele teha: haldusjaotus on vahepeal mitmeid kordi muutunud ning 1922 ja 1934 loenduste individuaalandmestik hävis sõjatules.

Eesti maa-ala hõlmanud esimene rahvaloendus (1881) andis tollase Virumaa rahvaarvuks 102 tuhat inimest, milles teadaolevalt ei kajastu kolme jõetaguse valla ja Narva linna rahvastik, küll aga hilisema linnaosa Kreenholmi alevi elanikkond (7903 inimest). Järgneva loenduse ajaks (1897) oli samas piires Virumaa rahvastik kasvanud ligikaudu 5 protsenti ning lähenes 107 tuhandele inimesele. Tolleaegset Virumaad edestasid rahvaarvu kasvult Harjumaa 14 protsendiga ning Tartu-, Võru- ja Saaremaa keskmiselt 7 protsendiga. Nõnda oli Virumaale tunnuslik veidi madalam kasvutempo kui Eestis keskmiselt. Rahvastikuarengu vaatenurgast iseloomustas eelmise sajandi kahte viimast kümnendit intensiivne üleminek rahvastiku traditsiooniliselt taastetüübilt kaasaegsele, millega kaasnes rahvaarvu pidev ja kokkuvõttes märkimisväärne kasv. Kuigi tänaste suundumuste taustal näib tollane rahvaarvu tõus kahtlemata üsna ulatuslik, tuleb seda kasvu omaaegses demograafilises kontekstis ometi hinnata tagasihoidlikuks. Nimelt toimus Eestis demograafiline üleminek nn prantsuse tüüpi kohaselt, mistõttu rahvaarvu kasv vastavas arengujärgus jäi väiksemaks kõigi Baltoskandia rahvaste, rääkimata idapoolse naabriga võrreldes [Chesnais 1992].

Maakonna rahvaarvu rohkenemine jäi omakorda maha — võrreldes naabermaakonna Harjuga ja seda enam idapoolse Peterburi kubermanguga — ennekõike suuremate linnade puudumise tõttu: kasvas ju demograafilise ülemineku käigus plahvatuslikult just linna-rahvastik. Siinjuures tuleb veelkord rõhutada, et Virumaa suurim linn Narva kuulus Vene Impeeriumi halduskorralduses Peterburi kubermangu koosseisu ega olnud 1881 aasta loenduse poolt hõlmatudki. Võrreldavuse huvides on ka alljärgnevad rahvaarvud (1897, 1922 ja 1934 aasta loendused, vt ka joonis) antud Virumaa 1881 aasta piires. Olgu nimetatud, et Narva oli 1897 aasta loenduse ajal rahvaarvult Eesti kolmas linn, jäädes ligi 30 tuhande elanikuga maha vaid Tallinnast (ca 59 tuhat inimest) ja Tartust (ca 42 tuhat inimest).

Esimene Eesti Vabariigis korraldatud rahvaloendus (1922) näitas Virumaa rahvaarvu edasist tõusu, mis küündis eelmise loendusega võrreldes ligi 8 protsendini. Sellesse aega langesid sõjasündmused ja revolutsioonisegadused (1914-1920), kuid ometi ei väärunud need asjaolud tollasele rahvastikuarengu etapile iseloomulikku elanikkonna rohkenemist. Siiski mõjutasid nimetatud sündmused Narva kodanikkonda, mis 1897 aasta loendusest möödunud veerandsajandi jooksul oli hoopis kahanenud ligikaudu 3000 inimese võrra. Edaspidi muutub tooniandvaks uuele demograafilisele arengufaasile iseloomuliku null-iibese rahvastikutaaste kujunemine: 1920-1930 aastatel rahvaarvu kasv Virumaal stabiliseerus ja järgmiseks loenduseks (1934) oli eelmisega võrreldes maakonna rahvaarv suurenenud vaid poole protsendi võrra, ületades 1881 aasta algseisu siiski ca 12 protsenti. Mõistagi leiab lugeja rahvaarvu erisuse hoopis suurema Virumaa piirimuutusi 1917-1920 arvestades. Seevõrra on tarvis aegridade käsitlemisel olla tähelepanelik mitte ainult rahvaarvu vastu huvi tundes. Hoopiski pole arukas tänase Ida-Virumaa eristamiskatse tolle ajajärgu terviklikust Virumaast.

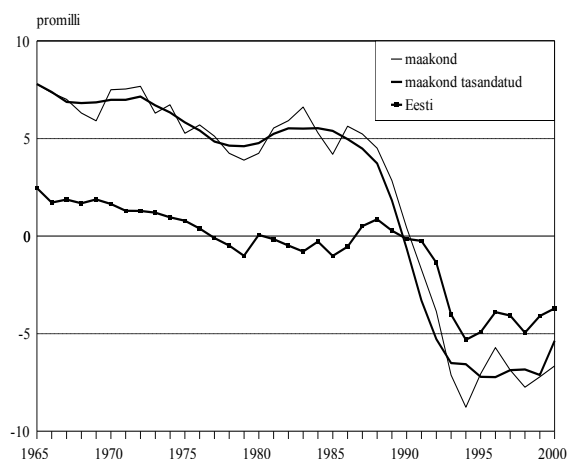
Rahvaarv
Ida-Virumaa 1881-2000

Paljuski just uue rahvastikutaastetüübi juurdumise tõttu osutus Teise maailmasõja aegse kahe okupatsiooni ja lahingutegevuse ning järgnenud sotsiaalse ümberkorralduse mõju Virumaa rahvaarvule Esimese maailmasõjaga võrreldes hoopis tõsisemaks. 1941 aasta detsembris läbiviidud rahvaloendus näitas Virumaa rahvaarvu järsku langust 21 tuhande inimese võrra ehk kahanemist koguni allapoole 1881 aastal fikseeritud arvu. Pealegi olid esimese vene okupatsiooni inimkaotused äärmiselt kõrge soovanuselise selektiivsusega. Sõjajärgsed aastakümned, vastuoksa, on Virumaa rahvaarvu olulisel määral kasvatanud, kuid teadagi sisserände arvel ning tugeva koondumusega just Ida-Virumaale. Sealpeale on maakonna areng üldse ja rahvastikuareng sealhulgas tõusvas joones kahestunud. Pika ajaloo vältel ühtsena püsinud Virumaa poolitati 1949 aastal ka administratiivselt.

Massiline sisseränne tõi suure osa uusasukaid Ida-Virumaale juba paari sõjajärgse aastakümne vältel ehk enne käsitusperioodi. Samuti ilmestas sõjajärgse aja rahvastikupilti vangilaagrite rohkus maakonnas ja hiljem nende samm-sammuline likvideerimine. Käsitleva ajavahemiku 1965-1990 jooksul tõusis Ida-Virumaa rahvaarv endiselt kiiresti — kuigi varasemast aeglasemas tempos —, ligikaudu 167 tuhandelt 222 tuhande inimeseni. Eesti maakondade taustal ja ka riigikeskmisega võrreldes oli kasv mõistagi järsk. Sedalaadi kiire tõusu puhul on küllalt ootuspärane muutuse suhteliselt ühtlane iseloom, mida väljendab aegrea sirgjoonele lähedane kuju. Maksimumtasemeni tõusis Ida-Virumaa rahvaarv 1991 aastal, millele järgnes ulatuslik langus. Allpool selgub, et Ida-Virumaa rahvaarvu dünaamika käsitusperioodil on pea täielikult määratud muutustega välispäritolu rahvastikus, mis kujundabki omanäolise ja erandliku pildi Eesti teiste maakondade taustal, kus ikka põlisrahvastiku areng on vähemal või suuremal määral olnud tooniandev.

Loomuliku iibe üldkordaja
Ida-Virumaa 1965-2000

mitmelaadsete harmoniseerimisvõtete abil moodustabki ühtlusarvutuste sisu. Trendijoonel viidatud katkestus aastatuhande vahetusel rõhutab piltlikult ühtlusarvutuste teravat tarvidust möödunud kümnendi osas, mis jääb aga väljapoole käesoleva kogumiku ülesannet. Tarviduse eiraja peab arvestama veaga, millesarnaseid võib Eesti rahvastikustatistikas Ida-Virumaa kohta Joosepi valitsusajast teisigi leida ning mis tookord püüti labaste silumisvõtetelega ära kaunistada.

Rahvaarvu peamiste muutuskomponentide paremaks võrdluseks on Ida-Virumaa rahvastiku loomulik ja rändeiive esitatud kahel eraldi joonisel ning kummalgi puhul on taustaks toodud ka näitaja riigikeskmine suundumus. Rändeprotsessid on mõistagi etendanud maakonna rahvaarvu kujundamisel dünaamilisemat osa ning kokku täienes käsitusperioodil 1965-1990 Ida-Virumaa rahvastik selle teguri otsetoimel ligi 34200 inimese võrra. Osundatud veerandsajandi rändekasv Ida-Virus on samas suurusjärgus mitme Eesti maakonna rahvastiku koguarvuga.

Käsitusperioodi esimese kümnendi jooksul (ja veel tugevamini enne seda) kuni 1970 aastate keskpaigani ületas aastakeskmine rändeiive Ida-Virus ühe protsendi piiri, mis teadaolevalt oli ligikaudne piirväärtus demograafilise plahvatuse aja kogukasvule Eestis. Seitsmekümnendate aastate

Omaette järsu hüppe allapoole teeb trendijoonel lõpp-punktina graafikule kantud rahvaarv aastal 2001, mis tugineb uue loenduse hinnangule [ESA 2001]. Ilmselt pole tarvis olla eriline asjatundja, taipamaks taolise kümne tuhande inimeseni ulatuva kahanemise ebareaalsust, vähemasti rahuaja tingimustes. Andmekorralduse vaatenurgast on tegemist tüüpilise vastuoksusega eri liiki allikate — sündmusstatistikale toetuva loendusvahelise hinnangu ning loendustulemuse — vahel. Lahknevuse tähelepanuväärne ulatus osutab aga rahvastikuarvestuse ebatäpsusele, olgu siis esimese, teise või korraga mõlema andmeallika arvel. Vahemärkusena, taolise vastuoksuse põhjuste selgitamine sihipärase kvaliteedi-analüüsi kaudu ning lõpuks kõrvaldamine

esimesel poolel aga vähenes maakonna rändeiibekordaja lühikese ajaga pea kolm korda ning jäi teatud ülesvõnkega 1970 aastate lõpul keskeltläbi madalamale viie promilli nivoost. Juba 1980 aastate algupoolel alanud rändeiibe langus Ida-Virus sai uut hoogu 1990 aastatel ning esmakordselt sõjajärgse poolsajandi vältel teises ränne maakonna rahvastikku kahandavaks. Vahemärkusena tuleb tähele panna, et joonisel on kõrvale jäetud eriti suurt moonutust sisaldavad 1992-1993 aasta rändenäidud [Katus, Puur, Sakkeus 2002].

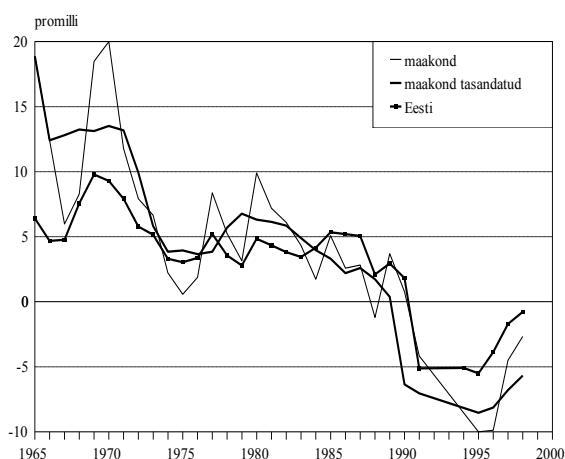
Arvatavalt pole üllatus Ida-Virumaa rändeiibe kõrge tase käsitusperioodi alguses, mis keskeltläbi ületas riigikeskmise kaks korda. Hoopis vähem on teada nii absoluutne kui ka suhteline rändeiibe langus 1970 esimesel poolel. Joonis näitab, et sealtpeale ei erinenud Ida-Virumaa rändeiibe enam põhimõtteliselt Eesti keskmisest arengust selles vallas. Samas kontekstis väärib samuti tähelepanu 1980 algul kujunenud kordaja langustrend, mis Eestit tervikuna veel tookord ei iseloomustanud. Nõnda langes Ida-Virumaa rändeiibe üldkordaja allapoole riigikeskmist juba 1984 aastal ning tollal tekkinud vahe on püsinud tänini ehk ootamatultki ühelaadsena. Muidugi ei tohi iibenäitajate käsitlemisel unustada rände ülisuurt käivet — teisisõnu nii sisse- ja väljarändevoogude väga kõrget taset —, mis Ida-Virumaa puhul toitisid lõviosas välispäritolu rahvastiku liikumisest üle Eesti piiri.

Võrreldes rändeprotsessidega on loomuliku iibe mõju Ida-Virumaa rahvaarvu kujunemisele olnud hoopis püsivama iseloomuga. Kaksikjoonisel on nii rände- kui loomuliku iibe üldkordajate esitusskaala hoitud ühesugune, mistõttu erinevus on silmaga näha. Aeglase langussuunaga on püsinud loomuliku iibe kordaja keskeltläbi üle poole protsendi piiri kuni 1980 aastate lõpuni. Mõistagi on tegemist erakordselt kõrge näitarvuga tollastes Eesti oludes nagu ka võrdlus riigikeskmisega rõhutab. Veel enam, juba seitsmekümnendate keskpaigast on rahvastiku loomulik iibe Ida-Virumaal ületanud rändeiibe kui paar üksikut aastat kõrvale jätta. Isegi kogu käsitusperioodi vältel tervikuna ei jää sündide ja surmade 28700 inimeseni ulatuv vahe Ida-Virus eriti maha eespoolviidatud rändesaldost. Kui aga maakonna rahvarvu süsteemselt negatiivne korrigeerimismuutus arvata täielikult rändestatistika vea arvele, tõuseks käsitusperioodi rahvastiku loomulik juurdekasv koguni rändeiibest kõrgemale.

Rahvastikuarengu kasvõi kõige lihtsamaid seaduspärasusi tundev lugeja on arvatavalt ammu protesteerinud kirjeldatud rände ja loomuliku iibe jaotuse ning järelduste asjus. Ja muidugi on tal õigus, sest (üli)kõrge loomulik iibe Ida-Virus käsitusperioodil pole midagi muud kui sisserände kaudne tulemus. Kõikjal iseloomustab sisserännet noor vanuskoostis ja Eestisse idapoolt saabujaid ka eriti kõrge vallalisus ja lastetus [Katus, Puur, Sakkeus 2002]. Kui sisserändajail ka vähe lapsi sünnib, ikka on kolme-neljakümneks aastaks kõrge vahe surmajuhtudega tagatud. Tegelikult iseloomustab Ida-Virumaad põlisrahva suurim kadu Eesti maakondade seas, kus pikaajalisele negatiivsele loomulikule iibe lisandus ka väljaränne.

Põlisrahvastiku vähenemist käsitusperioodi raames 1965-1990 on keeruline täpselt hinnata, aga vist isegi ülevaatlikum on võrdlus sõjaeelse olukorraga. Täna Ida-Viru maa-alal (ilma Narva-taguste valdadeta) elas 1934 ligikaudu 70700 inimest, kellest 57500 olid eestlased ja 13200 kõikidest teistest rahvustest kokku. Jättes rahvusproportsiooni samasuguseks (sündimuse ja suremuse vaatenurgast on eeldus põhjendatud), on Ida-Virumaa põlisrahvas kahanenud 1989 aasta loenduseks 48200 inimeseni. Nimetatud arv moodustab vaid 68 protsenti põlisrahvastiku — olgu veel kord toonitatud, et mitte ainult eestlasi, vaid ikka kõiki rahvusi arvestades — arvust 1934 aasta loendusel.

Rändeiibe üldkordaja
Ida-Virumaa 1965-2000

Välispäritolu rahvastik oli aga kasvanud 1989 aasta loenduseks ligikaudu 173000 inimeseni. Ilmselt on loogiline järeldus, et just sisseränne üle Eesti piiri ja selle tagajärjel muutunud elukeskkond põhjustas Ida-Virumaa põlisrahvastiku aeglase, kuid järjekindla asumise väljaspoole kodupiirkonda. Mõneti veel kurvem on sellesama väljarände poolt kogutud negatiivne põlisrahvastiku kasvupotentsiaal, mille tõttu Ida-Virumaa põliselanike arvu kahanemine on tänapäeval kiirenenud. Ka selle poolest on Ida-Virumaa kahetsusväärset kombel Eestis liidrirollis.

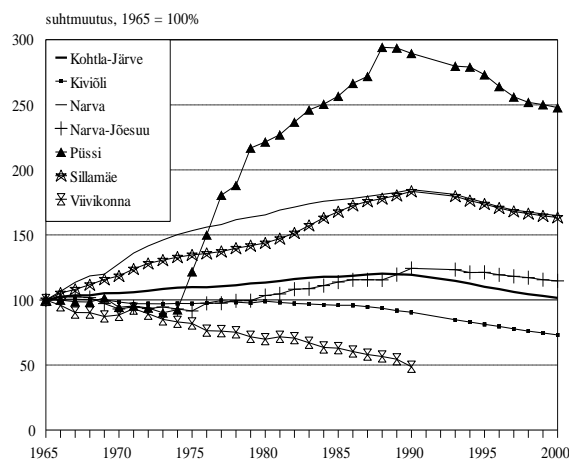
Rahvaarvu dünaamika on teadaolevalt küllalt erinev maa- ja linnarahvastiku lahuskäsitlusel. Kogurahvastiku ülisuure kasvu taustal on ka Ida-Viru maarahvastikku iseloomustanud käsitlusvahemikus kahanemine, milline suundumus pärineb muidugi hoopis varasemast ajast. Vaadeldava perioodil on maarahvastik kahanenud ligikaudu nelja ja poole tuhande inimese võrra, millest küll tuhatkond on muutunud linnaelanikeks Narva ja Kohtla-Järve piirimuutuste tulemusena. Rahvaarvu muutuskomponendid kinnitavad, et Ida-Viru maapiirkondades on nii rände- kui ka loomulik iive olnud püsivalt negatiivsed: käsitlusperioodi alguses oli ülekaalus esimene tegur, kaheksakümnendatel kummagi mõju võrdsustus ning edaspidi kandus juhtiv roll järjest enam negatiivse loomuliku iibe kätte. Surmade arvu ülekaal sündidest ei johtu niivõrd — kuigi XX sajandi sündimuslangus lisas ka selle osateguri — maarahvastiku liigmadalast sündimusest või eriti kõrgest suremusest, vaid aastakümneid kestnud väljarände tõttu kuhjunud rahvastiku liigvananemisest.

Erinevalt ajaloolise Virumaa lääneosast, evib Ida-Viru maarahvastik tõepoolest kõrget negatiivset kasvupotentsiaali, mis määrab rahvastikuarengu põhisuuna paaril järgneval aastakümnel. Õeldu taustal tuleb lugeda ootuspäraseks, et ümberrahvastumine on kandunud küla ja alevi tasandile. Eesti taasiseseisvumiseni jäi Ida-Virumaa ikka põlisasustatud Eesti piirkonnaks, kus arvuliselt ülekaalus võõrasustus oli koondunud üksikuteks linnpunktideks. Iseseisvusaegne Ida-Virumaa ümberrahvastumine on kahtlemata saatuse iroonia, aga selle pidurdamiseks tarvilikke põhimõttelisi otsuseid ei võetud 1990 aastate alul vastu nii teadmatusest, mugavusest kui ka tollase Rahvarinde-laadse poliitika kindlast (tagamõttega?) vastuseisust.

Teadaolevalt kasvavad maarahvastiku äravoolu toel vanad ja tekivad uued linnad — protsessi tuntakse urbanisatsiooni ehk linnastumisena — kindlal ajajärgul rahvastikuarengus. Samuti pärineb enamiku Ida-Virumaa linnade algus tollest perioodist, kuigi tänase näo on kujundanud mitte esimene, Eesti ja osalt Ingeri tagamaale toetunud linnastumislaine, vaid omanäoline sõjajärgne teine laine, mil Ida-Viru tööstuslinnade rändetagamaa kandus kaugele itta [Katus 1988]. Ainud ajalooline linn maakonnas on Narva, millel on olnud kahtlemata üle Eesti piiri ulatuv tähtsus. Vähem on teada, et veel XIII sajandil oli Narva alla keskmine suurusega Virumaa küla. Alutaguse ja Narva jõe ümbrus kuni Luuga jõeni oli põllumajanduslikult väheviljakas ning etniline ega poliitiline joon ei läinud tookord mööda Narva jõe, sestap oli asustus sealkandis päris hõre.

Narva tekkis, muutus linnaks ja kasvatas oma tähtsust just Eesti vallutamise järel, sest kujunenud uut piiri tuli märgistada ja kaitsta. Linnus ehitati oletatavalt 1276 ja tollase tava kohaselt kujunenud asula sai Lübecki linnaõiguse aastal 1345. Narva õitseage langes XVII sajandi teise poole, kus tal oli muude funktsioonide kõrval kanda ka Ingerimaa pealinna roll. Uue arengupulsi andsid Narvale Kreenhomi Manufaktuur, Tallinn-Peterburi raudtee ja kindluslinnade nimistust kustutamine. Kahe suure sõja vahel Narva rahvaarv kahanes ja langes alla 20 tuhande piiri (1941 aasta loendus), kuid linn säilitas elanikkonna arvukuse poolest kolmanda koha Eestis. Teises

Rahvaarv
Ida-Virumaa linnasulad 1965-2000

maailmasõjas purustas Venemaa linna täielikult ega lubanud sõja järel endisi elanikke tagasi. See-eest saabus hulganisti sisserändajaid ida poolt, kelle arvel Narva kiiresti kasvas. Käsitlusajaluse perioodi alguseks oli plahvatuslik rahvaarvu tõus lõppenud, kuid ikkagi toimus vaadeldava veerandsaja aasta jooksul elanikkonna 85 protsendini ulatuv lisandumine. Ligikaudu samavõrra kasvas Sillamäe, mille rahvastik jäi ajavahemiku algupoolel Narva kasvust veidi maha, aga 1980 aastad tegid vahe tasa.

Ida-Virumaa linnade rahvastiku suhtelise kasvu poolest käsitlusperioodil moodustavad teise paari Kohtla-Järve ja Narva-Jõesuu, kus tõus jäi ligikaudu viiendiku ümber. Tollane Kohtla-Järve oli asulakobar, mis liitis endasse ka maakonna pealinna Jõhvi. Kaasajal on need erinevad osad näidanud kaugeltki mitte ühelaadset arengut. Enneolematu oli Püssi rahvastiku kasv. Ajavahemiku alguses asula koguni kahanes, aga 1970 aastate kespaigas toimus pööre ja veerandsajandi jooksul kokku rahvaarv kolmekordistus. Niisugune kasv ei taga mõistagi tasakaalustatud arengut ning pole üllatada, et Püssi pakkus näiteks ainulaadse rekordi 2002 aasta omavalitsusvalimistel, mil võlgades linna soovis juhtima asuda vaid üks kandidaat. Käsitlusperioodil paistis ebastabiilse rahvastikuarenguga silma veel Viivikonna, kus rahvaarv langes kaks korda.

Eesti rahvastikuarengu tollasele etapile kõige ootuspärasemaks tuleb arvata Kiviõli ja Ida-Viru valdade rahvaarvu dünaamikat. Põhjus on mõistagi teada ja seisneb põlisrahvastiku kõrgemas esindatuses, mistõttu välispäritolu rahvastiku nii- ja naa hüplev mõju ei pääse mõjule. Nagu eelpool nimetatud, vallarahvastik kahenes veerandsajandi jooksul ligikaudu 17 protsenti. Kiviõli linna rahvaarvu langus — muuseas paljuski veidi noorema vanuskoostise tõttu — oli väiksem ja jäi kümnendiku juurde, aga vähenemise ühtlane tempo oli küllaltki sarnane Ida-Viru maarahvastikule.

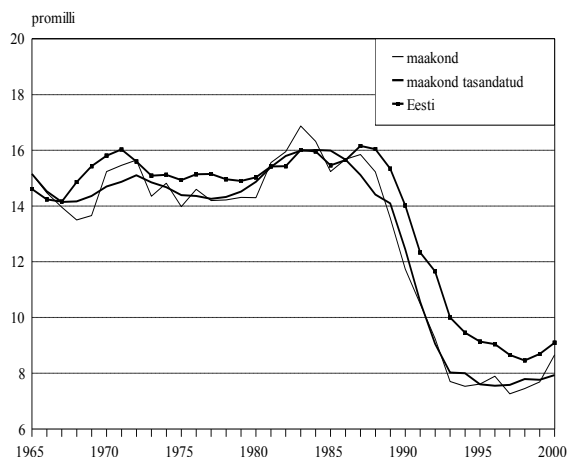
Tulevikuvaatavalt on Ida-Virumaal sarnaselt teiste Eesti maakondadega oodata rahvarvu jätkuvat kahanemist, eeskätt kogunenud negatiivse kasvupotentsiaali, aga ka 1990 aastate järsu sündimuslanguse mõjul. Maakonnasiseste erisuste osas on linnarahvastiku kasvufaas tänaseks seljataha jäänud, sedakorda ka piiritaguse tagamaa arvel, ja negatiivse loomuliku iibe kujunemine Ida-Virumaa linnades kõneleb seesmise kasvupotentsiaali ammendumisest ning rahvaarvu dünaamika edasisest määratletusest käsikäes sündimuse ja suremuse arenguga. Maakondade seas kõrgeim linnastumisaste ei pruugi Ida-Virus siiski oluliselt muutuda, sest loomulikult teel väheneb ka maarahvastik. Riigiteraviklikkuse seisukohalt on suurimaks väljakutseks maakonnas jätkuva ümberrahvastumise ohjamine.

1.2. Sündimus

Sündide arvu muutumine käsitlusperioodi vältel Ida-Virumaa rahvastikus peegeldab eelkõige maakonna rahvaarvu jõudsat kasvu — kahelt ja poolelt tuhandelt aastakeskmiselt sünnilt 1960 aastate keskpaiku tõusis arv kahe aastakümne jooksul ligikaudu kolme ja poole tuhandeni. Kiire rahvaarvu kasvu mõju kaob juba üldkordaja kasutamise puhul ning juuresolev joonis toob esile hoopis teistsuguse trendi. Sündimuse üldkordaja liikuvkeskmisega tasandatud trajektoor oli käsitlusperioodi algul üsna laugjas: Eesti põlisrahvastikule iseloomulik sündimuse kasv 1960 aastate lõpul selles märkimisväärselt ei kajastu. Samuti jääb kordaja väärtus maha Eesti keskmisest tasemest. Sedavõrra selgemini on näha tõus 1980 aastatel, mille peamiseks kandjaks oli teadupärast välispäritolu rahvastik Eestis tervikuna. Tulemusena tõusis sündimuse üldkordaja Ida-Virumaal ülepea kogu käsitlusperioodi kõrgeimale tasemele ja ületas 1980 aastate lõpul ka riigikeskmise nivoo.

Mitme rõhuvalt põlisrahvastikuga asustatud Eesti maakonna puhul on olnud põhjust tähelepanu juhtida rahvastiku eakamale vanuskoostisele, mis mõistagi kahandab muudel võrdsetel tingimustel sündimuse üldkordajat. Ida-Virumaa puhul aga ei seisne kõnealuse näitarvu riigikeskmisest madalam tase hoopiski mitte viidatud asjaolul, pigem vastupidi, sünnitusealise naisrahvastiku osakaalu poolest ületas Ida-Virumaa püsivalt Eesti keskmist. Kordajate niisuguse asetuse taga on olnud välispäritolu rahvastiku süstemaatiliselt madalam sündimus põlisrahvastikuga võrreldes, peale viimasena nimetatud rahvastikuosa sündimuse märkimisväärselt tõusu 1960 aastate teisel poolel [Katus 1997].

Sündimuse üldkordaja Ida-Virumaa 1965-2000

Rahvastikuarengulisest vaatenurgast järgis sisserännanute sündimusareng põhijoontes päritolumaa suundumusi ning oli kohati põlisrahvastikuga võrreldes suisa vastassuunaline. Kahe osarahvastiku sündimusarengu muutis tegelikult sarnaseks alles 1990 aastate kiire langus, milline omapära on valitsev mistahes rahvastikurühmades. Siiski toob joonis esile, et riigikeskmisega võrreldes on sündimuslangus Ida-Virumaa rahvastikus olnud paari aasta võrra varasema ajastuse ja mõnevõrra suurema ulatusega.

Üldkordajaga võrreldes ei sisalda summaarne sündimuskordaja endas vanuskoostise eksitavat kõrvalmõju, mistõttu näitarv on kõige sagedamini eelistatud sündimuse ajatren-

di ja rahvusvaheliste võrdluste käsitlemisel. Summaarkordaja arvutamine nõuab aga teavet sündinute jaotuse kohta ema vanuse järgi, mida veneaegne statistikorraldus rajooni ega külanõukogu kohta ette ei näinud. Elektrooniline individuaalandmestik võimaldaks nimetatud andmestiku ju tagantjärele taastada, kuid see on säilinud alles 1986 aastast ülespoole ehk teisisõnu käsitlusajaluse perioodi seisukohalt vaid nelja aasta kohta. Abi pakub Eesti Rahvastiku Andmepank¹, kuhu pikaajalise ja mitmetahulise andmetöö tulemusena on lülitatud juba kahe loendusvahelise perioodi, 1959-1970 ja 1970-1979 sünniandmestik. Uustöötuse tulemused on peagi jõudmas trükki [EKDK 2002], kuid kõnealune andmestik oli käesoleva Ida-Virumaa ühtlusarvutuse tarvis juba kasutada. Nii oli võimalik tabuleerida sündinute arv ema vanuseti 1959-1979 maakonna haldusüksuste lõikes ning arvutada summaarne sündimuskordaja.

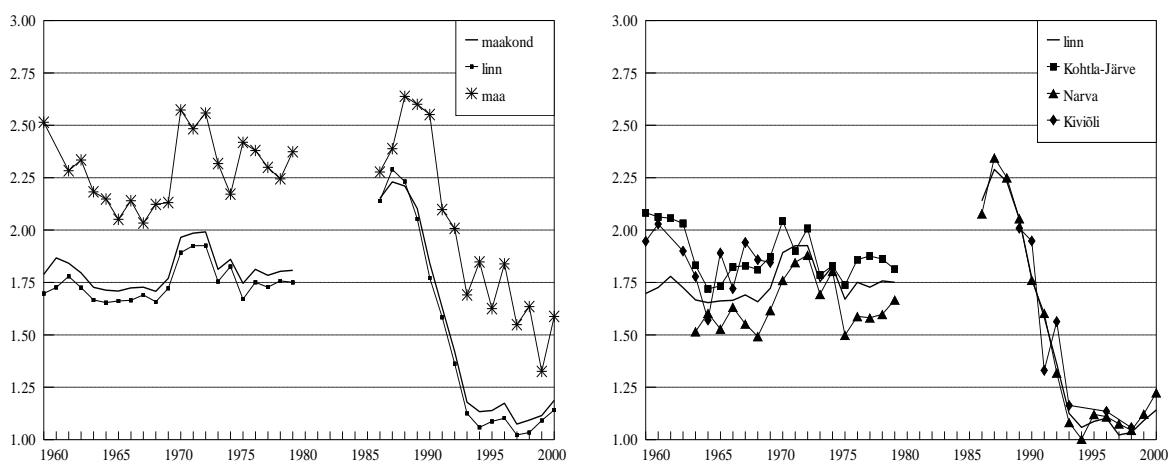
Kõrvalolevast kahest joonisest esitab esimene Ida-Virumaa summaarse sündimuskordaja kogu-, linna- ja maarahvastiku lõikes ning teine koondab kolme linna — Kohtla-Järve, Kiviõli ja Narva võrreldava aegtrendi. Võrdlustaustana väärib meenutamist üle-Eestiline taastepiirist madalam sündimusjärk (tinglikult 1928-1968), mille järel perioodsündimus tõusis kaheks kümnendiks taastetasemest kõrgemale. Ida-Virumaa linnarahvastikus, ning selle kõrge osakaalu tõttu ka kogurahvastikus, joonistub taastetasandist madalama sündimuse ajajärk selgesti välja, tõus 1960 aastate lõpul pole aga eriti tugev ning jääb vaid lühiajaliseks võnkeks. Seevastu on tõus 1980 aastatel hoopis suurem ning kümnendi teisel poolel saavutatud maksimum kandub üle taastetasandi. Esimene tõusulaine on kantud põlisrahvastiku, viimane suundumus agavälispäritolu rahvastiku poolt nagu Eestis tervikuna, selle rahvastikurühma valitsev osakaal maakonnas muudab sisserändajate sündimussuundumuse kogu maakonnale iseloomulikuks. Maarahvastiku sündimus on hoopis sarnasem Eesti teistele maakondadele ning tasub tähele panna selle suhteliselt kõrget taset. Kuni 1990 aastate langusele taastetasandist reeglina ülalpool asunud sündimus ei suutnud siiski tagada maarahvastiku depopulatsiooni vanusjaotuse tugeva negatiivse potentsiaali tõttu.

Ida-Virumaa kolme linna rahvastik tundub esitama suhteliselt ühesugust sündimussuundumust, näidates selles mõttes suuremat ühtsust mitme teise maakonna taustal. Eriti on kokkulangev kiire langus 1990 aastatel. Mõistagi seisab selle homogeensuse taga rahvastiku ühelaadsus põlisuse seisukohalt: kuigi rahvuselt, usukuuluvuselt ja paljude teiste tunnuste poolest vägagi kirju, on Ida-Virumaa linnarahvastik rõhvas enamuses välispäritolu. Tähelepanuväärsel kombel säilis Ida-Virumaal linna-maa sündimusvahe ka peale tõusulainet 1960 aastate lõpul, ehk isegi keskeltläbi

¹ Eesti Rahvastiku Andmepank (ERA) sisaldab süstemaatiliselt korrastatud loendus-, sündmus- ja küsitlusstatistikat Eesti rahvastiku kohta. Rakendatud ühtlusarvutused võrreldavuse tagamiseks ajas ja ruumis hõlmavad määratlusi ja definitsioone, piirimuutuste mõju ja näitarvude arvutusviise. Andmepanka arendab Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus [EKDK 1992a; 1992b].

kasvas. Siingi tuleb põhjust otsida rahvastiku põlisusjaotises, sest maarahvastiku hulgas oli sisserändajaid suhteliselt vähe. Sündimusvahe kaob aga 1980 aastatel peale välispäritolu rahvastiku sündimustõusu. Järgnenud langus on maarahvastikus olnud mõneti aeglasem, see-eest aga jätkunud tänini. Ida-Virumaa innarahvastiku sündimus langes erakordselt järsku, aga on seejärel püsinud juba seitse-kaheksa aastat enam-vähem stabiilne. Linnarahvastiku kõrge osakaalu tõttu kuulub Ida-Virumaa praegusel ajal Eesti keskmisest madalama sündimusega maakondade hulka.

Summaarne sündimuskordaja Ida-Virumaa 1959-2000

Teataval määral omaette ainesena väärib tähelepanu sündimuse soosuhe ja teiste rasedusväljundite intensiivsus, kuivõrd muidugi viimase kohta käsitlusalusel ajavahemikul teavet jagub. Vastsündinute soosuhe maakonna, ka rahvaarvult üle keskmise suurusega piirkonna tasemel kipub teadaolevalt kõikumama, aga liikuvkeskmisega silumise järel jääb proportsioon poiste kasuks reeglipärase 105:100 lähedusse. Elussündide kõrval sisaldub kogumiku tabelosas ka surnultsündide aegrida, kuigi rahvastiku modernsele taastetüübile omaselt jääb nende suhtarv ühe-kahe protsendi piirimaile. Kogu Eesti ja seda enam Ida-Virumaa suurprobleemiks olnud abortiivsuse kohta maakonna tasandil teavet kahjuks pole.

Ida-Virumaa sündimusarengu käsitlemisel pakub täiendust loendusandmestik, kuivõrd asjaomase statistika põhiprogrammis vene aja lõpu poole taastatud küsimus sünnitatud laste arvu kohta võimaldab heita tagasipilgu sündimustrendile enam kui poole sajandi vältel. Selle andmestiku põhjal arvutatakse summaarne põlvkonnasündimuskordaja on sisutihe näitav, mis ei kanna eneses ajastusteguri eksitavat mõju ning võimaldab seevõrra protsessi tegelikke suundumusi hoopis selgemini esile tuua. Mitte vähem oluliseks näitav väärtuseks tuleb arvata temas peegelduv seos sündimustaseme ja rahvastikutaaste vahel. Teadaolevalt on rahvaarvu kahanemise vältimiseks tarvis, et laste põlvkond oleks nende vanemate kohordi suhtes vähemalt sama arvukas. Summaarse kordajaga mõõdetuna vastab taastetasandile tinglikult 2.1 elussündi keskmiselt iga naise kohta või tegelikult imikusuremuse võrra veidi rohkem. Viimast asjaolu tuleb eelkõige eakamate rahvastikupõlvkondade käsitlemisel silmas pidada, kui imikusuremus oli tänasest hoopis kõrgem. Summaarse sündimuskordaja hälve viidatud piirväärtusest üles- või allapoole osutab konkreetse põlvkonna vastavalt positiivsele või negatiivsele panusele rahvastikutaastes.

Juba põgus pilk näitab, et Ida-Virumaa rahvastiku põlvkonnasündimuse trend on ühtlusravutusprogrammi raames seni käsitletud maakondadest päris erinev. Nõnda ületab sündimus taastetaset kõige eakamates teabega kaetud kohortides — sünniajaga XX sajandi alguskümnendites — peaaegu ühe lapse võrra. Sündimuse sedavõrd kõrge tase ja muidugi kiire langus järgnevatel põlvkondades annab tunnistust käimasolevast demograafilisest üleminekust, mis teistes maakondades oli selleks ajaks juba lõppenud. Kuigi Ida-Virumaad iseloomustas tõepoolest ülemineku mõnevõrra

hilisem ajastus, ei tulene kohortsündimuse sedavõrd suur tasemeerisus muidugi mitte regionaalsest omapärast [Katus 1994]. Eristuva sündimuse kandjaks on Ida-Virumaale saabunud rohke välispäritolu rahvastik, kelle päritolupiirkondi iseloomustab rahvastiku modernse taastetüübi mitme kümnendi võrra hilisem kinnistumine. Osundatud tõsiasi kinnitab ka kõrvalolev, põlis- ja välispäritolu rahvastiku võrdlevat sündimustrendi esitav joonis: kui sisserännanute vanimas põlvkonnas ulatus sündimustase keskeltläbi kolme ja poole lapseni ühe naise kohta, siis põlisrahvastikus oli see näitav juba neis naiskohortides taastetasandini langenud. Koguni sellest nivoost allapoole, kui taastetasandi arvutamisel arvestada tolleaegset imikusuremuse taset.

Üsna selgesti lahknev on olnud põlvkonnasündimuse trend ka hilisemal ajal. Ida-Virumaa põlisrahvastikus nagu Eestis tervikuna võib tõdeda sündimustaseme märkimisväärset püsivust enam kui poolsajandi vältel, mis tuleneb ühelt poolt demograafilise ülemineku varasest ajastusest, teisalt aga rahvastikuarengu poolest sarnastele riikidele tüüpilise beebibuumi ning 1960 aastate lõpu – 1970 aastate sündimuslanguse ärajäämisest [Katus 1997]. Samuti võib põlisrahvastiku põlvkonnanaõtjatest välja lugeda kuuekümnendate aastate lõpu sündimustõusu, kuigi selle ulatus kipub jääma teiste maakondadega võrreldes tagasihoidlikumaks. Välispäritolu rahvastikku on samal ajal iseloomustanud sündimuse alanemine, mis viis selle taseme süstemaatiliselt madalamale põlisrahvastiku suhtes. Rahvastikutaaste vaatenurgast on oluline rõhutada, et just sel põhjusel jääb Ida-Virumaa sündimustase riigikeskmisest märgatavalt madalamaks ning alates 1920 aastate sünnikohortidest pole siin taastetasandini jõudnud ükski põlvkond. Metodoloogilise külje pealt toob see tõsiasi üsna hästi esile rahvastikuteadusele omase tarviduse pikemaajaliste trendide käsitlemise järele — tänasest hetkeseisundist lähtudes oleks ju nii “loogiline” seostada Ida-Virumaa madalam sündimus kehvamate majandusolude, rahvastiku suurema ebakindlusega tuleviku ees või ülepolitiseeritusest johtuvalt koguni välispäritolu rahvastiku “diskrimineerimisega”.

Sündimustasemele lisaks lubab loendusandmestik heita pilgu ka protsessi põlvkonnasisesele heterogeensusele ehk teisisõnu naisrahvastiku lapsesuskoostisele. Kogumiku arvtabelites on asjakohane teave esitatud viie peamise lapsesusrühma — lastetute ning ühe-, kahe-, kolme-, nelja- ja enamalapseste — kaudu. Ootuspäraselt toob ka kõnealune vaatenurk esile süstemaatilise erisuse teiste maakondade rahvastikupildiga võrreldes, mis pealegi väljendub mitmel viisil. Esiteks on Ida-Virumaa koondnaõtjates vaid ebamääraselt jälgitav Euroopa abiellumustüübi kadumisega seonduv lastetuse mitmekordne alanemine XX sajandi alguse Eesti sünnikohortides. Teadupärast moodustas Eesti, kui paari viimase sajandi vältel ümberrahvastatud Ingerimaa kõrvale jätta, selle kõrge vallalisusmäära ning hilise abiellumisea poolt iseloomuliku käitumismudeli idapoolse leviala [Hajnal 1965; Palli 1973; 1988]. Välispäritolu rahvastiku kodupiirkondadesse taoline abiellumustüüp ei kandunud ning seetõttu pole ka põlvkondlik lastetusmäär maakonnas ulatuslikku teisenemist läbi teinud.

Omamoodi vastukaaluks lastetusmäära suhtelisele stabiilsusele on lapsesuskoostise peamine muutus koondunud Ida-Virumaal skaala teise otsa. Kooskõlas demograafilise ülemineku hilisema ajastusega iseloomustab eakamaid põlvkondi riigikeskmisest märksa kõrgem paljulapsesus — möödunud sajandi alguse sünnikohortides ulatus näiteks nelja- ja enamalapseste osakaal maakonnas kolmandikuni, vähemalt kolm last oli neis põlvkondades aga sünnitanud iga teine naine. Järgnevates kohortides kahanes keskmisest suuremat arvu lapsi omavate naiste suhtarv väga järsult ning langes enam kui kahekordselt allapoole Eesti keskmist taset. Käsitlusperioodi lõpuks sünnitusea piirile lähenevates kohortides piirdus nelja- ja enamalapseste osakaal Ida-Virumaal vaid kahe ja poole protsendiga ning kolme last omas kümme protsenti naistest. Kokkuvõttes näitab lapsesuskoostis Ida-Virumaa rahvastikus tüüpilist sündimuskäitumise sarnastumist, kuid koondumise aluseks tundub olevat teistest maakondadest mõneti erinev mudel. Laiemas võrdlusperspektiivis esindab Ida-Virumaa rahvastiku lapsesuskoostis Kesk- ja Ida-Euroopale tüüpilist üleminekujärgset ühe-kahe lapse orientatsiooni, põlvkonniti on niisugust malli järginud kuni neli viiendikku maakonna kogurahvastikust.

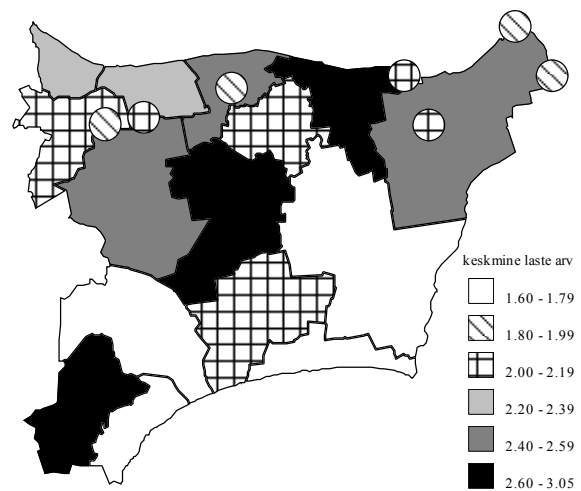
Piirkondlikul tasemel võib Ida-Virumaal kohata huvitavat olukorda, kus saab kogeda linnarahva kõrgemat sündimust maarahva suhtes. Mõistagi ei laiene taoline olukord mitte kogu

rahvastikule, vaid kehtib andmestikuga kaetud eakamate põlvkondade suhtes. Nagu lugeja arvata vasti juba taipas, seisab taolise äraspidise vahekorra taga tegelikult muidugi mitte sündimuse piirkondlik diferentsatsioon, vaid välispäritolu rahvastiku ruumiline paiknemine. Nooremates põlvkondades, kus kahe osarahvastiku sündimustase üksteisele läheneb, pöördub ka osundatud suhe ootuspärasesse suunda. Teiste maakondade taustal paistab Ida-Virumaa silma veel selle poolest, et ainsana Eestis pole kohalik maarahvastik enam taastetasemeni jõudnud üheski pärast Teist maailmasõda sündinud rahvastikupõlvkonnas. Põlis- ja välispäritolu rahvastiku eraldikäsitus näitab, et sellegi omapära põhjustab osarahvastike tavatu proportsioon.

Juuresolev kaart esitab piirkondlikud sündimuserisused eakamates naispõlvkondades, kes kujundasid Ida-Virumaa sündimusolukorra 1960-1980 aastatel. Kooskõlas eelnevaga ei leia neis põlvkondades kõige madalamat lapsesust sugugi mitte linnades, vaid maakonna Peipsi-poolsesse ossa koondunud valdades: Tudulinna, Lohusuul, Alajõe ja Illukal. Viimase puhul tuleb arvestada omaette erandliku tegurina Pühtitsa nunnakloostri mõju. Põhja suunas liikudes maarahvastiku lapsesust keskel läbi suureneb, kõige lasterohkemad on asjaomaste põlvkondade järgi otsustades Avinurme, Toila ja Mäetaguse. Linnade-alevite vahel on varieerumus väiksem, kõrgeima lapsesuse poolest paistavad silma Sillamäe ja Püssi, suhteliselt madalam on sündimustase olnud Kiviõlis ja Kohtla-Järvel. Sündimuse lokaalsed tasemeerisused püsivad Ida-Virumaal ka nooremates põlvkondades, kuid põlis- ja välispäritolu rahvastiku sündimustrendi eba-sünkroonsuse tõttu on piirkondade järjestus muutlik ning püsivalt kõrgemamadalam sündimusega valdu pole võimalik välja tuua. Lapsesuse sotsiaalerisus, käesolevas kogumikus kajastatud haridustunnuse kaudu, on järje-kindlalt vähenenud. Samaselt riigikeskmisele iseloomustab tugevaim koondumus kahelapse-susele kõrgharitud naised ka Ida-Virumaal.

Ida-Virumaal nagu Eestis tervikuna on sündimus 1990 aastatel kiiresti langenud. Täna on ka tõsiasi, et sünnitusikka jõudnud noored põlvkonnad on toonud Eesti rahvastiku sündimustaseme pikka aega valitsenud stabiilsusse olulise pöörde. Lähemad aastad täpsustavad, kuid võrd suurt demograafilist laenu on võetud ja millal on oodata võla tagastamist ning on see ülepea reaalne. Mõistagi määrab sündimusarengu peajoone täna ja tulevikus mitte niivõrd lastetute ega ammugi mitte paljulapseliste, vaid oma eluteel varem või hiljem üht last omavate perede käitumismudel. Loobunud hariduse, karjääri või lihtsalt mugavuse nimel teise lapse sünnitamisest oma elu kahekümnendatel aastatel, on ühelapselisel naisel veel kümnekond aastat aega oma otsust muuta. Isegi kui elu toob positiivse korrektiivi, aga liiga kõrges vanuses, jääb tee ahtaks või koguni kinni kolme- ja enamalapsesusele. Sõltumata edasistest suundumustest on 1990 aastate sündimuslangus kindlapiirilisel fikseerunud rahvastiku sünnikohortide järsu ebahütlusena ning selle demograafilise laine otsemõju saab kestma järgnevat 70-80 aastat ning kaudselt veel kauemgi, kujundades kogu Eesti üldist arengut läbi XXI sajandi. Ida-Virumaa olukord ja perspektiivid on täiendavalt mõjutatud rahvastiku omalaadsest põlisuskoostisest, mis just sündimusarengus eriti jõulist osa etendab.

Sünnipõlvkonna 1940-1949 lapsesus
Ida-Virumaa 1989

1.3. Suremus

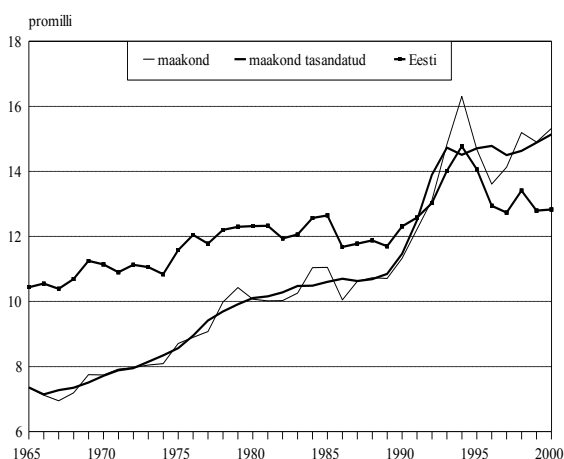
Ida-Virumaa rahvastikku on kogu käsitusperioodi vältel iseloomustanud surmajuhtude arvu ning suremuse üldkordaja järjekindel tõus. Veerandsajandi kokkuvõttes suurenes aastakeskmise surmajuhtude arv maakonnas ligi kaks korda: veidi enam kui tuhandelt inimeselt 1960 aastate keskpaigas kahe ja poole tuhandeni 1990 aastate algul. Kuivõrd samal ajavahemikul suurenes jõudsalt ka rahvaarv, jääb kasv üldkordaja kaudu mõõdetuna tagasihoidlikumaks, kuid selgelt samasuunaliseks. Samuti selgitab kõrvalolev joonis, et tempolt ehk kiiruselt on Ida-Virumaa püsivalt edestanud Eesti kogurahvastiku samasuunalist trendi. Maakonna asetuse vaatenurgast on see tähendanud Ida-Viru suremuse üldnäitajate järk-järgulist lähenemist riigikeskmisele ja ligikaudset võrdsustumist käsitusperioodi lõpul.

Käsitletud üldnäitajate dünaamikast ei saa järeldada, nagu oleks samalaadse muutuse läbinud ka Ida-Virumaa rahvastiku tervises seisund, sest teadupärast sõltuvad demograafilised üldnäitajad suurel määral rahvastiku vanuskoostisest. Mõistagi on suremusprotsessi korral tähtis eeskätt eakama rahvastiku osakaal, kelle hulgas suremusrisk koos vanusega kiiresti kasvab ja ületab mitme(kümne)kordselt üldkeskmist määra. Nõnda ongi vanurarahvastiku väga madal osakaal käsitusperioodi algul ning selle kiire tõus peamiseks põhjuseks osundatud trendipildi kujunemisel. Ida-Virumaa rahvastiku noor vanuskoostis, mis leiab omaette analüüsi ühes järgnevas alapeatükis, seletab ka lõviosa suremuskordaja piirkondli-kust variatsioonist.

Eraldi tähelepanu väärib Ida-Virumaa suremusnäitajate jõuline ülesvõnge 1990 aastate algul. Osundatud tõusu võib täheldada kõigis Eesti maakondades, kuid Ida-Virumaal on muutus olnud eriti järsk. Jooniselt paistab, et uus suundumus algas 1989 aastal ja kestis aastani 1994. Selle vaid viieaastase ajavahemiku vältel kerkis suremuse üldkordaja kokku ligi 50 protsendi võrra. Sedavõrd ulatuslik tõus on vabalt võrreldav sõja või mõne epideemia põhjustatud suremuskriisiga, rahuaja tingimustesse on andmetes peegelduvat olukorda igatahes üsna raske asetada. Sarnaselt teistele maakondadele järgnes ülesvõnkele teatav tagasilangus, aga erinevalt varasemast jäi üldkordaja püsima riigikeskmisega võrreldes kõrgemale tasemele. Kuigi rahvastiku vananemistempo Ida-Virumaal oli möödunud kümnendil tõepoolest väga kiire, ei anna vanuskoostise progresseeruv teisenemine taoliseks asetuseks veel piisavat alust ning viitab pigem suremuse kõrgemale intensiivsusele. Kõnealuse erisuse tõsisemaks lahkamiseks pole üldkordaja muidugi kohane näitarv.

Rahvastikuteaduses kasutatakse suremuse mõõtmiseks tavapärast elutabelimeetodit, mis võimaldab rahvastikukoostise ja eelkõige vanusstruktuuri mõju eristada ning keskenduda puhtakujuliselt asjaomasele protsessile. Paraku oli omaaegne NLiit liiga suur, et Moskva oleks jõudnud elutabeleid rajooni kaupa teha. Eesti statistikaametis ei peetud aga taolist tööd vajalikuks ega vist osatudki enam seda teha peale Adele Tuisk'i pensionilejäämist. Teadlaskond hoiti arvandmetest teadagi tsensuuri administreeriva jõuga eemal. Nõnda on käsitletava ajavahemiku piires koostatud Ida-Virumaa kohta elutabel vaid ühel korral, asjaomase maakondliku sarja osana. Juhuvõngete mõju vähendamiseks on tabelisari arvatud kuueaastase ajavahemiku 1986-1991 keskmisena [EKDK 1994a]. Osundatud elutabeli järgi oli Ida-Virumaa meeste sünnieluiga käsitusperioodi lõpul 65.0 ja naistel 74.4 aastat. Nende näitajatega jäi maakond riigikeskmisest allapoole, nii meeste kui naiste puhul ühtviisi 0.7 aasta võrra.

Suremuse üldkordaja
Ida-Virumaa 1965-2000

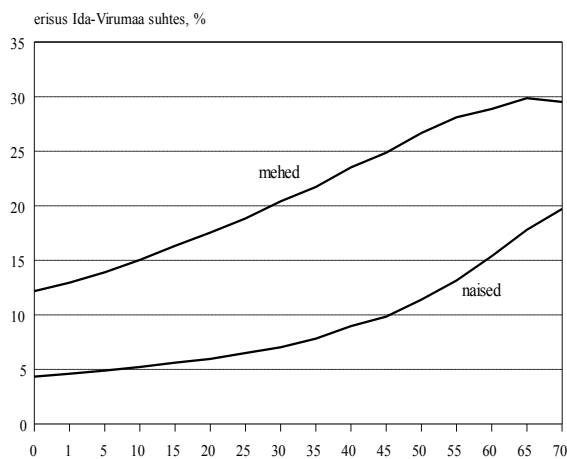
Suhtväljenduses vastab osundatud erisusele üheprotsendiline hälve, mida tavapärase diferentsatsioonikäsitluse vaatenurgast võiks üsna väheoluliseks hinnata. Ida-Virumaa puhul tuleb aga arvestada vähemalt kaht asjaolu, mis muudel võrdsetel tingimustel tõstavad rahvastiku elulemust. Esiteks iseloomustab idapoolset Virumaad suhteliselt kõrge linnastumisaste, rahvastiku moderne taastetüübi puhul on linnarahva suremus maelanike omast aga tüüpiliselt madalam (kõnealuse elutabelisarja kohaselt Eestis keskmiselt poolteise-kahe aasta võrra). Linnarahvastiku omaette suhtestamine viib Ida-Virumaa maakondade pingereas selgelt mahajääjate hulka, üksnes Läänemaal osutus linnarahvastiku eluiga mõlema soo lõikes veel madalamaks. Teisalt esitab 1986-1991 elutabel suhteliselt soodsat perioodi suremusarengus — eespool esitatud üldnäitajate dünaamika ei jäta kahtlust, et XX sajandi lõpukümnendi hõlmamisel oleks Ida-Viru negatiivne eristumine olnud kaugelt tugevam.

Rahvastiku suremusarengu mõistmisel on üheks viljakaks teeks protsessi käsitlemine surmapõhjuste kaupa, paraku pole ühtlusarvutusperioodil võimalik taolist analüüsi maakonnalõikes ilma arhiivikirjete töö- ja ajamahuka uussisestuseta võimalik ette võtta. Siiski annab pilk 1990 aastate teabele mõningase ettekujutuse asjaoludest Ida-Virumaa rahvastiku kõrge suremustaseme taga. Võrdlusperspektiivis tõuseb maakond esile ennekõike vägivallasurmade — sellesse kategooriasse liigitab statistika liiklusõnnetused, uppumised, tulesurmad, mürgistused, tapmised ja enesetapud — väga kõrge osakaaluga. Vägivallasurmade kooskäitlusele hoiab Ida-Viru üleriigilises pingereas nii meeste kui naiste lõikes kindlat esikohta; võrdlusest alaliigiti selgub, et selle “saavutuse” eest võlgneb maakond tänu eeskätt alkoholimürgistuste ja tapmiste disproporsionaalselt suurele arvule. Asjaomase põhjusrühma mõju tugevusest suremusseisundile kõneleb fakt, et maakonna meesrahvastikus ulatus vägivallasurmade osakaal kohati 35 protsendini kõigist registreeritud surmajuhtudest. Kuivõrd vägivallasurmad leiavad aset haigussurmades märksa nooremas vanuses, põhjustab taoline põhjusstruktuur eluea üsna tugeva lühenemise. Lisateavet Ida-Virumaa surmapõhjuste struktuurist üldkordaja tasemel pakub Eesti suremusatlas [Baburin *et al* 1997].

Eelnevast võis lugejal tekkida mulje nagu tuleneks Ida-Virumaa riigikeskmisest kõrgem suremus ühiskonnaolude järsust teisenemisest 1990 aastatel. Teatud ulatuses peab niisugune oletus paika, kuivõrd sisserännanute kohanemisvõime asetleidnud muutustega on olnud põlisrahvastikuga võrreldes kahtlemata piiratum, olgu kasvõi sotsiaalsete võrgustike väiksema kandepinna tõttu. Samas on aga eksitav otsida valitsevatest ühiskonnaoludest kõnealuse suremuserisuse peamist põhjust — elutabelid näitavad välispäritolu rahvastiku lühemat eluiga süstemaatiliselt juba vähemalt 1960 aastatest [Katus, Puur, Sakkeus 2002]. Vastupidine olukord võis valitseda Teisele maailmasõjale järgnenud 10-15 aasta vältel, ühelt poolt sisserände tugeva selektiivsuse, teisalt aga põlisrahvastikku tabanud repressioonide tõttu.

Rahvastiku tervise seisundile tausta loomiseks on ühtlusarvutuskogumike sarjas kujunenud tavaks võrdlus mõne kaugema maaga. Meelega pole selleks valitud mõnd kõrge elustandardi poolest teada-tuntud riiki, et vältida parematele oludele viitavat eneselohutust. Nõnda aitab Ida-Virumaa rahvastiku rahvusvahelist suremusasendit määratleda Kostariika, mis demograafilise arengu poolest kuulub selgesti kolmandasse maailma. Vahemärkusena olgu tõdetud, et Ida-Virumaa elutabeli arvutamisel on kasutatud ÜRO standardmeetodikat nagu ka Kostariika puhul [United Nations 2000], mistõttu kaks tabelikomplekti on mõõndusteta võrreldavad. Kõrvalolev joonis selgitab, et Ida-Virumaa rahvastiku eluiga jääb märkimisväärselt maha Kostariika vastavast näitajast,

Keskmine eeldatav eluiga
Ida-Virumaa 1986 ja Kostariika 1990

seada nii meeste kui naiste arvestuses. Naiste sünnieluiga on Kostariikas neli protsenti kõrgem, meeste puhul ületab vahe kümne protsendi piiri. Keskeas Ida-Viru meeste elulemus on Kostariika sookaaslaste omast aga koguni veerandi võrra lühem. Kurvavõitu võrdlustulemuse põhjuseks on teadupärast suremusarengu seisak Eestis ja eriti täiskasvanusuremuse pikaajaline stagnatsioon. Meeste puhul on vahepeal toimunud koguni tagasilangus ning mis veel mõtlemapanev, meesrahvastiku suremuskõver on omandanud arengumaa tüüpilised tunnused [Katus, Puur 1991]. Kuigi nähtuse süvapõhjused pole lõpuni teada, peaks ülaltoodust olema selge siinmail valitsenud ühiskonnakorralduse sootuks väiksem inimsõbralikkus kui kuulsas banaanivabariigis (nimelt on just see saadus Kostariika üks peamine ekspordiartikkel).

Vanustunnuse puudumise kiuste Eesti piirkondlikus suremusandmestikus on ühe earühma, nimelt imikuea suremusarengut võimalik siiski ka trendina jälgida. Inimene on väliskeskonna ja sealt tulenevate ohtude suhtes kõige tundlikum esimestel elupäevadel ja -kuudel, mistõttu imikusuremus on hakatud kasutama ühiskonna arengutaseme üldistava indikaatorina. Samuti on just imikusuremus teinud demograafilise ülemineku käigus teiste earühmadega võrreldes läbi kõige suurema, mitmekümnekordse languse ning tänapäeval on sellest saanud suhteliselt harvaesinev sündmus. Käsitlusperioodi vältel on imikusurmade arv Ida-Virumaal püsinud poolesaja juhu ümber, aastate lõikes võib aga kohata näitarvu enam kui kahekordset võnkeamplituudi. Kuigi võngete ulatus pole nii suur kui rahvaarvult väiksemates maakondades, tuleb ka Ida-Virumaa puhul trendi jälgimiseks imikusuremuskordaja tasandada, milliseks võtteks käesoleval juhul on kasutatud viieaastast liikuvkeskmist.

Üldjoontes on maakonna imikusuremuskordaja jälginud üle-eestilist trendi, langedes 1960 aastate keskpaigale iseloomulikult 20 promillilt käsitlusperioodi lõpuks ligikaudu kaks korda madalamale tasemele. Väärrib märkimist, et erinevalt täiskasvanusuremuse näitajatest on Ida-Viru imikusuremuskordaja püsinud üsna riigikeskmise lähedal. Metodoloogilisest seisukohast tuleb tähele panna, et käsitlusperioodi valitsenud NLiidu sünnidefinitsiooni tõttu — viimane jättis arvestamata eriti kõrge suremusriskiga lapsed sünnikaaluga 500-999 grammi, kelle suremusõenäosus esimestel elupäevadel on erakordselt kõrge — on kogumikus esitatud imikusuremusnäitajad tänapäeval kasutatavate suhtes paarikümne protsendi jagu madaldatud [EKDK 1994b].

Eelnevale tuginedes võib rahvastiku nigelat tervises seisundit pidada kindlasti üheks murettekitavamaks rahvastikuprobleemiks Ida-Virumaal. Ühelt poolt iseloomustab maakonda täiskasvanusuremuse seisak, sarnaselt Eesti kogurahvastiku ning laiemalt Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega tervikuna. Teisalt süvendab asjaomaseid jooni maakonda koondunud välispäritolu rahvastik, mille eespool kirjeldatud omapärale on lisandumas Peterburist Eestisse levinud HIV-epideemia mõju. Igatahes on Ida-Virumaa tõusnud kindlalt selle leviku keskseks piirkonnaks. Kummagi mõju pikaajaline iseloom ning rahvastikuprotsesside inertsus ei luba ka asjatundliku tegutsemise korral kiiret edu loota, rahvatervise kumulatiivne iseloom lubab pööret paremusele oodata alles pärast seda, kui ühiskondlike olude stabiilsus ja saavutatud heaolu hakkab toimima läbi mitmekümneaastase põlvkondliku kogemuse. Seni on tarvilik edendada oskust arvestada liigsuremuse mõju erinevatele eluvaldkondadele.

1.4. Abielu ja perekond

Kooseluvormide mitmekesisustumisele ja lahtumuse tõusule vaatamata kannab rahvastikutaaste põhifunktsiooni jätkuvalt perekond ning endistviisi pärinevad just pereringist rahvast omanäoliseks vormivad paleused, kultuur, käitumisnormid ja -eelistused. Majanduslikust vaatenurgast sõltub rahvastiku perekonna- ja leibkonnastruktuurist eluaseme ning püsitarbeesemete vajadus, mille osa rahvuslikus koguproduktis käsikäes üldise jõukuse tõusuga teadaolevalt suureneb. Samuti on perekond asendamatu toimetuleku tagaja eakate, vaegurite ning mistahes teiste igapäevast tuge

vajavate rahvastikurühmade jaoks, kelle suhtarv modernses rahvastikus samuti kasvab. Taolise mitmekesise tähenduse tõttu on rahvastiku perekonnateave oma väärtust suurendamas.

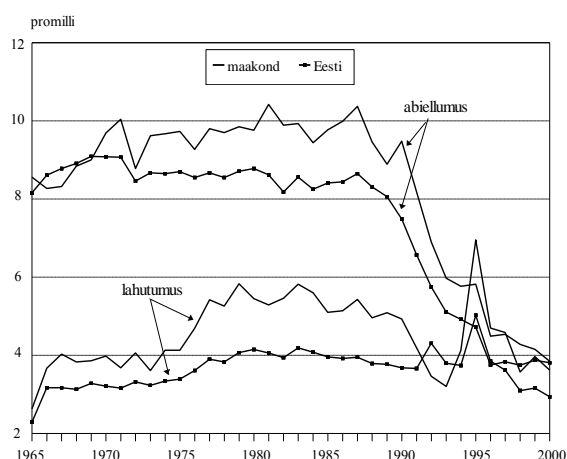
Ühtlusarvutustega hõlmatud ajavahemiku vältel tõuseb Ida-Virumaal registreeritud esmas- ja kordusabielude arvus esile kaks suundumust. Käsikäes suhteliselt kiire ja sisserändepõhise maakonna rahvaarvu tõusuga suurenes ka sõlmitud abielude arv 1970 aastate alguseni üsna jõudsalt. Kerkinud selleks ajaks kahe tuhande piiri lähedale, pöördus seejärel sündmuste arv aga kasvult stabiliseerumisele. Registreeritud abielude arvu poolest osutus rekordiliseks aasta 1987, liikuvkeskmisega tasandatud üldkordaja järgi otsustades saabus kõrgpunkt juba mõnevõrra varem, 1980 aastate algupoolel. Abiellumise väga tugevat vanussõltuvust arvestades tuleb trendisuuna muutumise põhjust otsida mitte niivõrd protsessi intensiivsuse teisenemisest, kuivõrd riskialuse rahvastiku arvu dünaamikast. Nõnda langeb abielude arvu kasvu peatumine põhijoontes kokku kahekümne-kolmekümneaastaste vanusrühma arvukuse stabiliseerumisega. Hoopis teine lugu on muidugi 1990 aastatel aset leidnud järsu, enam kui kahekordse langusega, mis peegeldab peaaesjalikult abiellumiskäitumise muutust. Küsitlusstatistikale tuginedes võib kindlalt väita, et osundatud muutuse sisu seisneb registreeritud abielu asendumises vabaabieluga, mitte rahvastiku kooselulisuse vähenemises [Katus *et al* 1999].

Abiellumusega võrreldes on lahutumuse kasv Ida-Virumaal olnud kokkuvõttes hoopis suurem, ulatudes nii sündmuste arvu kui üldkordaja kaudu mõõdetuna ligi kolme korrani. Samuti on lahutumuse dünaamika olnud teiselaadne, pealegi on erinevalt abiellumusest seda ositi kujundanud ka vastava seadusandluse muutused. Nõnda jääb esimene lahutumuse järsem tõus päris käsitlusperioodi algusse — aastatesse 1965-1966 —, mil lahutusprotseduuri küllalt olulisel määral lihtsustati. Pärast mõneaastast stabiliseerunud taset leidis uus ja mitte väiksema ulatusega tõus aset 1970 aastate teisel poolel. Maksimumi saavutas lahutus Ida-Virus, nagu Eestis tervikuna, kaheksakümnendate algul, misjärel trend pöördus aeglaseks languseks.

1990 aastaid iseloomustab ennekõike lahutumusnäitajate suur muutlikkus: mõneaastase languse järel kerkis lahutuste sagedus maakonnas taas kümnendi keskpaigas. Kuivõrd abiellumus oli selleks ajaks juba väga madalale kukkunud, tekkis harukordne olukord, kus lahutuste arv abiellumisi arvuliselt ületas. Teadaolevalt pole niisuguse äraspidise suhte taga mitte abielu püsivuse äkiline vähenemine, vaid registreerimiskorralduse muutus. Nimelt hõlmati varem teave kohtuliku lahutusprotseduuri läbinud paaride kohta statistikasse pärast sündmuse registreerimist perekonnaseisuametis, aastast 1995 alates aga laekus asjaomane teave vahetult kohtuotsuse jõustumise kaudu. Selle lühiajalise ülesvõnke järel lahutumuse langustrend taastus, kuid muidugi tuleb ka lahutumusnäitajate käsitlemisel tähele panna, et need peegeldavad vaid registreeritud kooselude lagunemist, sedagi pigem osaliselt. Abielu lagunemist ning lahutuse juriidilist vormistust eristanud Eesti Pere- ja Sündimusuuring tõi näiteks välja, et rahvastikupõlvkondade 1924-1973 keskmisena on ligikaudu veerand tegelikkuses lahkuminekuga lõppenud abieludest jäänud ametlikult registreerimata [EKDK 1995a].

Võrdlus riigikeskmisega näitab, et Ida-Virumaal on nii abiellumuse kui lahutumuse üldnäitajad olnud püsivalt kõrgemad kui teistes maakondades. Sellesuunalist erisust on kahtlemata toetanud sisserände poolt kujundatud aktiivse peremoodustuse vanusrühmade kõrge esindatus rahvastikukoostises, kuid põhjusena pole mõistlik kõrvale jätta ka käsitlusaluste protsesside tõepoolest kõrgemat intensiivsust [Katus, Puur, Põldma 2002]. Abiellumuse puhul kõneleb taolise

Abiellumuse ja lahutumuse üldkordaja
Ida-Virumaa 1965-2000

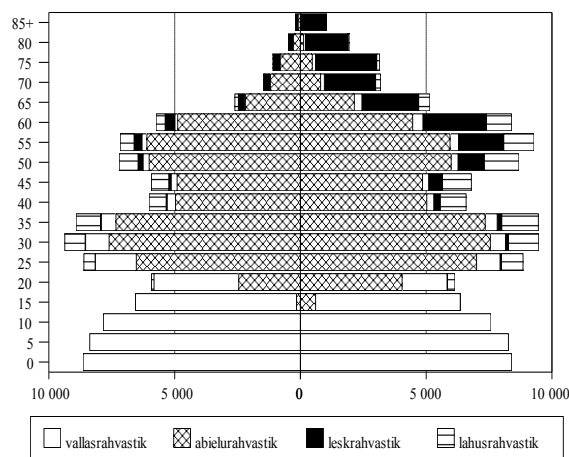
olukorra kasuks, ühelt poolt kõrge vallalisusmääraga Euroopa abiellumustüübi puudumine maakonda saabunud sisserändajate kodupiirkondades, teisalt vabaabieliu kui alternatiivse kooseluvormi suhteliselt tagasihoidlikum ja hilisem levik välispäritolu rahvastikus. Teada tõsiasi on aga see, et viimatinimetatud rahvastikurühmas on abieliu keskmisest madalama püsivusega nii Euroopas kui Eestis. Ida-Virumaa probleemide käsitlusel on asjaolu suhteliselt vähe tähelepanu pälvinud, kuigi lagunened perekondadega seonduvad sotsiaalsed riskid on üldjoontes hästi läbi uuritud valdkond. Igatahes andis Ida-Virumaa silmad ette Euroopa kõrgeima lahtumusega riikidele, kindlalt käsitlusperioodi lõpul [Council of Europe 2001].

Protsesside maakonnasisese diferentsiatsiooni kohta Ida-Virumaal annavad sündmusstatistilised abiellumus- ja lahtumuse näitajad veidi vähem moonutatud pildi kui teiste seni ühtlusrvutatud maakondade puhul on tõeks osutunud [EKDK 1996-2002]. Taolise olukorra — võib koguni öelda erandolukorra — põhjuseks on suures osas kolme omaaegse kõnepruugi kohase vabariikliku alluvusega linna paiknemine maakonnas, mis ei lase sündmuste elukohajärgse arvestuse asendumist registreerimisjärgsega nii drastiliselt välja paista. Siiski võib väiksemate asulate puhul ümberkorralduse eksitavat mõju selgesti täheldada, näiteks lakkas lahtumus Püssis ja Viivikonnas ametliku statistika kohaselt alates 1984 aastast pea täielikult. Neid arve tõemeeli võttes tuleks trendimuutust kõige tõsisemalt uurida — ehk õnnestub just sealtkandist leida kauaotsitud retsept tänapäeva hapraks muutunud perekonna koospüsümise tugevdamiseks.

Sündmusstatistika regionaalse vildakuse juures jääb võimalus pöörduda loendusandmestiku poole, mis annab pereprotsessidest seisundiülevaate hoopis kõrgema täpsusega. Samuti on oluline rõhutada, et erinevalt sündmusstatistikast kajastab loendus rahvastiku tegelikku perekonnaseisu ega piirdu juriidilise fikseeringu sedastamisega. Loendusandmetel moodustasid (vaba)abieliu inimesed käsitlusperioodi lõpul Ida-Virumaa kogurahvastikus veidi üle poole, vallalised kolmandiku, lesed kaheksa protsenti ning lahtunud ja lahuselavad seitse protsenti. Osundatud näitarvudest selgub, et Ida-Virumaa hoiab Eesti maakondade seas liidripositsiooni korraka kahes mõttes. Ühelt poolt ulatus vaid Ida-Virumaa abieliurahvastiku suhtarv pooleni kogurahvastikust ning teisalt polnud vallarahvastiku osakaal kusagil nii madal. Huvitav on tõdeda, et kõrge abieliulisus ja madal vallasus ei kehti mitte üksnes kogurahvastiku, vaid ka pereprotsessidega kõige intensiivsemalt hõlmatud rahvastikuosa suhtes. Suhteliselt kõrgel positsioonil (teine koht Harjumaa järel) paikneb Ida-Virumaa ka lahtunud osakaalu poolest, seda taas nii kogurahvastiku kui ka kitsamalt piiritletud vanusrühma 20-49 eluaastat osas. Taoline asend maakondade pingereas kinnitab eespool tehtud oletust Ida-Virumaa rahvastiku abieliukäitumise erijoonte kohta, mis ei tulene muidugi piirkonna regionaalsest omapäras, vaid peegeldab sinna koondunud välispäritolu rahvastiku omalaadseid käitumisjooni.

Rahvastiku perekonnaseis

Ida-Virumaa 1989

taseme pinnalt. Liikudes eakamate vanusrühmade suunas, maakonna eristumine kõrgema abieliulisuse mõttes väheneb, aga pärast 70 eluaastat langeb ida-virulaste abieliulisus riigikeskmisest koguni

allapoole. Kuivõrd välispäritolu rahvastikus pole täheldada Euroopa abiellumustüübi järelkajana vallaliste kõrgemat suhtarvu XX sajandi alguse sünnikohortides ning ka lahutatuid on neis vanusrühmades vähem kui Eestis keskmiselt, johtub asendimuutus sisserännanute mõnevõrra varasemast leestumisest. Viimane tähelepanek on kooskõlas suremusanalüüsi tulemustega, mille kohaselt põlishvastiku eluiga on pikem, seda eriti naisrahvastikus [Katus, Puur 1991]. Näiteks ulatus käsitusperioodi lõpul 60-aastaste naiste eelseisev eluiga põlisrahvastikus 20.2 aastani, samal ajal oli vastav näitarv immigrantrahvastikus keskmiselt 18.5 aastat. Muidugi erineb ka Ida-Virumaal vanemaealise mees- ja naisrahvastiku perekonnaseis üsna ulatuslikult.

Rahvastiku perekonnaseisuga seondub tihedasti leibkonnakoostis. Rahvastikuarengu seisukohalt on leibkond demograafilise ülemineku järgne mõiste tähistamaks perekondlikult seotud või seostamata inimkooslust, mille raames toimub igapäevaste esmavajaduste rahuldamine [United Nations 1999]. Rahvastikuarengu varasematel ajajärgudel olid abielu- ja veresidemetele tuginev inimkooslus ning esmasvajaduste rahuldamine hõlmav majandusüksus niivõrd üksteisega põimunud, et neid oli metodoloogiliselt otstarbekohane käsitleda kokkulangevana. Demograafilise ülemineku käigus algas kahe insitutsiooni lahknemine ning tekkis vajadus leibkonna ja perekonna eristamiseks. Kuigi NLiidu statistika ei rakendanud leibkonna mõistet riigi kadumiseni välja, võimaldab 1989 aasta loenduse individuaalandmestik ühtlusarvutuse kaudu rahvusvahelist standardit pisemate mõõndustega siiski järgida [Botev *et al* 1995]. Nõnda on ka käesolevas kogumikus esitatud teave Ida-Virumaa leibkondade suuruse kohta. Üksikasjadesse laskumata olgu siinkohal tõdetud, et rahvastiku leibkonnakoostisel eristub maakond Eesti ülejäänud piirkondadest küllalt selgesti. Nõnda iseloomustab Ida-Virumaad riigikeskmisest ligikaudu poolteist korda madalam üheliikmeste leibkondade suhtarv, mis sisulises mõttes väljendab üksielamise sagedust. Vastukaaluks kohtab maakonnas suhteliselt sagedamini suuremaid, kolmest ja enamast põlvkonnast koosnevaid leibkondi, kooskõlas demograafilise ülemineku ja sellega seonduva individualiseerumisprotsessi hilisema ajastusega välispäritolu rahvastikus [Katus *et al* 1999].

Perekonnakoostise maakonnasisest diferentsiatsiooni iseloomustab Ida-Virumaa linnarahvastiku keskeltläbi veidi kõrgem abielulisus. Vanusrühmiti püsib sedapidiine suhe ühtlaselt kahekümnendatest eluaastatest pensionieani, peale mida see vastupidiseks pöörduv. Linn-maa abielulisuserisuse osundatud vanusmuster lahknub Eesti maakondades tavapäraselt täheldatud pildist korraga kahes mõttes. Esiteks on maarahvastiku abielulisus nooremates vanusrühmades, mõistagi varasema abiellumisvanuse tõttu, linnarahvast tüüpiliselt kõrgem. Teiseks ületab maavanurite abielulisus harva linnas elavaid eakaaslasi. Nagu lugeja on arvatavasti juba taibanud, johtub see peamiselt Ida-Viru linna- ja maarahvastiku erinevast päritolukoostisest. Maakonna linnade vahel on perekonnaseisu erisused tagasihoidlikud, taandudes üldnäitajate puhul peamiselt veidi nooremale või eakamale vanusstruktuurile.

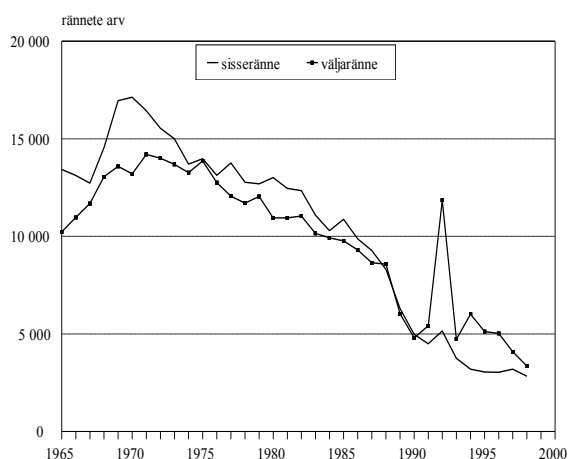
Ida-Virumaa valdades on rahvastiku perekonnakoostise variatsioon mõnevõrra suurem. Abielurahvastiku kõige madalama osakaalu leiame ootuspäraselt Illuka vallast, mis on tuntud Pühtitsa nunnakloostri asupaigana. Keskendudes rahvastikutaaste seisukohalt olulisimale vanusvahemikule, iseloomustab keskmisest selgesti madalam abielulisus veel Alajõe, Lügänu, Maidla ja Tudulinna valdu. Kõigi nende valdade ühisjooneks paistab olevat tugevasti moonutatud sooproportsioon, täpsemini meeste ülekaal, mis vanuses 20-49 ulatub 23 protsendilt Maidlas 60 (*sic!*) protsendini Alajõel. Muidugi kajastub monogaamilises ühiskonnas taoline suhe sellealiste meeste kõrgenenud vallalisusmääras, mis näiteks Alajõe puhul küünib 43 protsendini. Nii suguse disproportsiooni tekkepõhjuseks on õrnema soo selektiivne lahkumine ning kuigi protsess ise võib olla juba lõppenud, kandub selle mõju läbi rahvastikukoostise üsna pikka aega edasi. Arvata võib, et tasakaalustamata soosuhete toime ei piirdu üksnes rahvastiku perekonnakoostise moonutusega, vaid avaldub piirkondliku arengu muudetski valdkondades.

1.5. Ränne ja põlisus

Hoopis tugevamini, võrreldes mistahes teise Eesti maakonnaga on Ida-Virumaa rahvastikuarengut viimase poolsajandi vältel kujundanud sisse- ja väljaränne ning üldse migratsiooniprotsessid. Paraku piirduvad sündmusstatistika võimalused ka selle arengu maakondlikuks käsitluseks vaid üldnäitajatega. Joonisel kujutatud sisse- ja väljarännete arv annab ennekõike tunnistust rändevoogude väga suurest mahust. Ajas üsna püsivalt on maakonnas registreeritud rändejuhtude koguarv ulatunud kahe-kolmekümne tuhande inimeseni ning käsitlusperioodi vältel tervikuna ületab rändekäive maakonna rahvaarvu ligikaudu neljakordselt. Isegi kõige konservatiivsema eelduse puhul tähendab see veerandsajandi vältel iga idavirulase kohta, sülelapsest raugani, keskmiselt kaht elukohavahetust.

Siinjuures on paslik meenutada, et kogu käsitlusperioodi jooksul on administratiivse sissekirjutusprotseduuri alusel mõõdetud ja ülikõrget taset iseloomustav rändeintensiivsus tegelikuga võrreldes hoopis madaldataud — nimelt ei kajastu rändejuhtude arvus elukohavahetused haldusüksuste piires ega koguni ka maakonna maahaldusüksuste vahel. Rändeotsesside kõrget intensiivsust rõhutab ka rändekordajate võrdlus riigikeskmisega. Rändeintensiivsuse kõrge taseme kõrval juhib joonis omaette tähelepanu väga suurele rändekäibe. Kõrvutades omavahel rändevooge ning -saldot, ilmneb, et vaid suhteliselt väike osa maakonda saabunud rahvastikust on sinna pidama jäänud, enamuse saabunuist on sealt varem või hiljem lahkunud. Nõnda on Ida-Virumaa käsitlusperioodil olnud rändekäibe poolest kahetsusväärset sarnane Kaug-Ida ja mitme Siberi regiooni, mida vene ajal peeti migrantide madala paigastumise ja nn läbikäiguhoovi fenomeni tõttu näidisprobleemseks piirkonnaks.

Sisse- ja väljarändevoog
Ida-Virumaa 1965-2000

Rahvastikurände dünaamika põhijoon Ida-Virumaal on käsitlusperioodil küllalt sarnane Eesti vastavale üldtrendile, mille kohaselt valitsevaks on olnud rändeintensiivsuse alanemine. Taustana olgu nimetatud, et demograafilise üleminekule järgnevalt on osundatud suundumus seaduspärane ning täheldatav kõigil asjaomasesse arengujärku jõudnud rahvastel [Zelinski 1971]. Käsitlusperioodi algul katkestas viidatud pikaajalise langustrendi välisrändevoogude ajutine tõus, mis seostub Eesti rändetagamaa laienemisega 1960 aastate lõpul NLiidu lõuna- ja idapiirkondade, täpsemini Volgamaa, Põhja-Kaukaasia ja Kesk-Aasia suunas [Katus 1988; Sakkeus 1998]. Ida-Virumaa rahvastikus etendas välisränne teadaolevalt kaalukat rolli, sellevõrra

on asjaomane tõus maakonna näitarvudes ka tugevamini väljendunud.

Tagamaa laienemise tõttu püsisid rändevood veel 1970 aastatel suhteliselt kõrgel tasemel. Siiski viitab joonis sarnaselt teistele maakondadele ka Ida-Virumaa rändeintensiivsuse süvenevale langusele 1980 aastate teisel poolel, kuid elukohavahetuste registreerimise allakäik 1980 aastate lõpul – 1990 aastate algul nõuab taolise järelduse tegemine ettevaatust. Euroopa Rahvastikukomitee juhtimisel koostöös Euroopa Liiduga läbi viidud võrdlusuuring, mille kümne käsitlualuse riigi hulka oli arvatud ka Eesti, andis siinmail kogutava rändestatistika usaldusväärsele igatahes üpris hävitava hinnangu — viimase kümne aasta rändeandmed pole Eestis analüüsialusena enam tõsiseltvõetavad ning kõlbavad vaid mõttemänguks [Kupiszewski *et al* 1998].

Rändestatistika allakäigu põhjusi tuleb otsida veneaegsest korraldusest ja asetleidnud ühiskonnamuutusest, õigupoolest küll asjaomaste institutsioonide võimetusest euroopalikku tava rakendada. Teadupärast rajanes elukohavahetusi puudutav andmekogumine endise NLiidu alal

sissekirjutusprotseduuril, mille eesmärgiks oli range politseilik (ja ideoloogiline) kontroll rahvastiku liikumise üle. Ühiskonnaolude muutudes minetas sissekirjutus kui administratiivne lubatäht oma senise toime, aastatel 1986-1987 alanud protsessi viis vormiliselt lõpule Riigikogu otsus 1992 aastast sissekirjutusnõue tühistada. Paraku ei suutnud aga isegi see samm tuua pööret elukohaarvestust korraldava ametnikkonna toimetustesse, kes lähtub endiselt sissekirjutusest kui ainumõeldavast. Asjade seesuguse käigu tulemusena on statistikas kajastatud ja tegelikud rände protsessid teineteisest järjekindlalt kaugenenud. Adekvaatse lahenduse otsimisele eelistas Statistikaamet — ja seda lasti sündida — hoopis lõpetada Eesti rändeandmete avalikustamine ja publitseerimine alates 2000 aastast, teisisõnu peale ülisuurte loendusvahede ilmsikstulekut [ESA 2001].

Rände mõju laad rahvaarvule ning rahvastikukoostisele on rändevoogude suunast ning selektiivsusest muidugi tuletatav, kuid protsessi tagajärgede avamiseks on mõistlik täiendada elukohavahetuse sündmusstatistikat rahvaloendusele põhineva seisunditeabega. Kesket tähelepanu pälviv seejuures põlisus kui fundamentaalne tunnusjoon, milles väljendub rahvastiku ühtekuuluvus kindla geograafilise eluruumiga. Teaduskäsitluses kuulub põlisus sünniaja/põlvkonna ja soo kõrval kolme demograafilise põhitunnuse hulka, mille ühisnimetajaks on sünnijärgsus. Rahvastikuarengu seisukohalt tõstab just see omadus põlisuse mitmesuguste teiste sotsiaaltunnuste hulgast tähtsuse poolest esile, teisisõnu on rahvastiku jaotus põlisuse ja teiste demograafiliste tunnuste lõikes muudest sotsiaaltunnustest lähtuva jaotusega võrreldes hoopis sügavam ja püsivam ning seevõrra riigi ja rahva pikaajalise arengu kavandamisele kandvama tähendusega.

Rahvastiku põlisus kätkeb eneses sünni- ja elukohamaa vahekorda. Sünnimaa on midagi niisugust, mida inimesel endal pole võimalik valida ega muuta, piltlikult öeldes määravad selle isiku eest ära tema isa ja ema. Seejuures pole tähtis mitte niivõrd formaalne sünnikohafakt, vaid selle loodus- ja sotsiaalkeskonna olemus, kuhu inimene sündides satub. Emahust väljunud vastsündinu adapteerumisprotsessist pole veel ehk piisavalt teadmisi, kuid uurimistulemused on järjest lisanud argumente seisukohale, et kohandumine inimühiskonda ehk sotsialiseerumine toimub beebi-eas küllalt kiiresti. Koos vanematelt päritud geneetilise pagasiga määrab sünnijärgne keskkond ära lõviosa isiku sotsiaal-demograafilistest tunnustest ja selle kaudu kuuluvuse kindla rahva ehk geodemograafilise süsteemi hulka [Pavlik, Hampl 1976].

Kui elukohamaa rände tulemusena vahetub, tuleb inimesel läbi teha uus adapteerumisprotsess ehk teistkordne sotsialiseerumine uude geodemograafilisse kooslusse. Üksikisikuna ja teatud kitsamaid aspekte silmas pidades võib teisese adapteerumise läbida suhteliselt kiiresti, kuid rahvastikurühma kui terviku jaoks pole kõnealune protsess ühe inimpõlve vältel kuidagi jõukohane. Väga mitmekesise suhetekompleksi kaasamise tõttu kulub selleks tavapäraselt kolm põlvkonda, millise aja jooksul toimub vanematekodust ja laiemast keskkonnast saadavate mõjustuste ühtlustumine, mitmesuguste isiku jaoks oluliste suhtevõrgustike raskuspunkti ümberpaiknemine, samuti keeleline, kultuuriline ja sotsiaalne lülitumine asukohamaa struktuuridesse jms. Kui uue asukohamaa keskkond sünnimaa omast tunduvalt erineb või pole selle sotsialiseeriv mõju piisavalt intensiivne, võib vastav protsess, põlistumine ehk moodsa terminiga integratsioon, kulgeda veelgi aeglasemalt. Kõnealuse protsessi vältel kuulutakse uuel asukohamaal välispäritolu rahvastiku hulka — terminit ühtlustati Euroopa valitsusvahelisel rahvastikukonverentsil 1998 —, milline rahvastikuosa vähemal või suuremal määral põlisrahvastikust erineb. Mitmesuguse sotsiaalse heterogeensuse taustal väärib rõhutamist eeskätt põlisuserisuse süsteemne iseloom, mille tõttu välispäritolu rahvastik ei moodusta põlisrahvastikuga ühtset rahvastiku- ja sotsiaalarengulist tervikut.

Käesoleva kogumiku arvtabelites on rahvastiku põlisust käsitletud tunnuste riigisündinu ja välissündinu kaudu, st ühe põlvkonna ulatuses. Konservatiivsusele vaatamata toob ka see mõõtmisviis esile aastakümneid toimunud massilise sisserände tulemuse — Ida-Virumaal on põlisrahvastik langenud selgesse arvulisse vähemusse. Käsitlusperioodi lõpetanud rahvaloenduse kohaselt moodustasid välissündinud maakonna kogurahvastikust pisut üle poole, kuid seejuures tuleb arvestada, et riigisündinute hulgas sisaldub ka välispäritolu rahvastiku teine põlvkond. Rahvastikuarenguliselt võrreldavate Lääne- ja Põhja-Euroopa riikide taustal on see põlvkond Eestis sisserände kümnekond aastat varasema alguse tõttu tähelepanuväärselt arvukas. Välispäritolu

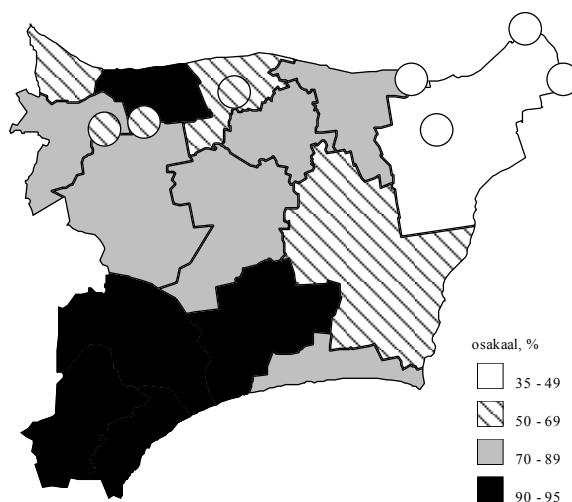
rahvastiku tegelikust suhtarvust maakonnas annab ettekujutuse rahvastikukoostise käsitlus põlvkonniti, mille kohaselt ulatus välissündinute suhtarv 1920-1930 aastate sünnikohortides koguni 75-80 protsendini. Kõnealune suhtarv peegeldab küllalt hästi ka välispäritolu rahvastiku osakaalu hilisemates rahvastikupõlvkondades.

Sedavõrd arvuka välispäritolu rahvastiku kohalolek ei mahu muidugi mitte ühegi teise Euroopa immigratsiooniriigi kogemusse. Isegi vastupidist proportsiooni, kus sisserännanud moodustavad kogurahvastikust veidi enam kui veerandi, võib kohata vaid suuriikidest ümbritsetud väikeses Luksemburgis. Nõnda pole õigupoolest ka kusagilt üle võtta mujal äraproovitud valmislahendusi, mida Ida-Virumaal rahvastiku põlistumise soodustamiseks ning piirkonna enklaavistumise leevendamiseks käiku lasta. Olulise tõsiasjana tuleb seejuures igal juhul arvestada välispäritolu rahvastiku tähelepanuväärset seesmist heterogeensust, mille aluseks on kirev päritolugeograafia. Kuigi esmapilgul võiks eeldada, et enamik immigrante pärineb lähiregioonidest, on Eestiga ajaloolistes sidemetes olnud Venemaa naaberaladelt tegelikult pärit vaid neljandik välissündinuid. Väga väikeseks jääb ka teiste naaberriikide ja -alade esindatus, näiteks on Balti riikide ja Königsbergi piirkonna (Kaliningradi oblast) osakaal kokku koguni väiksem Kesk-Aasia või Taga-Kaukaasia piirkonnale omasest. Kaheldamatult on ka Ida-Virumaale asunud immigrandid, sarnaselt Euroopa mistahes riigi vastava rahvastikuosaga, saanud kaasa oma sünnipaiga ja vanemate sotsio-kultuurilise keskkonna, kombed, väärtushinnangud ja hoiakud, millel põhineb suur osa inimvajadusi. Nõnda võivad oma käitumislaidilt ja kultuurilt üsna erilaadsed olla juba Arhangeliskist ja Astrahanist pärit venelased, islamiusulistest tatarlastest või Kesk-Aasia, Volgamaa ja Kaukaasia rahvastikurühmadest rääkimata.

Vaagides eelöeldu taustal Eesti institutsioonide tegevust tuleb paraku tõdeda integratsioonialaste ettevõtmiste — toimetamisest pole isenesest puudu olnud ja mitmesugustele programmidele on kulunud hulk nii Eesti enda ressursse kui ka lahkete doonorriikide abi — metodoogilise aluspõhja vildakust. Probleemi lühidalt ja teatud lihtsustusega kokku võttes on rahvastiku põlisusel baseeruv jaotus asendatud rahvuserisusega, tüüpiliselt eestlaste ja mitte-eestlaste (muulaste), mõnevõrra harvemini ka eestlaste ja venelaste või venekeelse elanikkonna vahel. Metodoloogilise vildakuse kõrval on põlisus- ja rahvusliigituse segiajamisele kaasa aidanud vähemalt kaks täiendavat asjaolu. Esiteks hoidus NLIidu statistikorraldus kiivalt põlisuse ja sellega tihedalt seotud tunnuste fikseerimisest, ainsa erandi moodustas rezhiimi lagunemisejärgus toimunud 1989 aasta rahvaloendus. Isiku enesemääratlusel baseeruv rahvus leidis vene ajal seevastu registreerimist, andes sellele läbi passi kandmise administratiivse rakenduse. Teine asjaolu on rahvastikuarengulist laadi — nimelt kaotas Eesti Teise maailmasõja käigus oma viiest ajaloolisest vähemusrahvusest neli ning eestlased moodustasid 1945 aastal kogurahvastikust üle 97 protsendi [Katus 1990]. Taolise lähteseisu tõttu langeb välispäritolu rahvastik ja mitte-eestlaskond arvuliselt üsna lähedaselt kokku, mis on võimaldanud otseteabe puudumisel kasutada rahvastiku põlisuse operatsionaliseeringuna.

Arvulisele lähedusele vaatamata on põlisuse ja rahvuse segiajamine kontseptuaalses plaanis sügavalt eksitav. Kõige lihtsam on seda demonstreerida Eestis asuva vene vähemusrahvuse — eestivenelaste — näitel. Kõnealuse rahvastikuosa poolsajandiliste arengutrendide taastamine Euroopa Rahvastikukomitee Vähemusrahvus- ja Immigrantrahvastiku uuringu raames tõi esile eestivenelaste süsteemse eristumise samast rahvusest sisserändajatest kõigi olulisemate rahvastikuprotsesside/tunnuste lõikes ning

Riigisündinud rahvastik
Ida-Virumaa 1989

sarnasuse eestlastega [Katus, Puur, Sakkeus 2000]. Kui eristumise aluseks oleks tõepoolest olnud rahvustunnus, pidanuks tulemus olema risti vastupidine. Eksitus ei oleks ju iseenesest hull, kui tegu oleks pelgalt akadeemilise küsimusringiga. Paraku tulenevad Eesti nüüdisrahvastiku kõnealuse põhijaotuse mõistmisest pragmaatilised järeldused asjaomase poliitika suhtes. Kuivõrd valdkond asub rahvusvaheliste organisatsioonide huvikeskmes, on põlisus- ja rahvusprobleemide segiajamine toonud riigile küllalt palju tüli ja ebameeldivust ka rahvusvahelises plaanis, mis vähegi adekvaatsema selgituse korral oleks olnud välditav.

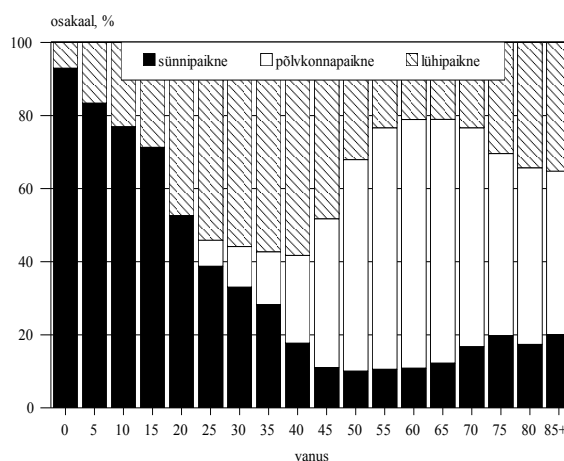
Ida-Virumaa juurde tagasi tulles viitab olemasolev teave tõsiasi, et välispäritolu rahvastiku tagasirände tõenäosus on viimase kümnendi vältel kahanenud üsna minimaalseks, sedasama kinnitavad ka reaalsed rändevood. Teisisõnu peab Eesti arvestama sissirände tagajärjel kahestunud rahvastikupildi edasikandumisega küllalt kaugesse tulevikku, lähi- ja keskpikas perspektiivis võib põlis- ja immigrantrahvastiku eristus mõnel alal koguni süveneda. Rahvastikuarengu vaatenurgast on põlistumise aeglase edenemise märgiks sissirännanute teise põlvkonna käitumismallide tugev sarnasus vanemate põlvkonnale, kasinast keeleoskusest ja vähesest naturaliseerumisest pereplaanimisviisideni välja [Sakkeus 2000]. Tuleviku seisukohalt on ehk kõige olulisem mõista, et integratsiooniprotsessi käik sõltub ennekõike asjaosalistest endast — nagu teisteski valdkondades ei luba üleminekustaatusel tulenev ressursside piiratus siinsetel sissirännanutel arvestada sellise rikkaliku toega nagu Euroopa heaolumaad oma hoopis väiksematele immigrantrahvastiku rühmadele on saanud võimaldada.

Alapeatüki lõpetuseks olgu põgusalt puudutatud veel rahvastiku paiksust, mis kajastab sünni- ja elukoha seost lokaalsemalt. Asjaomast vaatenurgast on kogumikus välja toodud kolm põhirühma — sünnipaiksed, põlvkonnapaiksed ja lühipaiksed. Kuivõrd tänapäeval on enamus inimesi elu jooksul ühel või teisel põhjusel ikka elukohta vahetanud, moodustavad pidevalt ühes ja samas kohas elanud sünnipaiksed täisealiste hulgas reeglina vähemuse. Samas on huvitav tõdeda, et kuigi üksikisiku jaoks elukohavahetuse kumulatiivne tõenäosus vanuseti järjekindlalt suureneb, ei saavuta sünnipaiksete osakaal rahvastikus miinimumi sugugi mitte vanavanurite hulgas vaid hoopis keskmistes eärühmades. Vanusskaala lõpuosas sünnipaiksus tavaliselt mõnevõrra suureneb, peegeldades niiviisi ruumilise liikumise põlvkondlikku kasvutrendi. Põlvkonnapaiksus eeldab pikemaajalist asumist väljaspool sünnikohta ning “juurdumist” uues elupaigas, mistõttu asjaomane rahvastikurühm saab kujuneda kesk- ja vanemaalises rahvastikus, noorte hulgas põlvkonnapaiksed mõistagi puuduvad. Rändekõverat järgides saavutab lühipaiksete kontsentratsioon seevastu maksimumi paarikümneaastaste seas, kus asjaomane rühm moodustab sageli absoluutse enamuse.

Paiksustunnuse vanussõltuvus on põhijoontes muidugi kõikjal ühesugune, kuid Ida-Virumaa puhul avaldub selles ka maakonna rahvastikku teistest selgesti eristav kujunemislugu. Eeskätt väljendub see sünnipaiksete väga madalas suhtarvus, mis asetleidnud ümberrahvastamist peegeldades piirdub reas põlvkondades vaid kümnendikuga. Arusaadavalt pole sünnipaiksete nii madalat suhtarvu leida üheski teises Eesti maakonnas, riigikeskmisest jääb osundatud miinimumtase ligikaudu kaks korda madalamaks, võrdluses naabermaakondade Lääne-Viru ja Jõgevaga võib aga leida veelgi suurema erisuse. Sünnipaiksete vähest esindatust tasakaalustab Ida-Virumaal eelkõige põlvkonnapaiksete tublisti keskmist ületav suhtarv, näiteks 1920 aastate sünnikohortides küünib põlvkonnapaiksete osakaal kahe kolmandikuni. Kaudselt annab see tunnistust sõjajärgse suure rändelaine käigus Ida-Virumaale saabunute suhteliselt kõrgest paigastumusest ning välispäritolu

Rahvastiku paiksus

Ida-Virumaa 1965-2000

rahvastikule tüüpiliselt passiivset osalemisest uue asukohamaa siserändes. Viimatimainitud põhjusel kipub lühipaiksete proportsioon nooremaealiste seas pigem riigikeskmisest madalamaks jääma, kuid üldnäitaja tasemel kompenseerib seda lühipaiksete suhtarvu enam kui pooleteistkordne tõus Ida-Virumaa vanuripõlvkondades. Nagu eelnevas alapeatükis viidatud, on viimase põhjuseks eri põlvkondade põlisrahvastikuga võrreldes hoopis sagedasem kooselu välispäritolu rahvastiku leibkondades [Sakkeus 1995].

Maakonnasiseses variatsioonis on ootuspärane sünnipaikse rahvastiku kõrgem osakaal maarahvastiku hulgas. Linnarahva noorema vanuskoostise tõttu avaldub too erisus paiksuse üldnäitajates suhteliselt tagasihoidlikult, samas ületab põlvkonniti käsitlemisel sünnipaiksete osakaal maarahva seas linlasi kuni nelja-viiekordselt. Mõistetavalt on rahvastiku sünnipaiksus kõige madalam sõjajärgse tekkega linnasulates Püsis, Sillamäel ja Viivikonnas, samuti sõjas purustatud Narvas, kuhu vene võim keelas endistel asukatel naasta [Vseviiov 2001]. Asjahuviline võib kogumiku arvtabelitest muu hulgas välja lugeda, et väikesel osal põlisnarkatest läks tollal siiski korda kõnealuselt piirangust mööda hiilida — põlisnarkad moodustavad Teise maailmasõja eel sündinud põlvkondades keskel läbi paar-kolm protsenti.

Valdades tõusevad vastupidise olukorra, rahvastiku kõrge sünnipaiksuse poolest esile Alajõe, Avinurme, Iisaku, Jõhvi, Kohtla, Lohusuu ning Lügänuuse, kus vastav suhtarv ületab kõiki teisi paiksusrühmi koosvõetuna. Teisalt meenutavad Aseri, Mäetaguse, Sinimäe ja Toila rahvastiku paiksuskoostise seisukohalt pigem linnasulaid. Kolmes viimatimainitud vallas, samuti Püssi alevis moodustavad kohaliku rahva hulgas absoluutse enamuse lühipaiksed. Osundatud arvnäitajate puhul väärib rõhutamist rahvastiku paiksuskoostise dünaamilisus Ida-Viru omavalitsustes, kus kohordivoo ja sisserännanute teise põlvkonna pealekasvamise mõjul toimub rahvastiku paiksuse järjepidev suurenemine. Põhisuunalt toetab see suundumus arvatavalt ka põlistumisprotsessi, mida piirkonna tulevikuarengu seisukohalt tuleb määravaks hinnata.

1.6 Rahvastiku vananemine

Sündimus, suremus ja ränne kujundavad koostoimes rahvastiku vanuskoostise, mis tänapäevase taastetüübi juures akumulēerib vähemalt seitsme-kaheksa eelneva aastakümne arengu. Sündimustase määrab terveks inimeaks ette põlvkondade proportsioonid, mida saab märkimisväärselt mõjutada üksnes sõda või muu samaväärne katastroof. Niisuguse järjepidevuse tõttu avaldavad näiteks tänased protsessid Ida-Virumaa rahvastikuarengule mõju veel järgmise sajandi lõpupoolel. Olgugi muude sotsiaalprotsessidega võrreldes väga inertne, teeb pikemas ajaperspektiivis rahvastiku vanuskoostis läbi siiski ka muutusi. Koostise teisenemine allub seejuures kindlatele seaduspärasustele, mille toime põhjus-tagajärje ajalise lahutatuse tõttu osutub aga mõnikord raskesti hoomatavaks.

Vanuskoostise pöördumatu teisenemine, mida tuntakse rahvastikuvanagemisena, seondub demograafilise ülemineku ja modernse taastetüübi kinnistumisega. Selle protsessi käigus saab põhimõtteliselt uue kuju laste, täiskasvanute ning vanavanemate arvuline vahekord rahvastikus, mistõttu võib protsessi kvantitatiivselt määratleda vanurite, tavapäraselt 60- või 65-aastaste ja eakamate inimeste osakaalu kasvu ning rahvastikuvanuse suurenemise kaudu. Kuivõrd peremoodustus, õpingud, töö, pensionilesiirdumine, sotsiaalne toetamine, tegelikult inimese sotsiaalne roll ja koht ühiskonnas tervikuna on tugevas vanussõltuvuses, omandab rahvastiku vanuskoostis ja selle muutus puhtdemograafilisest hoopis laiemat tähendust. Ühiskonna edukäigu tähelepanuväärse ilminguna loob rahvastiku kaasaegsele taastetüübile vastav vanusjaotus ning individuaalse elutsükli avardamine uusi võimalusi, teisalt kujundab seesama jaotus ka tundmatuid asetusi, mille osas varasem kogemus inimühiskonnal puudub. Ütlema tagi on selge, et vanagemisprotsessi süvenedes tärkab vajadus omada uuelaadset ühiskonnapoliitikat, mis kohandaks erinevate eluvaldkondade ülesehitust muutuva rahvastikupildiga.

Eestis ulatub rahvastikuvananemise algus tagasi XIX sajandi keskpaika, mil sündimus ja suremus alguses pikkamööda ja siis süvenevas tempos kahanema hakkasid. Demograafilise ülemineku varajase ajastuse tõttu leidsid ulatuslikud muutused rahvastiku vanusjaotuses samuti aset juba XIX sajandi teisel poolel ning möödunud sajandi alguskümnenditel [Katus 1995]. Teadaolevalt kuulus Virumaa teiste Eesti maakondade hulgas rahvastikuvananemise edenemise poolest pigem taganttulijate kui eeskäijate ringi. Jättes kõrvale tollal raskesti võrreldava rahvastikupildiga Harjumaa — tingitud väga kiirest rahvaarvu kasvust pealinnas —, sammus Virumaa rahvastiku vananemisastmelt käsikäes Kagu-Eestiga ja edestas üksnes demograafiliselt omanäolist Petserimaad. Teisisõnu, Eesti nüüdsesse halduspiiri jäävatest maakondadest oli Virumaa rahvastik üks nooremaid. Nõnda näitas 1922 aasta rahvaloendus — mõistagi ka kolme Narva-tagust valda hõlmavana — vanurite (60+) osakaaluks Virumaal 11.1 protsenti. Asjaomane näitarv oli 1934 aastaks tõusnud 13.3 protsendile ning järgneva kümnendi vältel kasvutrend jätkus. Tuleb tähele panna, et maakonna idaosas, tänasel Ida-Virumaal jäi eakate osakaal osundatud tasemest ligikaudu paari protsendipunkti jagu madalamaks. Taolise asetuse põhjuseks oli demograafilise ülemineku hilisem ajastus ning vananemisprotsessi vastavalt hilisem käivitumine vene rahvastikurühmas.

Nagu Ida-Virumaa rahvastikuarengusse tervikuna, tõi Teise maailmasõja järel alanud massiline sisseränne järsu pöörde ka vananemisprotsessi käiku. Esimene sõjajärgne rahvaloendus (1959) fikseeris maakonnas, mis tollal jagunes Jõhvi, Kohtla-Järve ja Narva halduspiirkonna vahel, vanuriosakaaluks ainult 8.4 protsenti. Võrreldes sõjaeelsega tähendas see eakate suhtarvu pea kahekordset vähenemist — viimati ilmutas Virumaa sedavõrd nooruslikku vanuskoostist XIX sajandi lõpul, demograafilise ülemineku kõrgajal. Vanuskaala teises otsas kinnitab nooruslikku joont ka laste (0-14) üle veerandi küündiv osakaal maakonnas, millist proportsiooni võis Eestis tervikuna kohata viimati Esimese maailmasõja eel. Nende madalale langenud vananemisnäitajate vaagimisel tasub silmas pidada, et viiekümnendate aastate lõpuks oli rahvastikukoostise hüppelise noorenemise ajajärk juba möödunud ning mitu head aastat oli uuesti suunanäitavaks taastunud vananemine. Samuti iseloomustab kaht järgnevat kümnendit, hoolimata rändetagamata laienemisest ja sellega seotud uuesti immigratsioonilainest, rahvastiku vananemistrendi jätkumine. 1970 aasta loendusel ulatus vanuriosakaal maakonnas 10.5 protsendini, järgmine loendus näitas eakate suhtarvuks 11.7 protsenti. Tasub tähele panna, et ootuspärase trendisuuna taastumisele vaatamata ei kahanenud sel perioodil Ida-Viru rahvastiku vananemisseisundi erisus teistest maakondadest, pigem vastupidi. Põhjuseks tuleb lugeda Eesti põlisrahvastiku üle aegade suurearvilisemate rahvastikukohortide jõudmine vanuriikka [Katus *et al* 1999].

Rahvastiku vanuskoostise põhiproportsioon — laste, tööealiste ja eakate arvuline vahekord — jõudis Ida-Virumaal majandusarengulise optimumini 1980 aastate alguses, mil tööealiste (tinglikult vanusrühm 15-59) osakaal kerkis kahe kolmandikuni kogurahvastikust. Rahvastikuarengu vaatenurgast võib taolist optimumi iseloomustada kui ajutist seisundit kahe suundumuse vahel — ühelt poolt on laste suhtarv rahvastikus juba küllalt madalale laskunud, teisalt pole eakate osakaalu tõus veel uuele kõrgusele jõudnud. Mõistagi saab selline seisund valitseda vaid lühiajaliselt ning nõnda võis Ida-Virumaal täheldada juba 1980 aastate teisel poolel rahvastikuvananemise hüppelist kiirenemist. Vastavalt oli käsitlusperioodi lõpetava 1989 rahvaloenduse ajaks eakate (60+) suhtarv tõusnud 15.6 protsendini ning suundumuse süvenemist üheksakümnedatel aastatel peegeldavalt fikseeris 2000 aasta rahvaloendus eakate osakaaluks juba 22.7 protsenti kogurahvastikust [ESA 2001]. Mõneti paradoksaalselt ei toonud protsessi hoogustumine veel kaasa Ida-Virumaa rahvastikuseisundi sarnastumist teiste maakondadega, sealhulgas külgneva Lääne-Viruga, kus rahvastiku pikaajaline vananemistrend oli vanuriikka jõudvate sünnipõlvkondade suuruse kahanemise tõttu vahepeal asendunud koguni ajutise noorenemisega.

Mõistagi pole vananemisprotsessi osundatud kiirenemine Ida-Virumaal nagu ka 1940-1950 aastate erakorraline noorenemine seotud rahvastikuarengu mingi regionaalse omapäraga, vaid välispäritolu rahvastiku poolt kujundatud lainega. Needsamad suurearvilised, sõjajärgse rändelainega saabunud immigrandikohordid olid 1980 aastate lõpuks jõudnud vanuriea künnisele. Kõrvaloleval joonisel, mis esitab Ida-Viru rahvastiku vanuspuu ühtlusravutusperioodi lõpu seisuga, vastab sellele

kuhjumine 50 ja 60 eluaasta vahel. Käesoleva raamatu ilmumise ajaks on asjaomased kohordid kümnekonna aasta võrra vanuspuu “ladva” poole liikunud ning vanuriea piiri ületanud. Laiemas kontekstis sobib Ida-Virumaa hästi näiteks lokaalses mastaabis teostunud asendusrände toimest (*replacement migration*), mis on aeg-ajalt arutlusel ajakirjanduses ja majanduse hetkearengule orienteeritud äriühingonnis kui üks võimalik abinõu demograafiliselt arenenud maailmale rahvastikuvananemise kontrolli all hoidmiseks ning majanduslikult soodsa ülalpeetavussuhte säilitamiseks [UN 2001]. Ühelt poolt kinnitab see tõepoolest rände sellesuunalisi võimalusi vanemisprotsessi loomupärase trendi aeglustamiseks ja koguni ümberpööramiseks. Teisalt osutab Ida-Virumaa areng selgesti niisuguse väljapääsu ajutisusele — kaugemas perspektiivis omandab rahvastiku vanuskoostis ikka taastetüübi poolt määratud proportsioonid. Seejuures tuleb esile sõltuvus rahvastikuvananemise edasilükkamise ning selle hilisema tempo vahel: mida kauem sisseränne protsessi loomlikku kulgu on pärssinud, seda jõulisemaks rahvastikuvananemine ükskord käivitudes osutub. Erialakäsitlustes tuntakse sellist kompensatsioonilaadset efekti liigvananemisena.

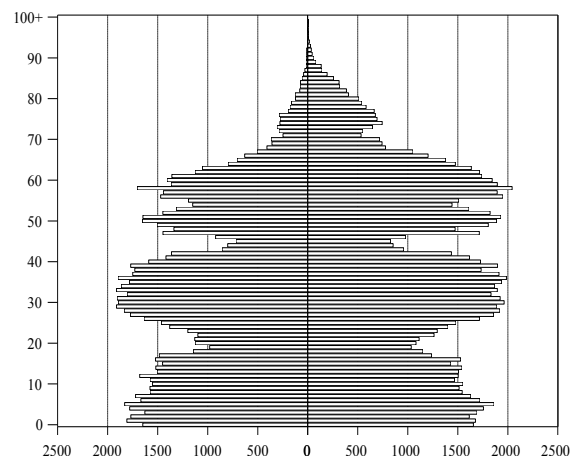
Teiste maakondade taustal on Ida-Virumaa vanuskoostise peamiseks tunnusjooneks tugev ebahühtlus, mis avaldub lahkneva arvukusega kohortide vaheldumisi järjestuses. Nõnda järgneb ülalviidatud koondumisele pensionieelses eas vanuspuu ligi kahekordne ahenemine neljakümnendates eluaastates. Nooremates vanusrühmades kasvab rahvastikupõlvkondade arvukus jälle, et seejärel teha ruumi uuele, osundatuga võrreldes peaaegu samaväärsele kahanemisele kahekümnenda eluaasta paiku. Kõige nooremad joonisel kujutatud kohordid, sündinud 1970-1980 aastatel, on taas veidi suuremad, vanuspuu aluse järsk kitsenemine 1990 aastate sündimuslanguse mõju ühtlusarvutusperioodi lõppu fikseerival joonisel veel ei kajastu. Arusaadavalt komplitseerib niisugune

hüppelisus rahvastiku elutarvidusi teenima seatud institutsioonide toimimist tõsiselt, alates lasteaedade ja lõpetades vanadekodude korraldamisega. Kuivõrd vanuspuu igale “oksale” järgneb põlvkonnapiikkuse ajavahemiku järel kordus, kandub kord juba tekkinud ebahühtlus demograafilise kajana kaugele tulevikku. Lainelisuse ebasoodsat mõju aitab leevendada asjaolu, et teguri toime on küllalt hästi ette prognoositav ning tarvilikud sotsiaalkorralduse muutused seetõttu plaanitavad.

Vanuskoostise ebahühtlus leiab oma väljenduse ka rahvastiku vanemisprotsessi tugevas maakonnasiseses varieerumises. Sisseränne suundus ju valdavalt linnalistesse asulatesse ning tõi seeläbi kaasa rahvastikukoostise järsu noorenemise eelkõige linnarahvastiku hulgas. Mitmel juhul võimendas seda täiendavalt asula enda moodustamine üheaegselt massilise sisserände käivitumisega, *resp* tegelikult just sellele alusele toetuvalt. Vahemärkusena olgu nimetatud, et pikale ajaloole vaatamata jagas niisugust saatust ka sõjas täielikult purustatud Narva, kuhu endistel elanikel naasmine administratiivselt keelati. Mõlema teguri mõju kumuleerumise tõttu kujunesid vanamisenäitajad Ida-Virumaa linnades tõepoolest erakordselt madalaks ning vastavalt linn-maa vananemiserisus eriti suureks. 1959 aasta loendus fikseeris vanuriosakaalu vaid 6.2 protsenti, mis oli ligi kaks korda madalam tollasest Eesti linnarahvastiku keskmisest. Pikema rahvastikuloolise tausta loomiseks on huvitav meenutada, et enne Teist maailmasõda oli Virumaa linnarahvastik riigikeskmisest hoopis eakam [RSKB 1934-1937].

Valdavalt põlisrahvastikku esindava Ida-Viru maarahva vananemine jätkus seevastu sõjajärgsel ajal enam-vähem endist rada mööda, ulatudes nii Jõhvi, Kohtla-Järve kui Narva halduspiirkonnas küllalt ühtlaselt 17-18 protsendini. Sarnaselt Eestis tervikuna täheldatud olukorrale saavutas

Rahvastiku vanuspuu
Ida-Virumaa 1989

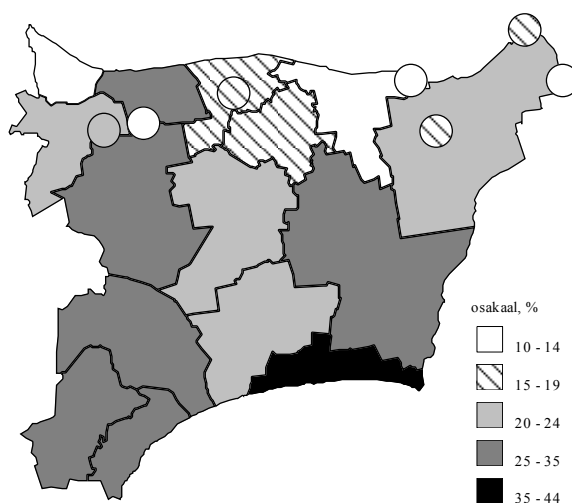

maarahvastiku vananemine ka Ida-Virumaal kõrgpunkti 1970 aastate alguses, järgneva 10-15 aasta vältel näitasid maarahvastiku vananemisnäitajad aga ajutist langustrendi ehk teisisõnu rahvastiku nooremist. Kuigi linnades vanuriosakaal samal ajal tõusis, ei viinud see lähtetaseme suure erisuse tõttu veel Ida-Viru maa- ja linnarahva vananemisastme ühtlustumisele.

Maakonna linnades oli rahvastiku vananemine käsitlusperioodi lõpuks kõige kaugemale jõudnud Kiviõlis, kus eaka rahvastiku osakaal ületas viiendiku (21.0 protsenti). Eesti linnarahvastiku keskmisest ülespoole küündis näitav samuti Narva-Jõesuus (18.8) ja Viivikonnas (18.5). Eelnevate taustal paistsid suhteliselt nooruslikud Narva (13.5), Sillamäe (12.3) ja Püssi (10.9), aga Kohtla-Järve jäi vanuriosakaalult (15.8) kahe linnarühma vahele. Valdade hulgas kerkib täiesti omaette nähtusena esile Alajõe, kus vanurrahvastik moodustab ligi poole elanikkonnast (44.7 protsenti), anomaalset demograafilist pilti rõhutab eakatega võrreldes ligi kaheksa korda madalam laste suhtarv. Kuigi mitte nii erakordne, pole olukord põhimõtteliselt parem Illuka, Lohusuu ja Lüganuse vallas, mille elanikest ligikaudu iga kolmas on ületanud vanuriea statistilise piiri ning vanurrahvastik kõrgub kahekordselt kõrgemal laste arvust. Mõistagi on tegemist kiiresti aheneva rahvastikutaastega, kus sisemine arengupotentsiaal on hävimas.

Vanurrahvastiku osakaal

Ida-Virumaa 1989

Osundatud liigkõrgest vananemistasemest veidi rohkem või vähem allapoole, kuid ometi selgelt üle Eesti maarahvastiku keskmise, jäi rahvastiku vananemismäär ka Avinurme, Iisaku, Maidla, Mäetaguse, Sinimäe, Sonda ja Tudulinna vallas. Arvestades taastetasandist kõrgemat sündimust maal, viitab kirjeldatud seisund noorema rahvastiku pikaajaliselt kulgenud lahkumisele neilt aladelt. Juuresolev kaart juhib tähelepanu Peipsi järvest Soome laheni ulatava depopulatsioonivööndi kujunemisele Ida-Virumaal ning tuleviku seisukohalt ennustab vanusrühmade proportsioon rahvastikukao süvenemist. Niisugust olukorda on õnnestunud vältida vaid Aseri, Jõhvi, Kohtla ja Toila vallas, kuigi seda paljus tänu nende alade järkjärgulisele ümberrahvastumisele. Lisateavet piirkondliku rahvastikuvananemise kohta leiab asjajärgne Eesti Vanuriuringu väljaandest [EKDK 1995b].

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et sõjajärgne sisseränne kindlustas küll Ida-Virumaale terveks poolsajandiks teiste maakondadega võrreldes majandussoodsama vanuskoostise, aga see eelis oli suurearvuliste immigrandikohortide vanuriikka jõudmisega käsitlusperioodile vahetult järgnenud kümnendil kadumas ning tänases Eestis hoiavad Ida-Virumaa linnad enda käes rahvastikuvananemise liidrirolli. Selle demograafilise pöörde tahtmatu kokkulangemine taasiseseisvumise ja majandusüleminekuga ei tee selle piirkonnaga *resp* välispäritolu rahvastikuga seotud probleemikogumi lahendamist sugugi mitte lihtsamaks.

1.7. Rahvus ja keel

Rahvustunne on määratud rahvastiku etnokultuurilise ja üldistavalt kogu vaimuelu kuuluvusega sarnast identiteeti kandva populatsiooni hulka. Rahvuse määratlemisel ühise kultuuri kaudu tuleb tähele panna, et sotsiaalse nähtusena on kultuur küllalt keerukas ja mitmeplaaneline, pealegi ajas muutuv ning seetõttu sisu poolest tänapäeval märkimisväärselt teistsugune kui näiteks sada või kolmsada aastat tagasi [Jansen 1999]. Arusaadavalt teeb rahvuse mõiste taoline struktuur tema

teadusliku käsitluse ja mõõtmise keerukaks, tuleks ju n-ö objektiivseks hinnanguks koguda lõpmata hulk mitmesugust kultuuri- ja vaimuelu puudutavat teavet ning see siis sobiva mudeli abil tervikuks liita. Siiski pakub rahvuse üldarusaadavus — kasvõi näiteks ka kirjaoskamatu inimese vaatenurgast — osundatud ülesande lahendamiseks sootuks lihtsama viisi: rahvuse defineerimisvõimaluse individuaalse enesemääratluse kaudu. Seda võtet ongi praktikas laialdaselt rakendatud, eriti siis, kui huvi rahvustunnuse vastu pole keskne, vaid seda fikseeritakse suurema tunnuskompleksi ühe komponendina.

Viimastel aastakümnetel on tõusnud siiski järjest tugevamaks äratundmine, et rahvuse enesemääratlus pole piisav mõõtmisvõte, eriti suur on ebatäpse tulemuse tõenäosus teatud rahvastikuosa etnokultuurilise sideme olemasolul üheaegselt mitme rahvusrühmaga. Taoline olukord on Euroopas kiiresti sagenemas, tingituna eeskätt väljarände kui juhtiva migratsiooniprotsessi asendumisest sisserändega pärast Teist maailmasõda ning välispäritolu rahvastike kujunemisest kõigis Eestiga võrreldava demograafilise arenguga maades. Nõnda on tänapäevastes oludes rahvuskuuluvuse mõõtmine leidnud edasiarendamist enesemääratlusest laiema tunnuskompleksi kaasamise suunas. Euroopa Liidu maades (tegelikult Euroopa Nõukogu liikmeskonna kaudu kogu nn Euroopa regioonis) on kasutusel lähenemisviis, mis leidis riikide konsensusliku heakskiidu vähemusrahvuste (1910–1995) ja immigrantrahvastiku (1945–2000) arengut käsitlevate võrdlusprojektide raames [Haug, Compton, Courbage 1999–2000; 2002]. Väljatöötatud ja rakendatud käsitlusviis määrab rahvuskuuluvuse viie üksteist täiendava üksiktunnuse abil: põlisus ehk isiku ja tema (vana)vanemate sünnimaa, rahvuse individuaalne enesemääratlus, emakeel ja/või tavakeel, usukuuluvus ja kodakondsus. Üksteist täiendades toovad neli esimest tunnust välja Euroopa eri maade rahvusrühmade kõige olulisemad tunnusjooned, kodakondsus on vormilis-juriidilise isikutunnusena lisatud mõne riigi omaaegse andmekorralduse tõttu.

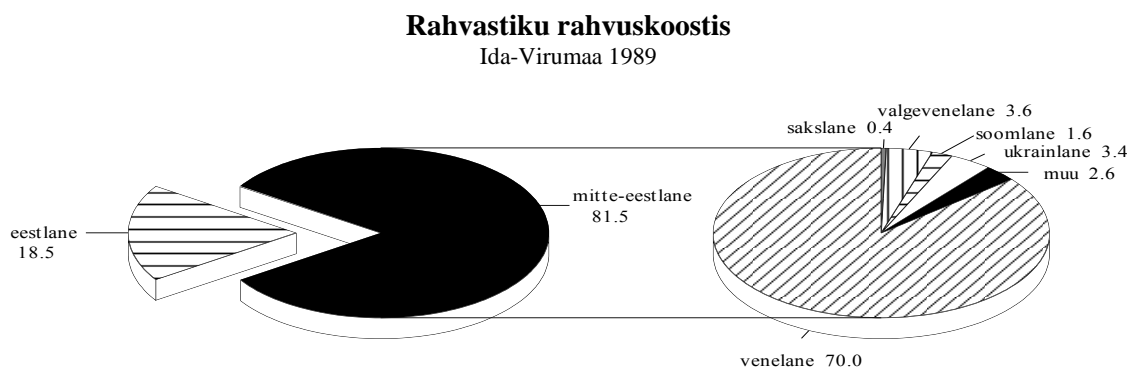
Euroopa Rahvastikukomitee rahvusdefiniitsioon toetub selgepiirilisele arusaamale, et ajaloolisel kodumaal elavaid rahvusi — nii enamuse- kui vähemusrahvusi — iseloomustab sotsiaaldemograafiline taastareng, mis erineb põhimõtteliselt ühele või teisele (hilis)rände tulemusel moodustunud rahvastikurühmale iseloomulikust. Eesti rahvastikuareng, kus immigratsioon sai emigratsiooni üle valdavaks rohkem kui poole sajandi eest, vajab arusaadavalt tänapäevase rahvuskontseptsiooni rakendamist. Paraku on selle eelduseks kõigi nimetatud viie rahvastikutunnuse rakendamine andmekorralduses. Sõjaeelse iseseisvusaja kohta on tõepoolest nõuetekohane teave Eestis olemas, aga mitte vene aja kohta: sõja järel jäi asjakohasest tunnuskomplektist ainsana läbivalt kasutusele enesemääratlus, osaliselt fikseeriti ka emakeel. Sünnikoha (erandiks vahetult enne NLiidu lagunemist ning seetõttu juba vabamates oludes läbi viidud 1989 aasta rahvaloendus) ja usu kohta teavet ei kogutud.

Kahe Eesti ja lähiruumi ajaloolise vähemusrahvuse — eestivenelaste ja ingerlaste — kohta täitis poolsajandi pikkuse andmetühiku Põlisesuuring [Katus, Puur, Sakkeus 2000]. Mõistagi rakendati selles rahvusvaheliselt võrreldavat definiitsiooni, aga tähelepanu väärib asjaolu, et niiviisi loodi kogu Eesti riigi eksisteerimisega 1918+ hõlmav andmerida. Osundatud töö tõi esile märkimisväärse lahknevuse vene ja rahvusvahelise käsitluse vahel, mida tuleb silmas pidada alljärgneva esituse puhul, mis on sunnitud piirduma ainsana piirkondlikus lõikes kasutada oleva enesemääratlusliku teabega.

Ida-Virumaa rahvastiku rahvuskoostise käsitlemisel tõuseb muidugi kõigepealt esile hüppeline muutus, mis on maakonna viinud sisuliselt ümberrahvastumiseni. Suurem osa asjaomasest pöördest leidis aset napi poolteise sõjajärgse kümnendi vältel ja seega enne kogumiku käsitlusperioodi algust. Nõnda fikseeris juba esimene sõjajärgne rahvaloendus 1959 eestlaste osakaalu maakonna tänasel maa-alal, mis tollal jagunes mitme rajooni/halduspiirkonna vahel, vaid 37.9 protsendile. Oluline on tähele panna, et taolise olukorra kujunemine sai võimalikuks eeskätt tänu maakonda tabanud massilisele sisserändele — eestlaste arv Ida-Virumaal ulatus tol perioodil viiekümne tuhandeni, mis oli suurusjärguliselt võrreldav sõjaeelsega.

Käsitlusperioodi piires ümberrahvastumine jätkus, milline suundumus oli kõige jõulisem kuuekümnendate aastatel: 1970 aasta loenduse ajaks oli eestlaste suhtarv langenud allapoole 30

protsendi taset, hoolimata rahvusrühma absoluutarvu seitsmeprotsendisest suurenemisest eelnenud loendusvahemikul. Kuigi veidi aeglustunud tempos, jätkus sama tendents ka kahel järgnenud kümnendil. Nii moodustasid 1979 aastal eestlased Ida-Virumaa kogurahvastikust 23.3 protsenti ning 1989 aasta loenduse ajaks oli vastav näitav langenud juba allapoole viiendiku taset. Erinevalt paarist varasemast kümnendist aitas 1970 ja 1980 aastatel rahvuskoostise muutumisele kaasa mitte ainult sisseränne väljastpoolt Eestit, vaid juba käivitunud eestlaste lahkumine maakonnast. Kaheksakümnendatel aastatel ületas taoline selektiivne sisseränne ilmselt muude tegurite mõju. Käsitlusperioodi lõpuks elas maakonnas pisut üle 40 tuhande eestlase, suhtarvuliselt küll vähe, kuid teisalt siiski absoluutarvuliselt rohkem kui näiteks Järva- või Põlvamaal.

Juuresolev joonis esitab eestlaste ja mitte-eestlaste vahekorra ning lisaks ka olulisemate rahvusrühmade esindatuse Ida-Virumaal. Ootuspäraselt moodustavad venelased kõige suurema osa maakonna kogurahvastikust, nende osakaal küündis käsitlusperioodi lõpuks 70 protsendini ning absoluutarvuliselt 155 tuhande inimeseni. Erinevalt kõigist ülejäänud maakondadest ei moodustanud suuruselt järgmist immigrandipäritolu rahvusrühma Ida-Virumaal mitte aga ukrainlased (3.4 protsenti), vaid väikese ülekaaluga viimaste ees valgevenelased (3.6 protsenti). Absoluutarvuliselt jagus nii valgevenelasi kui ukrainlasi maakonda üle seitsme ja poole tuhande. Suuruselt neljanda rahvusrühma moodustavad Ida-Virumaal, nagu ka Eestis tervikuna, ingerlased (1.6 protsenti). Kõigi ülejäänud rahvusrühmade osakaal koosvõetuna piirdus maakonnas kolme protsendiga. Üksiklasi arvesse võttes elas Ida-Virus kokku ümmarguselt kaheksakümnest rahvusest inimesi, milline olukord osutab tõepoolest märkimisväärsele etnilisele kirevusele. Väiksematest rühmadest olid enam kui saja inimesega esindatud aserid, armeenlased, grusiinid, isurid, juudid, karjalased, leedulased, lätlased, moldovlased, mordvalased, mustlased, poolakad, sakslased, tatarlased, tshuvashid ja udmurdid.

Nagu Eestis tervikuna iseloomustab ka Ida-Virumaa mitte-eestlaste vanuskoostist immigrandikooslusele tüüpiline ebaühtlus, mis avaldub lähestikuste või isegi järjestikuste kohortide arvukuse silmatorkavas lahknemises. Nõnda on üleesindatud 1920 ja 1950 aastate kohordid, väiksusega paistavad silma aga 1940 aastatel ja 1970 aastatel sündinud põlvkonnad. Ida-Virumaa omapäraks pole seejuures siiski mitte nende ebaühtluste nii- või naasugune väljendusvorm, vaid asjaolu, et välispäritolu rahvastiku vanuskoostise omapära määrab ühtlasi ära ka maakonna kogurahvastiku põhijooned.

Joonisel esitatud eestlaste vanuspuu paistab samuti silma ebaühtlusega, kuid selle laad on sisserännanutelega võrreldes teistsugune. Ida-Viru eestlaskonna tunnusjooneks on vanuspuu ahenemine keskealistes ja nooremates vanusrühmades, eriti selgesti tõuseb see tõsiasi esile vanuspuu naispoolel. Vanusrühmade tavapärase proportsiooni moonutatuse tõttu oli eestlaste seas kõige suuremaks earühmaks 50-60-aastased, kelle arvukus ületas paarikümneaastaste oma peaaegu kaks korda. Vanuspuu kuju ei jäta kahtlust eestlaste rahvastikutaaste pikaajalisest kidumisest maakonnas, tuleviku seisukohalt ennustab nooremaeliste puudujääk selle trendi kindlat jätkumist.

Rahvastiku keelekoostis peegeldab samuti olukorra tugevat nihestust Ida-Virumaal. Nõnda pidas käsitlusperioodi lõpul eesti keelt emakeeleks 17.7 protsenti rahvastikust, mis on koguni madalam kui eestlaste suhtarv enesemääratluse kohaselt. Eestluse säilimise seisukohalt on oluline

tähele panna, et kõige nooremates vanusrühmades piirdus eesti emakeel vaid 10-12 protsendiga, mis jääb ligi kolm korda alla vastavale näitarvule vanemates põlvkondades. Eesti keele loomupärase koha on hõivanud muidugi vene keel, mida luges oma emakeeleks 78.2 protsendi Ida-Virumaa rahvastikust. Kuivõrd see ületab venelaste osakaalu enam kui kaheksa protsendipunkti, on väiksemate rahvusrühmade keelevahetus Ida-Virumaal kulgenud valdavalt vene, mitte eesti keele suunas. Muude keelte esindatus emakeelena piirdub keskeltläbi nelja protsendiga ehk absoluutarvuliselt veidi vähem kui üheksa tuhande inimesega. Vanusrühmiti peitub selle keskmise taga rahvastiku keelekoostise märgatav lihtsustumine — seitsmelt-kaheksalt protsendilt vanemates põlvkondades langeb teiste keelte roll emakeelena napi protsendini kooliealistes vanusrühmades. Aeg näitab, kas, kui kiiresti ja millises suunas järgneb sellele nihkele väiksemate rahvusrühmade enesemääratluse samasuunaline teisenemine.

Ühiskonna sidususe seisukohalt väärib omaette tähelepanu rahvastiku eesti keele oskus, mis lisaks emakeelele võtab arvesse ka selle valdamist teise keelena. Sel puhul on mõistlik jätta vaatluse alt välja eestlased ning keskenduda rahvusrühmadele, kelle jaoks eesti keel pole reeglina emakeeleks. Käsitluperioodi lõpetava rahvaloenduse kohaselt iseloomustas Ida-Virumaa mitte-eestlasi peaaegu olematu keeletundmine — eesti keelt arvas end oskavat vähem kui kuus protsenti asjaomasest rühmast. Teiste maakondade vastavast keskmisest näitajast, mida Euroopa mõõdupuuga võrreldes tuleb ja ka ülikehvaks hinnata, jääb osundatud suhtarv kuni kümme korda madalamaks. Kuigi eesti keele oskamine kolmanda või enama järjekorra keelena ei ole loendusandmestikus kajastatud ning möödunud kümnendi vältel on ida-virulaste keeleoskus ilmselt paranenud, näitab andmestik kujukalt integratsiooniprobleemide tohutut mastaapi ja keerukust maakonnas. Sel taustal ei tekita mitte-eestlaste vähenenud huvi eesti kodakondsuse taotlemise vastu küll mingit imestust.

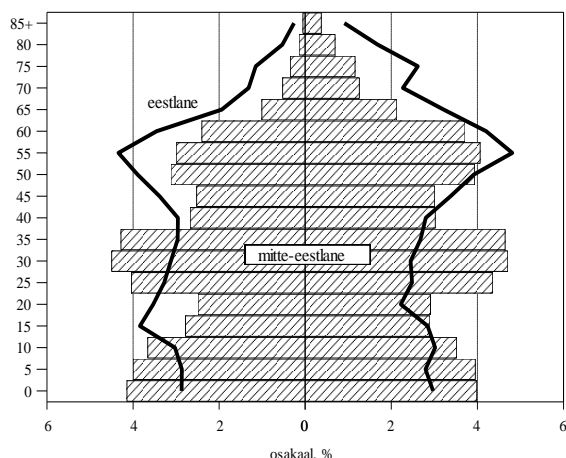
Maakonnasiseselt on rahvus- ja keelekoostise ümberpöördumine saanud võimalikuks eeskätt linnarahvastiku toel. Kõige kaugemale on see protsess jõudnud Narvas ja Sillamäel, kus eestlaste osakaal piirdus käsitlusperioodi lõpul vähem kui nelja protsendiga. Suhteliselt sarnane olukord valitses ka Viivikonnas ja Narva Jõesuus, kus eestlased moodustasid vastavalt seitse ja kaksteist protsenti rahvastikust. Omaette kurioosumina jäi eestlaskond Sillamäel arvukuselt alla ukrainlastele, Viivikonnas aga koguni valgevenelastele. Maakonnakeskmisest kõrgema eestlaste osakaalu poolest paistsid silma Kiviõli (38.1 protsenti) ja Püssi (39.2), Kohtla-Järvel ulatus eestlaste suhtarv viiendikuni. Samas on ka viimatimainitud linnade puhul läbi mitme aastakümne jälgitav osundatud proportsiooni pidev alanemine, mille jätkumist ennustab ühemõtteliselt vanuskoostise erisus.

Sarnaselt ülejäänud maakondadele on maarahvastiku rahvus- ja keelekoostis ka Ida-Virumaal hoopis püsivam. Langustrendile vaatamata säilitasid eestlased maarahva seas käsitlusperioodi lõpuni kahe kolmandiku piirimaile ulatuvat enamuse. Viies vallas — Avinurmes, Iisakus, Lüganusel, Maidlas ja Tudulinna — moodustavad eestlased üle 90 protsendi rahvastikust, ümberrahvastumine on suhteliselt vähe puudutatud ka Lohusuu (78.2) ja Toila (82.6) valda. Mäetagusel ja Sondas ulatub eestlaste osakaal 63-64 protsendini, ligikaudu võrdne on eestlaste ja mitte-eestlaste osakaal Illuka, Jõhvi ja Kohtla vallas. Selgelt vähemuses olid eestlased Alajõel (13.3), Aseris (39.7) ja Sinimäel (22.5).

Huvitav on tõdeda, et seitsmes vallas olid eestlaste järel arvukuselt teiseks rühmaks mitte ukrainlased või valgevenelased, vaid ingerlased, kelle ajaloolise kodumaaga Ida-Virumaa piirneb. Rahvus- ja keelekoostise tulevikuarengu seisukohalt väärib kindlasti omaette tähelepanu tilluke

Rahvastiku soorahvuskoostis

Ida-Virumaa 1989

Alajõe vald. Eestivenelaste põlise asualana Peipsi põhjakaldal toob Alajõe esile võimaluse, et mitte-eestlaste ülekaal ei pruugi sugugi tähendada kogukonna puudulikku integreeritust eesti ühiskonda — vene emakeele kõrval valdas vallarahvastiku enamik vabalt ka eesti keelt. Metodoloogilisest vaatenurgast osutab see näide taas põlisustunnuse primaarsusele rahvuse ees. Praktilisest seisukohast võiks Alajõe pakkuda positiivse arenguvõimaluse näidet kogu maakonna jaoks, olgugi et taolise mudeli realiseerimiseks kulub rohkem kui üks põlvkond.

1.8. Haridus

Rahvastiku sotsiaalse palge iseloomustamisel on asendamatuks valdkonnaks haridus, mis on ühtviisi kõnekas nii rahulikul kui murrangulisel ajajärgul *resp* olukorras, kus enamikust tavapärastest stratifikatsiooninäitajatest on vähe abi. Lisaks osalemisvõimalusele erinevatel ameti- ja tegevusaladel kujundab haridus inimese huve, vajadusi ja väärtushinnanguid, tegelikult ju suuremat osa põhimõttelist laadi sotsiaalseid valikuid. Samuti on pikaajalise traditsiooni tõttu haridusest eesti rahva silmis saanud ühiskondliku edenemise mõõdupuu, mis näib olevat oma vahepeal devalveerunud tähendust taastamas. Rahvastiku hariduskoostis kajastab ka akumulereeritud inimkapitali, millest sõltub piirkondliku arengu, eelkõige täna aktuaalse majandussirde edukus.

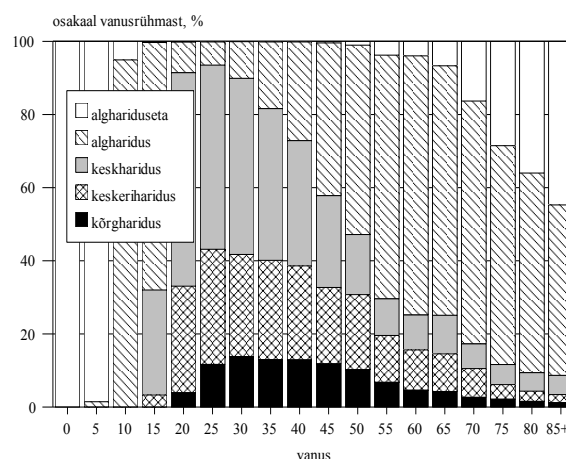
Rahvastiku hariduskoostis leiab üldistuse haridustaseme kaudu, mis esitab kokkuvõtlikult õpingute tulemuse ja järgib oma loogikas liikumist madalamalt kooliastmelt kõrgemale. Nelja kogumikus esindatud rahvaloenduse andmeid omavahel võrreldes ilmneb Ida-Virumaa rahvastiku hariduse pikaajaline tõusutrend. Alustades haridusredeli ülemiselt pulgalt, moodustasid kõrgharidusega mehed-naised 1959 aastal Ida-Viru kogurahvastikus poolteist protsenti. Kolme järgneva aastakümnega suurenes kõrgharidusrahvastiku osakaal järjepidevalt, jõudes käsitusperioodi lõpuks seitsme protsendi lähedale, mis absoluutarvuliselt vastas enam kui viieteistkümnemale tuhandele kõrgkooli lõpetanule.

Praktiliselt sama kiire on olnud ka kesk- ja keskerihariduse omandanute suhtarvu tõus, mis kõige muu hulgas annab tunnistust suhteliselt madalast lähtetasemest. Vaatamata mitme suurema linna olemasolule oli keskharidusrahvastiku osakaal maakonnas viiekümnendate aastate teisel poolel madalam kui näiteks külgneval Lääne-Virumaal. Käsitusperioodi lõpuks oli pilt muidugi teisenenud ja (üld)keskharidusega rahvastiku suhtarv tõusnud 23 protsendini ning keskeriharidust omas veidi üle 15 protsendi kogurahvastikust. Haridustaseme pikka aega kestnud kasvule vaatamata moodustasid Ida-Virumaal siiski kõige arvukama, ehkki järkjärgult kahaneva rühma alg- ja põhiharidusega isikud kokku 37 protsendilise osakaaluga. Koolieelikutest ning algklassiõpilastest koosneva alghariduseta rühma (18 protsenti) arvessevõtmine jättis kõrg- ja keskharidusrahvastiku maakonnas kokkuvõttes mõningasse vähemusse.

Eesti maakondade pingereas hoidis Ida-Virumaa oma haridusnäitajatega suhteliselt kõrget kolmandat positsiooni, eespool paiknesid vaid hariduskontsentratsioonilt muudest piirkondadest selgesti esiletõusvad Harju- ja Tartumaa. Suhteliselt kõrge haridustaseme kõrval väärub Ida-Virumaa *resp* välispäritolu rahvastiku puhul ilmselt enam tähelepanu erialakoostis. Küsitlusstatistikale tuginedes tuleb ühe või teise koolitusala kõrgemast või madalamast proportsioonist olulisemaks pidada sisserännanute vähem mitmekesisest erialakoostist [Pavelson 1999]. Majandusstruktuuri

Rahvastiku haridus

Ida-Virumaa 1989

teisenemist arvestades tähendab varasemast pärit standardiseeritus ühtlasi ulatuslikumat ümberõppetarvidust ning aitab muude n-õ vahendavate tegurite hulgas seletada vastuolu rahvastiku ühelt poolt kõrge haridustaseme ja teisalt väga kõrge töötusnäitaja vahel. Tõsiseks väljakutseks on kahtlemata ka Ida-Virumaa venekeelse, varem Vene Föderatsiooni korraldusele joondunud kooli ümberhäälestamine Eesti ja laiemalt Baltoskandia oludele ja tarvidusele.

Haridustaseme kujunemisest ettekujutuse saamiseks on mõistlik täiendada üldpilti põlvkondliku vaatenurgaga, mis muudab rahvastiku haridusarengu jälgitavaks XX sajandi alguskümnenditest tänapäevani. Kohortperspektiivi rakendamiseks tuleb joonise vanusskaala asendada mõtteliselt põlvkonnaskaalaga. Eesti teiste maakondadega võrreldes torkab Ida-Virumaal kõigepealt silma haridusredeli madalaima astme väga kõrge osakaal eakates põlvkondades. Nii küündis XIX ja XX sajandi vahetuse sünnikohortides alghariduseta rühma osakaal enam kui 40 protsendini. Nagu paljude teiste Ida-Virumaa rahvastiku erijoonte puhul tuleb ka antud juhtumil seletust otsida arvukast välispäritolu rahvastikust. Peegeldades rahvastikku tervikuna hõlmava hariduskorralduse hilisemat väljakujunemist sisserännanute kodupiirkondades, jõudis vaid ligikaudu pool nimetatud põlvkondadest ühel või teisel viisil algkooli lõpetamiseni. Väärib tähelepanu, et rahvastiku hariduskarjääri analüüs on toonud esile tõsiasja, mille kohaselt alghariduse puudumine tähendas küllalt sageli kirjaoskamatus [Katus, Puur, Põldma 2002]. Põlisrahvastiku vastavates kohortides oli viimatimainitud seisund taandunud marginaalseks nähtuseks — täielikult kirjaoskamatus suhtarv oli tolleks ajaks langenud alla ühe protsendi [Reiman 1937]. Muidugi on XX sajandi alguse sünnipõlvkonnad tänapäevasest rahvastikupildist taandunud, kuid ühtlusravutustega hõlmatud ajavahemiku algupoolel moodustasid nad Ida-Virumaa rahvastikust tõsiselt arvestatava osa.

Jooniselt on samuti nähtav haridustaseme tõusu raskuskeskme ümberpaiknemine kooliastmete vahel. Esimese maailmasõja eel sündinud kohortides koondusid muutused haridusskaala alumisse otsa, nihked astmestiku ülaosas kulgesid veel suhteliselt tagasihoidlikus tempos. Viidatud ajajärgul toimus peamine muutus koolihariduseta rahvastikuosa kahanemises, mis jõudis lõpule 1920 aastate põlvkondades. Sealpeale kandub raskuspunkt astmestikus ülespoole ning keskharidusrahvastiku proportsioon selle ühes või teises vormis suureneb peaaegu lineaarselt. Esimese maailmasõja aegsetes põlvkondades ulatus keskharitute suhtarv 17 protsendini ning 50 protsendi piiri ületas näitav Teise maailmasõja eelsetes kohortides. Põlvkondliku teabe valgusel jõudis Ida-Virumaa vormiliselt täieliku keskhariduse eesmärgile üsna lähedale — 1950 aastate lõpu ja 1960 aastate kohortides tõusis keskharitute suhtarv 90 protsendi piirini ehk sisuliselt küllastustasemeni. Hoopis iseasi on muidugi see, et taolise eesmärgi saavutamine toimus keskkoolist saadud teadmiste kvaliteedi ja keskhariduse seemise ebaühtluse suurenemise hinnaga [Helemäe, Saar, Võormann 2000]. Teadaolevalt tõusis keskharitute suhtarv sel ajavahemikul tublisti kutsekeskhariduse ja mittestatistionaarsete õppevormide arvel, kus nõudmiste lattu oli seatud madalamale kui üldhariduskeskkoolis. Teisest vaatenurgast võib seda muutust iseloomustada keskhariduse eesmärgi teisenemisena: varem polnud keskkooliharidus väärtustatud mitte omaette eesmärgina, vaid enam haridusredeli kõrgemate astmeteni viiva vaheetapina.

Kõrghariduse omandanute suhtarv järgib üldjoontes keskhariduse puhul täheldatud trendisuunda. Kõrgharidusrahvastiku osakaalu kiireim tõus leidis aset kahe sõja vahel sündinud kohortides, kelle haridustee lõpetamine langes kahte esimesse sõjajärgsesse kümnendisse. Neis põlvkondades kõrgharitute osakaal enam kui neljakordistus, alustades paarilt protsendilt ja ületades lõpuks kümnendiku piiri. Sealpeale aga kõrgharitud põlvkonnaosa juurdekasv aeglustus. Plaanimajanduse tingimustes oli taoline trend paljuski määratud vastuvõtunivooga kõrgkooli, mis ühiskonna- ja majandusarengu üldise stagnatsiooni kajastusena jäi käsitlusperioodi kahel viimasel kümnendil praktiliselt muutumatuks. Kuivõrd nõudluse kasv kõrgkvalifitseeritud tööjõu järele mujal Euroopas ei peatunud, tõid järgenud põlvkonnad, kuigi kõigist eelnevaist haritumad, kaasa haridusarengu trendisuuna lahknemise võrreldavas demograafilises arengujärgus olevatest Põhja- ja Lääne-Euroopa rahvastest. Mõõdunud kümnendi koolistatistika on näidanud kõrgharidusõpingutega hõlmatud rahvastikuosa olulist kasvu, siiski tuleb uuema aja arvnäitajatest enne tõsisemate järelduste tegemist kõrvaldada endiste kutseõppeasutuste kõrgkooliks ümberliigitamise läbi tekkinud

võrreldamatus.

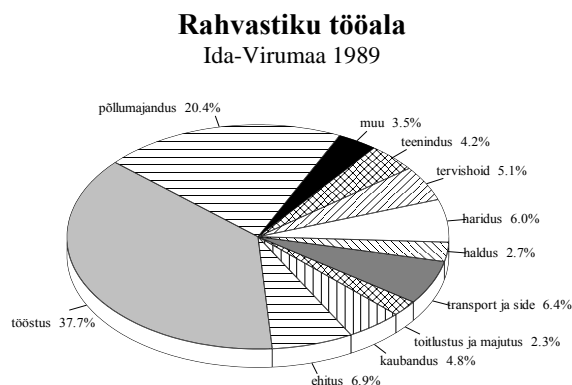
Maakonnasiseselt on Ida-Virumaale tunnuslik kesk- ja kõrgharidusrahvastiku koondumine linnalistesse asulatesse nagu mujalgi Eestis. Kohaliku omapärana võib aga täheldada samasuunalist asetust ka alghariduseta rahvastiku puhul, kelle osakaal on samuti kõrgem linnarahvastiku hulgas. Nagu tähelepanelik lugeja arvasti juba taipas, seisab taolise reeglipärasest lahkneva olukorra taga välispäritolu rahvastiku paigutus. Ida-Viru linnadest paistab rahvastiku hariduse poolest välja Sillamäe, kus kõrgharitute osakaal lähenes kümnele protsendile kogurahvastikust. Osalt on taolises tulemuses muidugi “süüdi” linna rahvastiku noorepoolne vanuskoostis, kuid ka põlvkonniti vaadates on sillamäelaste haridustase olnud teistest pigem ees. Kahe suurema linna — Kohtla-Järve ja Narva — võrdlusest ilmneb väike paremus põlevkivilinna kasuks, linnarahvastiku keskmisest selgesti kehvem on rahvastiku hariduskoostis Kiviõlis ja Viivikonnas. Maal jagus kesk- ja kõrgharitud suhteliselt rohkem Aseri, Jõhvi, Kohtla ja Toila valda, vastupidine olukord valitses Maidlas, Mäetagusel, Tudulinna ja Alajõel.

1.9. Majandustegevus

Rahvastiku majandustegevuse, eelkõige tööstusstatistika omapäraks käsitusperioodi Eestis oli jäägitu tuginemine ettevõtte/asutuse aruandlusele, milles keskset üldistavat rolli omas aastakeskmise nimestikuline töötajate arv. Selles ühes arvus ei saanud tõsiseltvõetav hõiveinformatsioon muidugi sisalduda, mistõttu rahvastiku majandustegevusteabe põhiallikaks tolle aja kohta on loendusstatistika. Arvtabelite kasutamisel tuleb samuti tähele panna, et neis kajastatud olukord on erinevalt enamikust kogumikus esindatud valdkondadest nüüdseks oluliselt muutunud. Siiski sisaldab informatsioon palju sellist, mis inimese eluteed kajastades on küllalt püsiv (näiteks ametirühm) ja/või pakub tarvilikku teavet käimasoleva majandusülemineku eelduste kohta.

Rahvastiku majandustegevuse käsitusel väärib kõigepealt tähelepanu elanikkonna jaotus töötavaks ning mittetöötavaks: esimesena nimetatud rühm määrab maksubaasi suuruse, teisega on seotud mitmesugused sotsiaalkulud lastetoetusest pensionini. Ida-Virumaa rahvastikku on läbi kogu käsitusperioodi iseloomustanud töötajaskonna ülekaal: ühtlusarvutusperioodi lõpul ulatus tööhõive üldkordaja 56 protsendini, absoluutarvuliselt oli maakonna kogutööjõu suuruseks 124 tuhat inimest. Koolieelikud ning õppurid üheskoos moodustasid rahvastikust peaaegu 27 protsenti, kolmandaks suurearvuliseks rühmaks olid pensionärid ligi 15 protsendilise osakaaluga. Ülejäänud rahvastikurühma — koduperenaised, pereliikmete ülapidamisel olevad noored ja vanurid, hooldekodu asukad, Kuremäe kloostri nunnad jt — osa jäi ühesvõetuna alla kolme protsendi. Kogumiku arvtabelitest leiab lugeja kõigi osundatud rahvastikurühmade vanuskoostise, mille üldistavaks jooneks täielikku tööhõivet eesmärgistanud majanduskorralduse peegeldusena jääb silma töötava rahvastiku ülikõrge osakaal. Nõnda küündis hõivekordaja parimas tööeas üsna ühtviisi saja protsendi lähedusse nii meestel kui naistel. Lisaks löid suhteliselt madalad pensionid, mis vene aja lõpukümnenditel inflatsiooniga üha vähem sammu suutsid pidada, soodsa pinnase töö jätkamisele pärast ametliku tööea lõppu.

Ida-Virumaa rahvastiku suurimaks tööandjaks ning piirkonna majandusilmet määravaks sektoriks oli muidugi tööstus. Töötlevas tööstuses leidis rakendust üle neljakümne tuhande inimese ehk kolmandik kogutööjõust, ühes energeetika (4.4 protsenti) ja ehitusega (6.8 protsenti) ulatus teisessektori majandusharude osakaal 44 protsendini töötajaskonnast, millise osakaalu poolest hoidis Ida-Viru Eesti maakondade hulgas esimest kohta. Maakonna tööstust oli põllumajanduse arvel alla

kaheksa protsendi ehk üle kahe korra vähem kui Eestis keskmiselt. Veel madalamat põllumajandustööjõu osakaalu võis kohata üksnes Harjumaal. Majanduse üldstruktuuri seisukohalt tuleb esmassektori hulka arvata ka ühel või teisel viisil põlevkivi kaevandamisega tegev rahvastik — käsitlusperioodi lõpul 12.5 protsenti tööjõust ehk ligi kuusteist tuhat inimest. Üksikharude järjestuses kuulus mäendusele nende näitajate poolest koguni teine koht. Kolmandasmajanduse osakaal oli Ida-Virumaal vaatamata mitme suure linna ja tähtsate transpordimagistraalide olemasolule suhteliselt madal (35 protsenti), maakondade järjestuses vastab sellele tagasihoidlik kümnes koht Hiiumaa ja Võrumaa vahel. Üsna tavapäraselt tolele ajale olid ka Ida-Virumaa kolmandassektoris suuremateks tööandjateks transport ja side, haridus, tervishoid, kaubandus ja teenindus, millest igaihe osakaal jäi ca 5-6 protsendi ringi. Kõigi ülejäänud tööalade osakaal kokku piirdus kaheksa protsendiga.

Teisest vaatenurgast annab rahvastiku majandustegevusest ülevaate ametikoostis, mis peegeldab tehtava töö sisu. Ida-Virumaa majandusprofiili arvestades on mõistagi ootuspärane eri masti tööstustöölise kõrgendatud osakaal, ometi kohtab sedavõrd tugevat kontsentratsiooni ühte ametirühma harva. Käsitlusperioodi lõpul moodustasid tööstustöölised maakonna kogutööjõust ligi 60 protsenti, meeste hulgas ulatus vastav näitaja koguni kaheksakümne protsendini. Sarnaselt harukoostisega peegeldab ka ametijaotus tööjõu struktuuri vähest dünaamilisust, mis pole muidugi mingi Ida-Virumaale ainuomane tunnusjoon. Veel tuleb tähele panna, et sarnaselt riigikeskumisega on professionaalsetes ametites rakendatuse tõusu piiranud teiste tegurite kõrval ka rahvastikupõlvkondade hariduskoostise stagneerumine 1970-1980 aastatel.

Tööealise rahvastiku kõrgema osatähtsuse tõttu leidis hõivatuid Ida-Virumaa linnarahvastikus suhtarvuliselt mõnevõrra enam kui maal, samal põhjusel paistsid linnasulate hulgas soodsama hõivekoormuse poolest silma Püssi, Sillamäe ja Viivikonna. Kõige selgemini eristusid Ida-Viru linnad üksteisest käsitlusperioodi lõpul pensionäride osakaalu poolest — kuuelt protsendilt Püssis viiendikuni Kiviõlis. Tänapäevaks on vananemisprotsessi edenemine linnarahvastiku põhitegevuskoostist siiski tublisti ühtlustanud. Eesti üldtaustal kipuvad Ida-Viru linnad oma tööstuskeskse hõivekoostisega kokku sulama, ometi joonistab üksikasjalikum maakonnasisene pilk välja igaihe oma näo. Nõnda on Viivikonna ja Kiviõli hõivepilti määravaks jooneks põlevkivi kaevandamine, mis andis leiba vastavalt 60 ja 35 protsendile tööjõust. Ka Kohtla-Järvel ulatub kõnealuse rühma osakaal veerandini. Tööstus mängis rakendusvaldkonnana keskmisest suuremat rolli Sillamäel (43 protsenti), Narvas (46 protsenti) ja Püssis (65 protsenti), väljendades ühtlasi teisessektori kõrgemat esindatust. Tööstuslinnadest väärrib Narva äramärkimist kindlasti ka energetikute elupaigana, kus linna meestööjõust andis energiatootmine elatist rohkem kui kümnendikule. Suvituskohana tuntud Narva-Jõesuu majandusstruktuuri kõige tähtsamaks haruks oli ootuspärast tervishoid, kus leidis rakendust ligi 30 protsenti töötavast rahvastikust. Narva-Jõesuu oli ka ainsaks Ida-Virumaa linnaks, mille kolmandassektoris asus rohkem kui pool (59 protsenti) töökohtadest. Maakonnakeskmist taset ületas osundatud näitav enam kui poolteist korda.

Maahaldusüksustest oli töötava rahvastiku osakaal kõrgeim Aseris, jäädes pisut alla üksnes Sillamäele ja Viivikonnale. Töötava ja mittetöötava rahvastiku proportsioon oli esimese kasuks ka Avinurmes, Sinimäel, Sondas, Toilas ja Jõhvis, kõigis ülejäänud valdades moodustas majandustegev rahvastik vähemuse. Töötajate väga madala suhtarvu poolest eristub Ida-Virumaa valdade hulgas Illuka, kuid selle omapära tegelikku põhjust tuleb otsida kloostri asupaigas, mitte vallarahva omanäolises tööharjumuses — maine statistika ei arva jumalateenimist tööks, kui usuorganisatsioon selle eest asjaosalistele just tasu ei maksa. Lüganusel mõjutab hõivekoostist hooldeasutuse paiknemine, mis tõstab riigiüalpeetavate suhtarvu maakonnakeskmisest mitukümmend korda kõrgemaks.

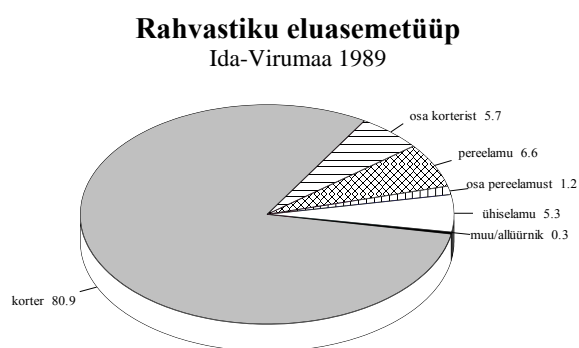
Kaevandustegevuse ja tööstuse kontsentratsioonile vaatamata oli maarahvastiku peamiseks tegevusalaks ka Ida-Virumaal ikka põllumajandus, mis andis käsitlusperioodi lõpul elatist ligi poolele tööjõust. Ülejäänud pool maatööjõust jagunes üsna võrdses proportsioonis teises- ja kolmandassektori vahel. Valdadest olid kõige põllumajanduskesksema hõivekoostisega Tudulinna ja Mäetaguse, kus asjaomasesse majandusharru oli koondunud üle kahe kolmandiku töötajatest, keskmisest märgatavalt kõrgem oli põllumajanduse osakaal veel Avinurmes, Iisakul, Maidlas ja

Sondas. Vastupidist näidet pakuvad eeskätt Aseri ja Toila vald, kus põllumajandushõive osakaal ei ületanud viiendikku kogutööjõust. Kõnealused kaks on ühtlasi kõige suurema tööstusliku hõivekomponendiga vallad maakonnas. Huvitav on tõdeda, et Aseris ulatus tööstuses hõivatute suhtarv 50 protsendini ehk teisisõnu Narva linna vastavast näitavust kõrgemale. Kui erandliku rahvastikupildiga Alajõe kõrvale jätta, iseloomustab Aserit ja Toilat ühtlasi kõrgeim kolmandasharude osakaal.

Ida-Virumaa suurettevõtete jaoks tähendas Eesti taasiseseisvumine ja majandusüleminek keskmisest suuremat muutust, kuivõrd spetsialiseerumine NLiidu suletud majandusruumi tarbeks oli tugevamini välja arendatud. Taoline suurtööstusega seotud mure on tuntud kogu Kes- ja Ida-Euroopas ning lihtsad lahendused nende leevendamiseks paraku puuduvad. Probleemi väljenduseks on Ida-Virumaa püsivalt kõrge töötusnäitaja, mis muuhulgas annab tunnistust töötuse struktuurset iseloomust. Eesti piires on olukord võrreldav vaid niisuguste maapiirkondadega, kus ühismajandite lagunemise järel pole arvestatavaid uusi töövõimalusi asemele tulnud [Puur 2000; ESA 2001]. Maapiirkondadega võrreldes komplitseerib aga Ida-Virumaa tööturгу välispäritolu rahvastiku kõrge osakaal, mis annab pahatahtlikele võimaluse endisaegsest hõivestruktuurist ning sisserännanute nõrgast integreeritusest tulenevad raskused hõlpsasti diskrimineerimiseks kuulutada. Kuigi strateegiliselt oluliste majandusharude tõttu peaks maakonna pikemaajaline arenguvaade olema suhteliselt hea, võivad piirkondlikud probleemid lühemaajalises perspektiivis hoopis teravned, kuivõrd struktuurimuutusega kaasnev tehnoloogia uuendamine tähendab enamasti töökäte vajaduse kahanemist.

1.10. Eluase

Rohkem kui viiekümneaastase vaheaja järel viidi 1989 aasta rahvaloenduse raames läbi ka eluasemeloendus. Nimetatud loendus on käsitlusperioodil ka ainukeseks inimkeskseks ja süsteemseks andmestikuks kõnealuses valdkonnas, kuivõrd eluasemestatistika oli ja on jätkuvalt ametkondade vahel killustatud ning rahvastikuandmetega seostamata. Muidugi on taoline äärmiselt kitsas teabeolukord üsna raskesti ühitatav rolliga, mida korteriolud rahva elulaadi ja heaolu kujunemisel etendavad. Teadaolevalt peetakse eluasemevajadust inimõiguste lahutamatuks osaks, mis oma konkreetsuses sõltub mõistagi rahvastiku vanus- ja leibkonnakoostisest.

Ülevaadet rahvastiku eluasemetingimustest on sobilik alustada eluasemetüübi käsitlusest, mis hõlmab nii pinna suuruse kui ka mugavusastme ning seevõrra ühendab elamistingimuste põhinäitajad. Joonise abil saab selgeks, et Ida-Virumaal on valdavaks eluasemeks korruselamu korter. Käsitlusperioodi lõpul elas korteris enam kui 85 protsenti maakonna rahvastikust. Peremaja osakaal maakonnas jäi vastavalt allapoole kaheksat protsenti ning absoluutarvuliselt elas peremajas veidi vähem kui 17 tuhat ida-

virumaaalast. Peaaegu sama suurusjärku kuulus ühiselamu, mis oli koduks ligi 12 tuhandele inimesele ehk 5 protsendile rahvastikust. Erinevalt riigikeskmisest moodustasid õppurid ja hooldeasutuste elanikud selles seltskonnas Ida-Virumaal hoopis vähemuse. Allüürniku seisuses või mitte-eluruumides eluneva rahva osakaal piirdus 0.3 protsendiga, aga pea kahel protsendil loendatutest eluasest puudutav teave puudus.

Eesti teistest maakondadest, Harjumaad koos pealinnaga kõrvale jättes, eristub Ida-Virumaa rahvastiku eluasemekoostis üsna drastiliselt, eeskätt muidugi pereelamu ja kortermaja tugevasti nihkunud omavahelise suhte tõttu. Erisuse väljatoomiseks on paslik kõrvutada maakonda ennekõike

lähemate naabritega — Lääne-Virumaal ulatus pereelamurahvastiku osakaal ligi kolmandikuni, Jõgevamaal aga koguni üle 40 protsendi. Sotsiaalses plaanis tähendab korterrahvastiku sedavõrd kõrge osakaal nõrgemat sidet elukeskkonnaga, mis maakonna arengu seisukohalt esmatähtsat põlistumisprotsessi paraku ei soosi.

Eluaseme tüübi kõrval on kogumiku arvtabelites leidnud oluliste tunnusoontena kajastamist veel suurus ja mugavusaste. Statistiliselt saab eluaseme suurust kirjeldada mitmeti, vastavust leibkonna tegelikule tarvidusele iseloomustab kõige paremini tubade arv ühe leibkonnaliikme kohta ehk asustustihedus. Arvudest selgub, et Ida-Virumaa rahvastikule on omane väga kõrge asustustihedus. Omaette tuba igale pereliikmele, mida arenenud riikides peetakse taluvusnormiks, oli kasutada vaid 16 protsendil rahvastikust. Normaaloalukorda, kus tubade arv pereliikmete arvu ületab, esines aga mõistagi veel harvemini. Teisisõnu elab viis kuuest ida-virumaalasest kõrge tiheloleku või koguni üleasustuse tingimustes, kus omaette tuba asendab toanurk. Teiste maakondadega võrreldes on asustustihedus kõrgem, kuid on oluline tähele panna, et selle põhjuseks pole sugugi mitte elamuehituse kiratsemine, vaid hoopis vastupidi, just eriti suur uusehituse maht. Muu hulgas annab viimasest tunnistust fakt, et enam kui 95 protsendi maakonna elanike eluase pärineb Teise maailmasõja järgsest ajast. Kuivõrd tollaegne massehitus juhindus mitte pereleibkonda suuruse poolt määratud eluasemevajadusest, vaid ülesandest toota võimalikult palju kortereid, on tulemus ootuspärane.

Eluaseme teise peamise näitarvu — mugavusastme — kaudu paistab Ida-Virumaa eluasemepilt parem. Nõnda on veevärgi ja kanalisatsiooniga varustatud 93 protsenti rahvastikust ning keskküte ja soe vesi on olemas ligi neljal viiendikul ida-virulastest. Osundatud näitajate poolest on maakond Eestis kindlalt esikohal, eespool ka Harjumaast koos pealinnaga. Ida-Virumaa rahvastikukoostist arvestades tähendab see ühtlasi Euroopa taustal päris ainulaadset olukorda, kus välispäritolu rahvastiku kindlustatus eluasememugavustega on põlisrahvastikuga võrreldes kõrgem. See on üks koloniaalrezhiimi omapäraseid väljendusvorme.

Korterimugavused tõstavad kahtlemata elukvaliteeti, aga majandusülemineku kontekstis lisanduvad siia negatiivse olemusega kõrvaljooned, mida maakonna rahvastiku põlisuskoostis kipub süvendama. Mõnusama elujärje kõrval tähendab keskkütte ja sooja vee olemasolu ka tublisti kopsakamat arvet, mis üüridotatsioonide kaotamise järel 1990 aastate alguses täies ulatuses elanike kanda langes. Rahvastiku eluasemekoostist arvestades on see pööre Ida-Virumaal olnud keskeltläbi palju järsem kui teistes Eesti piirkondades. Omajagu on probleemi võimendanud ka paneelehituse nigel kvaliteet ja üleliidulised standardid, mis ei arvestanud küllaldaselt kohalikku kliimat, eriti mitme(kümne)kordset plussi- ja miinuskraadide vahetust aastatsükliks. Selle tulemusena on näiteks kütteenergia kulu põrandapinna ühe ruutmeetri kohta Eesti suurlinnades hinnatud ligi viis korda kõrgemaks kui põhja poole jäävas Helsingis [World Bank 1993]. Kulude vähendamine eeldab väga suuri investeeringuid elamufondi renoveerimiseks, mida paraku napib nii elanikel, varahaldajatel kui omavalitsustel.

Esitatud üldnäitajate taga peitub rahvastiku elamistingimuste ehk üllatavaltki suur heterogeensus, millest rahvastiku- ja eluasemestatistika lahususe tõttu on seni ettekujutus sisuliselt puudunud. Rahvastikukesksel käsitlemisel tõuseb esile eluasemeteabe vanussõltuvus, mille toel selgub ka tegelik variatsioon hoopis täiuslikumalt. Eluasemetüübi puhul avaldub variatsioon suuresti peremajas ning korteris elava rahvastikuosa omavahelise suhtarvu muutusele. Nooremates eärühmades on Ida-Virumaa rahvastiku korterikesksus jõudnud üsna võimaliku maksimumi lähedale: alla neljakümneaastaste seas jääb peremaja osakaal stabiilselt allapoole viit protsenti. Huvitav on tõdeda, et kahekümne aastast peale võis kasvõi näiteks ühiselamus elavaid ida-virulasi leida peaaegu kolm korda rohkem. Pereelamurahvastiku suhtarv hakkab suurenema alles pensionieas ning jõuab maksimumini seitsmekümneandates eluaastates, kus vastav näitarv ületab veerandi piirini. Ida-Virumaa omanäolist eluasemeolukorda ilmestab tõsiasi, et kõnealune maksimum jääb alla päris mitme maakonna miinimumile 20-aastaste hulgas.

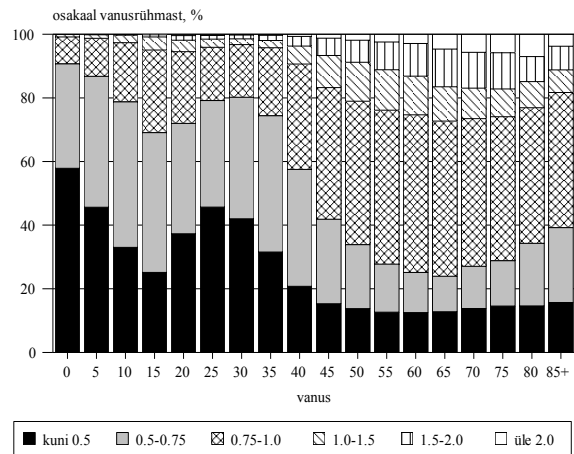
Demograafilisest vaatenurgast peegeldab eluaseme vanussõltuvus kaht liiki tegurite koosmõju. Ühelt poolt läbib eluasemevajadus kindlakujulise muutuse koos põlvkonna elutsükliga. Tavapäraselt käib perekonna loomise ja laste sünniga kaasas tarvidus avarama elamispinna järele, laste kodunt lahkudes aga ruumivajadus samm-sammult väheneb ning vanemas eas muutub olulisemaks eluaseme asukoht, ligipääsetavus ja mugavused. Teisalt sõltuvad eluasemeolud kohorttegurist — kuivõrd vanemas eas vahetatakse elukohta suhteliselt harva, määravad pereloomise ajal valitsenud olud suuresti põlvkonna eluasemetingimused hilisematel eluetappidel. Loendusandmestiku hetklõikeline iseloom ei võimalda kummagi teguri panust eraldi täpselt hinnata, kuid peremaja osakaalu tõus läbi vanusskaala viitab üsna selgesti kohortteguri mõjule. Vanemas eas on oma maja soetamine individuaalse eluasemekarjääri väljendusena vähe tõenäoline ja seevõrra väljendab pereelamurahvastiku osakaalu muutus peamisel sõjajärgses elamuehituses toimunud järsku pööret korterikesksusele. Ühtlasi ennustab see tõsisasi Ida-Virumaal nagu Eestis tervikuna korterrahvastiku osakaalu jätkuvat tõusu lähemal kümnendil, sõltumata elamuehituse tänastele suundadele.

Eluasemetüübiga võrreldes kohtab hoopis suuremaid erisusi rahvastiku tihedolekus. Lausa ebamõistlikuks tuleb pidada ülikõrget asustustihedust lapseperede hulgas, kus omaette tuba igal pereliikmel on isegi vähem kui kümnendikul. Ruumiprobleem hakkab leevenema alles viiekümnenda eluaasta künnisel seoses laste järk-järgulise kodust lahkumisega ning edasi aitab elamistingimuste lahedamaks muutumisele kaasa lesestumine. Viimase teguri mõjust saavad elueaerisuste tõttu osa eelkõige naised, mis ongi kokkuvõttes naisrahvastiku lahedamate elutingimuste taga meesrahvastikuga võrreldes. Igatahes oleks soolise võrdõigluse eest võitlejatel mõistlik eluasemeerisustele tähelepanu pöörata, kuivõrd tegemist on ühe tähtsama elustandardit määrava valdkonnaga.

Asustustiheduse seisukohalt on kõige soodsamad seitsmekümneaastaste korteriolud, vanavanurieas hakkab tihedolek aga taas aeglaselt suurenema, peegeldades halveneva toimetulekuga vanurite asumist laste/sugulaste juurde ning vähemal määral ka hooldeasutusse liikumist. Ühelt poolt korterikeskse eluasemekoostise ning teisalt mitmepõlvkonnaliste leibkondade suhteliselt kõrge esindatuse tõttu välispäritolu rahvastikus jääb asustustihedus Ida-Virumaal siiski ka eakamates vanusrühmades tähelepanuväärselt kõrgeks. Samas näitab eluaseme mugavusastme vanussõltuvus tihedolekuga võrreldes just vastupidist suunda — kindlustatus mugavustega on kõrgeim nooremates vanusrühmades ning langeb miinimumini vanurieas. Võrreldes teiste Eesti maakondadega on ka see Ida-Virumaa miinimumtase küllalt kõrge: näiteks omas maakonna vanavanuritest veevärki tervelt kolm neljandikku ning keskkütet üle 60 protsendi. Teisisõnu on eluasemetingimuste põlvkondadevaheline ebahütlus Ida-Virus märgatavalt väiksem kui Eestis keskel läbi.

Põlvkondlikule ühtlusele vastukaaluks on eluasemetingimuste piirkondlik heterogeensus Ida-Virumaal tähelepanuväärselt suur, kusjuures peamine eraldusjoon kulgeb linna- ja maarahvastiku vahel. Üheski linnasulas ei ületa peremaja osakaal kümnendikku, suurematest linnadest elab Kohtla-Järvel peremajas neli protsenti rahvastikust ja Narvas üks protsent, Sillamäel aga taoline eluasemetüüp sisuliselt puudub. Arvuliselt olulisema rühma moodustas linnades ühiselamurahvastik, kelle osakaal küündis Kohtla-Järvel, Narvas ja Sillamäel 4-6 protsendini, Viivikonnas elas ühiselamutes aga ligi seitsmendik rahvastikust. Vaid Kiviõlis oli ühiselamurahvastik marginaalne. Suhteliselt uuest elamufondist tingituna iseloomustab linnu ka tublisti parem varustus korterimugavustega, paraku kaasneb sellega ka kõrge asustustihedus. Käsitlusalustest

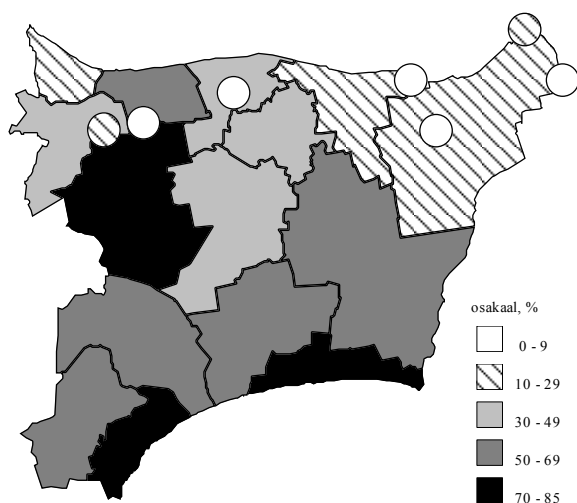
Rahvastiku tihedolek
Ida-Virumaa 1989

eluasemetunnustest on variatsioon suurim mugavusastmes kui käsitleda Ida-Virumaa linnu eraldi — näiteks Kiviõlis, Narvas-Jõesuus ja Viivikonnas peab keskkütteta läbi ajama kolmandik kuni pool elanikest.

Pereelamurahvastik

Ida-Virumaa 1989

Korterikeskne eluasemekorraldus annab Ida-Virumaal tooni ka paljudes valdades. Nii on korterrahvastik selgesti ülekaalus Aseris, Iisakul, Illukal, Kohtlas, Mäetagusel, Sinimäel, Sondas ja Toilas. Osundatud pingerea eesotsas asub Aseri, kus korterrahvastiku osakaal ulatub 90 protsendini. Eelnimetatute vastaspoolust esindavad kõige selgemini Alajõe, Avinurme, Lohusuu ja Maidla. Kooskõlas eluaseme tüübijaotusega võib mugavusastmes ja tiheliolikus täheldada maahaldusüksuste vahel mitmekordseid tasemeerisusi, mis mõneti üksteist kompenseerivad.

Kokkuvõtlikult ilmneb arvtabelitest vene koloniaalse korteripoliitika poolt tekitatud probleemipundar, mille algpõhjus on rahvastiku eluasemevajaduse aastakümnetepikkune ignoreerimine. Konkreetsemalt on halva

olukorra tekkimises süüdi orienteeritus väikekorteritele, kusjuures suuremate pindade ehitamistomandamist kohati isegi administratiivselt piirati. Tulemuseks on kahe peamise eluasemevajadust iseloomustava näitaja — pinna suuruse ja mugavusastme — harukordne pöördvõrdeline sõltuvus. Nagu eespool selgitatud, rahvastikus asetab taoline süsteem lastega pered kõige kitsamatesse, vanurid aga kõige vähema mugavustega tingimustesse. Piiratud võimaluste puhul peaks vähemalt see jaotus olema just vastupidine. Aastakümnete jooksul ühes suunas toimunud liikumise pööramine võtab mõistagi aega ning kogumikuandmete valgusel jääb eluaseme inimväärus Eestis probleemiks veel aastakümneteks. Inimarengulise tähenduse ning investeringuvajaduse poolest pole rahvastiku eluae sugugi vähem oluline kui haridus, tervishoid või sotsiaaltoetused, mistõttu ametivõimudel tasuks elamuküsimuste üle senisest rahvastikukesksemalt aru pidada.

2. ANDMEALLIKAD JA MÄÄRATLUSED

2.1. Sündmusstatistika

2.1.1. Rahvastikusündmused

Rahvastiku sündmusstatistika tugineb enamtahtsate isikusündmuste kõigemale ja pidevale registreerimisele sõltumata nende toimumiskohast. Samuti on tarvilik üheselt piiritleda rahvastik, kelle isikusündmused registreeritakse. Käesoleva kogumiku puhul on käsitlusalune rahvastik määratud Ida-Virumaa piires asuva tava/alalise elukohaga, seega territoriaalset kriteeriumi rakendades. Sündmusstatistika hõlmatus seisukohalt on tähtis just tavaelamine maakonnas, samas kui Ida-Virumaa rahvastikuga aset leidvad sündmused ise võivad toimuda ka mujal Eestis või välismaal. Rahvastiku elukoha ja sellesama rahvastikuga asetleidvate isikusündmuste toimumispaiga mittetäielik kokkulangevus on olnud ajast aega, ja on ka tänapäeval, põhimõtteline probleem. Muuseas tuleb just siit otsida põhjust, miks ainuüksi oma territooriumil asetleidnud rahvastikusündmuste fikseerimine ei anna ühelegi omavalitsusele ega maakonnale piisavat andmekogumit rahvastiku sündmusstatistika pidamiseks.

Eestis ulatub rahvastikusündmuste kõikse registreerimise algus tagasi Rootsi aega. Aastal 1686 andis Karl XI välja Kirikuseaduse, millega muudeti kohustuslikuks sündide (tol ajal ristimiste), surmade (matusetalituste) ja abielude (laulatuste) kirikuraamatusse kandmine. Koos sündmuse fikseerimisega pandi kirja ka sündmuses osalenute isikuandmed. Korraldus oli uudne just selles mõttes, et esmakordselt kohustati üles märkima kõik asetleidnud asjakohased sündmused, rakendades niimoodi üht peamist tänapäevase sündmusstatistika põhimõtet, kõiksust. Eelkõige selle põhimõtte kasutuselevõtmise tõttu loetakse Karl XI Kirikuseadust moodsa isikusündmuste registreerimissüsteemi nurgakiviks. Eesti oli tol ajal Rootsi krooni all, seetõttu laieneb meilegi au olla maailma vanima rahvastikuandmekorralduse emamaa. Eesti ala liitmise järel Venemaaga, kus sedalaadi tegevusest tol ajal veel hoopiski ei hoolitud, säilitas kohalik kirik isikusündmuste registreerimise, veidi ehk Balti erikorda rõhutava kiusu pärast.

Vene vägede Põhjasõja-aegne laastustöö ning 1711-1712 aasta katkulaine vähendas Eesti rahvaarvu pea kolmekordselt. Sedavõrd ulatuslik rahvastikukriis halvas ühiskonnaarengut mitmel viisil, paljudes kihelkondades katkes ka isikusündmuste registreerimise pidevus teatud ajaks. Osa ülestähendatud andmeid on tollaste ja hilisemate keeruliste aegade käigus kaduma läinud, kuid alates aastast 1834 on kirjapandu kogu Eesti territooriumi hõlmavana säilinud. Meie arhiivides asub üks maailma ajaliselts ulatuslikem sündmusstatistilise allikmaterjali kogu, vanim on see näiteks kõigi Ida- ja Lõuna-Euroopa riikidega võrreldes. Tabelis on esitatud praeguseeni säilinud rahvastiku sündmusstatistilised allikmaterjalid Ida-Virumaa territooriumil asuvate kihelkondade kohta nii luteri- kui ka, arvestades põlisvene elanikkonda, õigeusu koguduste kaupa, toetudes Heldur Palli Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmi raames valminud asjakohasele ülevaatele [Palli 1995].

Jättes isikusündmuste registreerimise põneva ajaloo siinkohal käsitlemata, on siiski tarvis rõhutada andmekorralduse põhimõttelist pööret 1926 aastal, mil rahvastikusündmuste registreerimiskohustus anti kirikult riigiametile [Teder 1939]. Reformi ettevalmistustöö tehti põhjalikult ning tagantjärele saab tõdeda tollase ümberkorralduse igakülgselt õnnestumist. Reformi käigus loodud Perekonnaseisuamet arenes andmekvaliteeti ja selle tagamiseks vajaminevat tööd väärtustavaks asutuseks. Koos eeskujulikult töötava Statistikaametiga suudeti Eestis realiseerida kõik toonased rahvusvahelised rahvastikustatistilised soovitusel. Nii kujunes Eesti sündmusstatistika lühikese aja jooksul üheks täpsemaks ja üksikasjalikumaks kogu maailmas. Paradoksaalselt annab tollase andmekorralduse tugevusest tunnistust Eesti sõjaaegne (kuni 1944 aasta suveni) rahvastikustatistika, kus säilis isikusündmuste registreerimise täpsus ja isegi detailsus tasemel, milleni tänane korraldus enam kaugeltki ei küüni. Korrastatud sündmus- ja loendusstatistika oli ka sotsiaalteaduste kiire arengu aluseks ja tõukejõuks Eestis.

Kuigi Eesti sovetiseerimisega võeti Perekonnaseisuametilt ära osa tema endisi riigifunktsioone (sealhulgas rändesündmuste fikseerimine ning rahvastikuregistri pidamine, millist tööd alustati vahetult enne sõda), pisenitati tema sotsiaalset kandepinda, ning sisuliselt kaotati andmekvaliteeti tagavate eeskirjade esmatahtsus, registreeriti veel 1950 aastatel rahvastikusündmusi küllalt eeskujuliku täpsusega. Võib-olla veidi liialt sirgjooneliselt üldistades, tundub Perekonnaseisuameti töö sealpeale aasta aastalt, endiste töötajate pensionilesiirdumise ja üldise sovetiseerimisega käsikäes alla käivat, kuni Vähi-Savisaare valitsuse otsuseni amet kui iseseisev riigiasutus likvideerida ning selle maakonnaarhiivid laiali jagada.

Nõnda on nõukogude periood just sündmusstatistikat teiste andmeallikatega võrreldes eriti tugevasti räsitud. Eesti pole mitte ainult kõrvale jäänud poole sajandi pikkusest arengust teistes riikides, vaid kaotanud ka palju omaenese varasemast tasemest. Olemasoleva rahvastikustatistika madal kvaliteet, eelkõige andmete puudulik võrreldavus ajas ja ruumis on tõsiseks piduriks sotsiaalteaduste arengule [Anderson, Katus, Silver 1994; Katus, Puur, Sakkeus 1997].

RAHVASTIKUSÜNDMUSED IDA-VIRUMAA LUTERIKIHELKONDADES

Kihelkond	Sünnid	Surmad	Abiellumised
Iisaku	1738-1833	1738-1833	1741-1833
	1874-1926	1874-1926	1874-1926
	1937-1940	1936-1940	1928-1940
Jõhvi	1719-1926	1724-1926	1721-1724
			1732-1746
			1751-1926
Kiviõli	1938-1939	1938-1940	1938-1939
Lüganuse	1736-1891	1736-1940	1736-1940
	1907-1940		
Narva-Aleksandri	1874-1940	1874-1891 1899-1940	1874-1940
Narva Johannese	1644-1654	1644-1654	1644-1654
	1656-1691	1656-1691	1656-1691
	1704-1798	1704-1798	1704-1798
	1800-1940	1800-1940	1800-1940
Narva-Peetri	1866-1940	1866-1940	1866-1940
Narva Soome/Rootsi	1740-1752	1740-1752	1740-1752
	1762-1940	1762-1940	1762-1940
Narva-Jõesuu	1903-1940	1903-1939	1903-1940
Vaivara	1739-1746	1739-1746	1739-1749
	1753-1940	1753-1940	1753-1940

Võttes teadmiseks Eesti oludes tähtsat rolli mänginud andmekorralduse kujunemislool, pidas käesoleva kogumiku poolt kogu käsitletava ajavahemiku 1965-1990 jooksul arvestust sünni-, surma-, abielu- ja lahutusjuhtude üle Perekonnaseisumeti. Kehtinud korra kohaselt lasus sünni- ja surmajuhu informeerimiskohustus üksikisikul, Perekonnaseisumeti täitis asjaomase juriidilise toimingu kõrval ka vastava registreerimislehe. Abiellumine ja lahutus registreeriti Perekonnaseisumetis, kus täideti ühtlasi registreerimisleht. Kõigi lehtede teine eksemplar saadeti Statistikaametisse, kelle kohustus oli info Moskva ettekirjutuste järgi kodeerida ja hilisemal ajal ka sisestada ning seejärel tabuleerida (kohaliku tabuleerimismasinaga, 1965-1990) või tabuleerimisteks Moskvasse saata (1981-1990). Nende toimingute järel tagastati registreerimislehed Perekonnaseisumetile, kes säilitas need eeskujulikult korrastatuna ameti keskarhiivis Toompeal.

RAHVASTIKUSÜNDMUSED IDA-VIRUMAA APOSTLIKU ÕIGEUSU KOGUDUSTES

Kogudus	Sünnid	Surmad	Abiellumised
Alajõe	1884-1926	1884-1926	1884-1926
Jõhvi	1889-1940	1889-1940	1889-1940
Jumala Ema Uinumise	1741 1744-1747 1749 1781-1926 1933-1940	1741 1744-1747 1749 1781-1926 1933-1940	1741 1744-1747 1749 1781-1926 1933-1940
Kolmainu Jumala	1897-1940	1897-1940	1897-1940
Kreenholmi	1901-1940	1901-1940	1901-1940
Narva Eesti Nikolai	1802-1926	1802-1926	1802-1926
Olga-Risti	1749-1758 1761, 1765	1749-1758 1761, 1765	1749-1758 1761, 1765
Preobrazhenski	1767-1769 1772-1926	1767-1769 1772-1926	1767-1769 1772-1926
Pühtitsa	1886-1918 1921-1926 1934-1938	1886-1918 1921-1926 1934-1940	1886-1918 1921-1926 1937
Skamja	1862-1926	1862-1926	1862-1940
Vasknarva	1803-1940	1803-1940	1803-1940
Vladimiri	1921-1927	1921-1929	1921-1928
Zenamenja	1797, 1793 1789 1800-1802 1804-1811 1813-1833 1848-1929	1797, 1793 1789 1800-1802 1804-1811 1813-1833 1848-1929	1789, 1800 1802 1804-1811 1813-1833 1848-1928
90. jalaväe Onezhki polgu	1903-1904 1907 1910 1912-1914	1903-1904 1907 1910 1912-1914	1903-1904 1907 1910 1912-1914

Erandina registreeris elukohavahetusi, täpsemini väljastas sissekirjutuseks nimetatavat lubatähte elada kindlaksmääratud aadressil, Siseministeeriumi alluvuses tegutsenud passilaud. Sissekirjutuse vormistamisega paralleelselt täideti ka asjakohane registreerimisleht, mis fikseeris sissekirjutusloa andmise nii elukohavahetuse tegelikust toimumisest kui selle toimumisajast sõltumata. Et peale muude eeltingimuste oli sissekirjutuseks nõutav ka eelmisest elukohast väljakirjutus, tegeles passilaud samuti väljakirjutuse vormistamisega, teisisõnu elukohast lahkumise fikseerimisega. Kuigi vormiliselt sarnane, oli viimatinimetatud toiming sissekirjutusest üsna erinev, sest ei nõudnud seaduste ja ametnike meelevaolda kuulunud lubatähe taotlemist. Ometi polnud ka väljakirjutustoimingul otsest sõltuvust tegeliku elukohavahetusega. Statistilisest seisukohast oli väljakirjutuse registreerimislehe vorm ja täitmisjuhised praktiliselt identne sissekirjutuslehega. Isikutunnuste osas oli nii sisse- kui väljakirjutuse registreerimisleht ebatäiuslik, samuti on kummagi andmetäpsus Perekonnaseisuameti registreerimislehtedega võrreldes märkimisväärselt madalam.

Elukohavahetuse registreerimislehed saadeti Statistikaametisse, kus järgnesid teiste rahvastikusündmuste arvestamisega sarnased protseduurid. Arhiveerimiskohustusega ei koormanud ennast ükski ametiasutus ja lehed visati peale kasutamist Statistikaameti poolt ära. Erandina taotles osa aastate sisse- ja väljakirjutuslehed endale professor Marksoo initsiatiivil Tartu Ülikooli geograafia kateeder, kus neid täiendavalt töödeldi. Peamiselt käsitsi aset leidnud töötlus on tüütu tööna meeles mitmel tolaaegsel tudengil; Statistikaameti arvutikandjal oleva andmefaili samaotstarbeline kasutamine ei tulnud aga kõne alla ei tollal ega hiljemgi, sest sisestatud info kustutati lintide korduvkasutuse eesmärgil (andmefailid on säilinud alles 1986 aastast). Professor Marksoo ütluse järgi on säilinud elukohavahetuse registreerimislehed 1980, 1981, 1986, 1987 ja osaliselt 1988 aastast. Ka Statistikaametis on teatud osa hilisema aja registreerimislehti tallel, kuid pole teada millises ulatuses neid leidub Ida-Virumaa kohta: vastavasisulisele järelepärimisele pole vastust laekunud.

Alljärgnevalt on selgitatud käesolevas kogumikus kasutatud näitarve, mille abil üksikisikute kaupa ülestähendatud sündmusjärgne informatsioon on integreeritud rahvastiku protsessi- ja seisundinäitajateks. Ülevaade definitsioonidest pole muidugi kõikehõlmav; eelkõige on rõhk asetatud nõukogudeaegse statistika erijoontele ja nendele määratlustele, mis käsitletava ajavahemiku 1965-1990 jooksul teisenedes on olulise tähendusega andmevõrreldavuse seisukohalt. Käsitlus liigub esmasnäitajatelt teises- ja integreeritud näitajate suunas, mis üksikasjades ei pruugi kokku langeda näitavate esitusjärjekorraga kogumiku arvtabelites.

Sündide, täpsemalt elussündide arvestus 1965-1990 toetub sünniakti nime kandvale dokumendile, mis on koostatud iga sünnijuhumi kohta vanema(te) poolt Perekonnaseisuametile esitatud (osalt dokumentidelt pärineva) teabe ja sünnitusmajast antud sünnitõendi alusel. Eestis kehtinud NLiidu Tervishoiuministeeriumi määratluse kohaselt on sünnina arvestatud sellise lapse ilmaletulek, kelle sünnikaal oli vähemalt 1000 grammi ja pikkus 35 cm ning ema raseduskestus vähemalt 28 nädalat. Väiksema sünnikaalu või lühema raseduskestusega emahust väljunud loode registreeriti sünnijuhuna üksnes siis, kui ta elas seitsme päeva vanuseks, vastupidisel juhul aga iseenesliku abordina. Maailma Tervishoiuorganisatsiooni määratlus, mis arvestab sünnina loodet alates sünnikaalust 500 grammi, rakendati Eestis 1. jaanuarist 1992. Niisiis on definitsiooni erinevuse tõttu elussündide arv tegelikuga võrreldes pisut alahinnatud, kuid kogu käsitletava ajavahemiku jooksul siiski ajas võrreldav. Sünniaktis on lapse sünnikohana märgitud ema alaline elukoht, viimase puudumisel aga sünni registreerimisjärgne haldusüksus. Sama põhimõtte kohaselt on arvestatud ka sünde, mille on registreerinud Eestis alaliselt mitte-elavad vanemad. Kuigi sündide arvestus toimus erinevalt loenduselt juriidilise (sissekirjutusjärgse) elukoha järgi, võib sünniandmeid ning alalise rahvastiku loendusandmeid lugeda üksteise suhtes piisava täpsusega vastavuses olevaiks. Ajamääratluse mõttes on sünniandmed töödeldud lapse sünnikuupäevast, mitte sünni registreerimisajast lähtudes. Erandina on registreerimisaja järgi arvestatud neid sünde, millest Perekonnaseisuametile on teatatud sünniaastale järgneva aasta teises kvartalis või hiljem.

Sünnijuhude hulgas on eraldi välja toodud *surnultsünnid*, mille arvestus tugineb samuti sünniaktile. Lapse ilmaletulek surnuna on niisugusel juhul märgitud omaette tunnusena.

Surnultsündinuks on arvatud selline laps, kellel vahetult peale emaihust väljumist puudusid elumärgid: puudus hingamine, südamelöögid ja spontaansed liigutused; omaaegse praktika kohaselt on nimetatud kolmest käsitletud peamise elutunnusena hingamist. Sünnidefinitsiooni eripära tõttu on osa surnultsündide registreeritud iseenesliku abordina, millekohane selgitus on esitatud allpool, imikusurmajuhu käsitlemisel. Surnultsündide osakaal sünnijuhtude koguarvus on olnud nii Eestis tervikuna kui ka Ida-Virumaa 1965-1990 suhteliselt väike, mistõttu käibinud sünnidefinitsiooni mõju pole eksitav.

Surmajuhtude arvestus 1965-1990 toetub surmaaktile, mille täitis Perekonnaseisuamet iga üksikjuhtumi kohta meditsiinilise surmatõendi ja surnu dokumentide (pass) ja/või ligimeste poolt antud ütluste alusel. Meditsiinilise surmatõendi koostas reeglina arst, kuid maa-asulates oli dokumendi täitmisõigus ka velskril. Valdava osa surmajuhtude kohta jõudis teave Perekonnaseisuametisse mõne päeva jooksul pärast sündmuse toimumist, sest ameti pädevuses oli ka matusetalituse korraldamiseks nõutava tõendi väljastamine.

Surmaandmete territoriaalne arvestus on käsitletava ajavahemiku jooksul toimunud surnu alalise elukoha alusel, viimase puudumisel surmajärgse haldusüksuse järgi. Sarnaselt sündidega hõlmab ka surmajuhtude registreerimine piisava täpsusega loendusjärgset alalist rahvastikku, kuigi sündmus- ja loendusstatistikas rakendatud elukoha määratlused erinevad teineteisest. Ajalises mõttes on surmaandmete töötlusaluseks surma kuupäev, mitte surma registreerimise aeg. Erandina on registreerimisaja või oletatava surmaaja järgi arvestatud juhte, mille kohta surmaakt on koostatud sündmuse toimumisajast oluliselt hiljem, tavaliselt juurdlusandmetele ja/või lahkamistulemustele toetudes.

Surmajuhtude hulgas on eraldi arvestatud *imikusurmajuhte* nende erilise tähenduse tõttu ühiskonna sotsiaalse arengu indikaatorina. Imikusurmana on registreeritud elussündinud lapse surmajuht tema esimese eluaasta jooksul, mil suremus on teatavasti tuntavalt kõrgem hilisema lapsega võrreldes. Ka imikusurmajuhtude arvestus 1965-1990 tugineb Perekonnaseisuameti poolt koostatud surmaaktile, mis standardse dokumendiga võrreldes sisaldab teavet ka täiendavate surmaasjaolude ja lapse ema isikutunnuste kohta.

Kõnealuse ajavahemiku imikusuremusandmete kasutamisel tuleb silmas pidada omaaegsest sünnidefinitsioonist johtuvat mõju. Jättis ju NLiidu Tervishoiuministeeriumi sünnimääratluse rakendamine registreerimata just kõrgeima suremusriskiga (alakaalulise ja enneaegse) vastsündinu juhul, kui ta esimese elunädala jooksul suri. Loogilist rada edasi minnes jäi sünnijuhuna registreerimata laps muidugi välja ka suremusstatistikast. Kui tollane definitsioon alandas sündide arvu ebaolulisel määral, siis mõju imikusurmajuhtude arvule oli paraku tuntav. Sünnidefinitsiooni mõju imikusuremusnäitajatele on analüüsitud Eesti 1992-1993 andmestikule tuginevalt [EKDK 1994b]. Väärrib rõhutamist, et rahvusvahelise võrdluse keerukuse taustal on Ida-Virumaa imikusuremusandmed ajatrendina siiski võrreldavad, kuivõrd sünnidefinitsioon oli ühesugune kogu käsitletava ajavahemiku jooksul.

Abiellumiste arvestus 1965-1990 toetub abieluaktile, milline dokument täideti Perekonnaseisuameti poolt üheaegselt sõlmitud abielu juriidilise fikseerimisega. Seadus nõudis abiellumise vormistamiseks kindlate tingimuste täitmist, mistõttu pruut ja peigmees olid kohustatud koos avaldusega esitama ka asjakohased andmed oma isiku kohta, mida kasutati abieluakti koostamisel. Iga abiellumise kohta täideti üks akt, st rahvastikusündmuseks on olnud abiellumine, kuigi selles osalevaid isikuid on ikka kaks. Niisiis on abiellunute arv kaks korda suurem abiellumiste arvust, samuti on Eesti oludes täpselt võrdne abiellumiste soostruktuur. Eespool käsitletud sünni- ja surmajuhuga võrreldes on abiellumisel veel seegi erisus, et üks ja seesama isik saab abielluda mitu korda. Nii esmas- kui korduvabiellumise puhul on abieluakti vormistus allunud ühelaadsele protseduurile.

Abiellumine on ainuke rahvastikusündmus, mida kogu käsitlusaluse ajavahemiku jooksul on kõikselt ja vahetult registreerinud Perekonnaseisuamet, mistõttu andmestik juriidiliselt sõlmitud abielude kohta on eriti täpne. Hoopis iseasi on muidugi abiellumise kui rahvastikusündmuse tähendus ühiskonnas. Veel paarsada aastat tagasi hõlmas abiellumisjuhtude juriidiline (tollal siis kiriklik)

registreerimine praktiliselt kõiki uusloodud perekondi, andes niimoodi igati soliidse aluse peremoodustusprotsessi käsitlemiseks. Aegamisi hakkas juriidiliselt vormistatud abielu sellist ainupositiooni kaotama, milline suundumus 30-40 aastat tagasi süvenes juba arvestatavaks. Eesti rahvastik säilitas teatavasti ka nõukogude ajajärgul oma traditsioonilise, peremoodustusprotsessi nn skandinaavia mudeli, kus juriidilise abielu tähendus vähenes eriti ulatuslikult. Nõnda pole ainuüksi abiellumisstatistika põhjal võimalik Eesti rahvastiku perearengu kohta järeldusi teha, hoopis ebapiisav, kui mitte kasutu, on see esmaskooselu käsitlemisel.

Tähelepanelik tuleb olla regionaalse abiellumisstatistika, niisiis Ida-Virumaa tervikuna ja eriti maakonnasiseseid piirkondi iseloomustava teabe kasutamisel. Ühe abiellumisjuhu registreerimisega koguti teave kahe inimese kohta, kelle alaline elukoht võib olla erinev. Kogumikus hõlmatud ajavahemiku 1965-1990 vältel on abieluaktidele toetuva abiellumisstatistika tegemisel valitsenud küll ühesugused nõuded, kuid seni pole ühtegi analüüsi selle kohta, mil määral järgiti reegleid ja mil määral need mõjutasid piirkondlikku abiellumisstatistikat. Abiellujate kokkulangeva aadressi, samuti ühe ja sama haldusüksuse piires elavate abiellujate puhul on abiellumine arvestatud pruudi-peiu elukoha järgi. Eri haldusüksustest pärit abiellujatel on aga arvestatud abielu registreerimise kohta. Viimase suhtes polnud abiellujad päris vabad; reeglite kohaselt pidi selleks valitama ühe abielluja elukohajärgne perekonnaseisuamet, mis kaudselt tähendas abiellumise arvestust ühe, enesemääratluse kaudu fikseeritud abikaasa elukoha järgi. Erandi moodustasid kinnipidamiskohtades viibivate isikute abiellumised, mis registreeriti kinnipidamispaiga asukoha järgi.

Vastandina probleemsele toimumiskoha arvestusele on abiellumise ajamääratlus täpne. Langeb ju abiellumise kui juriidilise sündmuse toimumis- ja registreerimisaeg õnnelikult kokku. Nõnda pole karta sedalaadi vastuolusid, mis surma- ning veel enam sünnijuhtude puhul on nõukogude perioodil küllaltki tüüpilised, eriti tolaeagsete statistiliste andmete kuulõikelisel esitusel.

Lahutuste või pikemalt abielulahutuste arvestus 1965-1990 toetub lahtusaktile, mis samuti nagu abieluakti täideti Perekonnaseisuametis üheaegselt lahtuse juriidilise vormistamisega. Lahutuseks pole läbi aegade piisanud ainuüksi abielupoolte soovist, mistõttu lahtusstatistika on alati olnud suuremal või vähemal määral sõltuv seadusandlusest ja sisaldab seetõttu tegelike protsesside väärapeegeldusohu. Kogumikus käsitletava ajavahemiku algusse langevad kaks tähtsat (NLIidu Ülemnõukogu Presiidiumi määrus, 10. detsember 1965 ja uus Perekonnaseadus, 1. oktoober 1968) ja mitmed neist tulenevad õigusaktid, mis vähendasid lahtuse registreerimiseks esitatavaid nõudeid ja lihtsustasid protseduuri. Seetõttu on 1960 aastate teisel poolel lahtusi registreeritud hoopis rohkem kui varasematel kümnenditel, kuid asjakohane võrdlusprobleem jääb põhiosas siiski kogumiku ajaraamidest välja.

Eesti lahtusstatistikale on märkimisväärselt suurt mõju avaldanud omalaadne kord, mis lahtuse juriidilise vormistamise ajalisel kahestas. Kohtu poolt lahtutatud abielu nõ jõustus siis, kui endised abikaasad registreerisid otsuse Perekonnaseisuametis. Sellekohast sundust praktikas aga polnud, kui isik ei kavatsenud uuesti abielluda, muuta (ennistada) oma nime või muul põhjusel pöörduda ameti poole. Nõnda on märgatav osa lahtusi Perekonnaseisuametis registreeritud hilinemisega, pealegi ei sooritanud endised abielupooled toimingut üheaegselt. Samuti on küllaltki suur osa, eriti kesk- ja vanemaealisi naisi oma lahtuse hoopis registreerimata jätnud. Niisiis vormistati sündmusstatistika aluseks olev lahtusakt ajahetkel, mil esimene abielupooltest pöördus kohtuotsuse järel Perekonnaseisuameti poole, kusjuures lahtuse toimumiskohana registreeriti pöörduja alaline elukoht.

Statistika vaatenurgast on hoopis mõistlikumalt arvestatud neid lahtusi, mille registreeris kohtuväliselt vahetult Perekonnaseisuamet, sest neis langesid kõik tarvilikud juriidilised toimingud ajalisel kokku ja üheaegselt on fikseeritud ka andmed lahtujate kohta. Perekonnaseisuamet sai õiguse lahtusi registreerida eelnimetatud seadusandlike aktidega ainult lastetute abielude puhul, kui mõlemad abielupooled esitasid ühisavalduse koos varalistest pretensioonidest loobumise äramärkimisega. Neid tingimusi täitvaid lahtusi on olnud muidugi tuntav vähemus lahtuste üldarvust, kuid siiski arvestataval määral nõrgestamaks niigi õnnetu lahtusstatistika metodoloogilist alust. Kokkuvõttes on kahte inimest puudutav lahtus registreeritud rahvastikusündmusena sageli

vaid ühe osapoole kaudu ja erinevalt abiellumisest pole seda sündmust võimalik isikujärgselt analüüsida. Eelpool käsitletud abieluandmestikuga võrreldes on territoriaalne lahtusetatistika samal põhjusel ning samalaadsete, kuid tugevamalt toimivate asjaolude mõjul veelgi ebamäärasem. Samuti ühendab lahtuset abielumisega ka sündmuse kordumisvõimalus nagu ka esmas- kui korduslahutuse registreerimise ühelaadne protseduur.

Rändejuhtude arvestusaluseks ajavahemikul 1965-1990 oli kaks dokumenti: sisse- ja väljakirjutusleht, millest kumbki kajastas vastavasisulist juriidilist toimingut. Sissekirjutuseks kutsutud lubatähe saamiseks olid kehtestatud nõ seaduslikud piirangud, millele kohati lisandus ametnike omavoli. Nii näiteks oli sissekirjutuse saamiseks nõutud nn korteriorderi olemasolu, "vaba" elamispind mitte alla üheksa ruutmeetri inimese kohta (kuus ruutmeetrit lähisugulase asumisel asjaomasel elamispinnal), maja mittekuulumine avariiohtlike või perspektiivsele lammutamisele minevate hoonete nimekirja jms. Suuremates linnades kehtisid täiendavad, nõ ülelinnalised piirangud, samuti teostas Siseministerium sissekirjutuse andmise või sellest keeldumise kaudu nii omaenda ametkonna kui partei ning luureorganite julgeoleku- ja ideoloogiapoliitikat. Veel kehtisid sissekirjutuse erireeglid sõjaväelaste, erusõjaväelaste, liiduettevõtetesse töölesuunatute, noorspetsialistide jt tarvis, mis üldjuhul andsid neile tavakodanike arvel teatud eelised. Kogu selle sasipuntra juures on arusaadav, et osa inimesi ei saanudki lubatäheks vajalike tingimuste puudumisel sissekirjutust soovitud paigas või loobusid seda taotlemast. Osal niisugustest juhtudest jäi ära ka plaanitud elukohavahetus, teisel osal leidis see siiski aset. Oli ju käsitletud ajavahemikul praktikas karistatav küll sissekirjutuse puudumine, mitte aga tegelik elamine sissekirjutusest erineval aadressil. Igal juhul tuleb tähele panna, et kõik juriidilise vormistusega tegelikud elukohavahetused on rändestatistikas kajastamata.

Sõjajärgsest rahvastikuarvestusest, sealhulgas rändestatistikast on tervikuna kõrvale jäetud Eesti piires asunud sõjaväeterritooriumidel toimunu. Tollase korra kohaselt vormistati tsiviilhaldusalalt armeehaldusalasse (ka kinnipidamiskohta) suundunud isikule väljakirjutus, kus sihtkoha mäрге puudus. Sellest nõ mustast august väljumisel vormistati omakorda sissekirjutus, kus puudus lähtekoht. Sedalaadi elukohavahetusi, mis on eri viisil ka registreeritud, tunti erirände nime all ja arvestati tavaliselt tsiviilrändest eraldi. Kõik liikumised mustas august endas, seega siis sõjaväeterritooriumide ja kinnipidamiskohtade vahel Sahhalinist Saaremaani, pole aga rändestatistikaga hõlmatud. Rändestatistika seisukohast poleks sedalaadi korraldusel veel häda midagi, kui puudunuks erandid. Üheks selliseks erandolukorraks kippus kujunema sõjaväelase (ohvitseri ja üleajateenija) ning tema pereliikmete sissekirjutus armeehaldusalalt tsiviilalale. Selle vormistus toimus vahel samalaadselt ajateenistusest vabanenute sissekirjutuse vormistamisega, kuid võis jääda statistiliselt hoopis arvestamata. Mistahes linnas paiknenud sõjaväeterritooriumilt sama linna piires korteri saanud ohvitseriperere võidi sissekirjutuslehed täitmata jätta sel põhjusel, et elukohavahetus ju formaalselt ei ületanud linna administratiivpiiri. Muidugi jäi seejuures tähele panemata, et sõjaväeterritooriumile saabumisel, st kusagilt mujalt Eestisse saabumisel, ei täidetud ohvitseripere kohta mingeid rändearvestusdokumente. Sama olukord kehtis ka omalaadse seltskonna, nn sõjaväega sideme kaotanute suhtes, kellele tuli armeehaldusalalt minemaajamise järel elamispind anda tsiviilvõimul. Kokkuvõttes tuleb tähele panna, et armee- ja tsiviilhaldusterritooriumi vahelistest tegelikest elukohavahetustest jäi osa asjakohaselt vormistamata ning rändestatistikas kajastamata.

Ka sisse- ja väljakirjutusega hõlmatud elukohavahetustest on rändestatistikas arvestamist leidnud vaid üks osa, teine osa jäeti kõrvale tol ajal kehtinud rändejuhu ruumilise definitsiooni või segase ajamääratluse tõttu. Ruumilisest seisukohast kuulusid arvestamisele ainult need rändejuhud, mis toimusid üle maakonna või linna/alevi halduspiiri. Lisaks haldusüksuse siserändele jäeti kõrvale ka märkimisväärne osa maahaldusüksuste vahelisest rändest. Teadaolevalt ei arvestatud NLiidus maarahvastiku rändejuhte kuni 1956 aastani üldse. Eesti oli üks esimesi piirkondi, kus nimetatud ajast hakati pidama arvestust maarahvastiku rände selle osa kohta, mis mõjutas linnarahvastikku või väljus ühe maakonna piirest. Ülejäänud maarahvastiku rändejuhte statistika ei hõlmanud. Niisiis, Ida-Virumaa rändearvestuses ajavahemikul 1965-1990 kajastub süstemaatiline maarahvastiku

rändejuhtude alaarvestus. Administratiivpiiride teisenemise korral tähendab see ühtlasi ka mittevõrreldavust ajas.

Ka rändejuhu ajaline määratlus koos alalise/ajutise staatusega põhjustas segadust, jättes veel ühe osa juriidiliselt vormistatud sündmustest statistiliselt arvestamata. Ühelt poolt nõudis kehtinud kord sissekirjutamist kolme (maa-asulas seitsme) päeva jooksul sõltumata sellest, kas elukohavahetus oli ajutist või alalist laadi. Sellest kogumist ei arvestatud rändestatistikas neid elukohavahetusi, mille kestus oli alla poolteise kuu või leidis aset puhkuse ja ravi (haiglas ja sanatooriumis viibimise aeg) eesmärgil. Teisalt polnud ajutise elukohavahetuse puhul nõuet vormistada väljakirjutust, kuigi sissekirjutus uues elukohas tuli registreerida. Kuivõrd ajutiseks loeti näiteks kõik õpingutega seotud elukohamuutused olenemata õpiaja pikkusest, siis jäid rändearvestusest välja ka viis ja enamgi aastat kestnud elukohavahetused. Kogu selle segaduse väljendusena ei lange Eesti siserände sisse- ja väljakirjutuste arv hoopiski mitte kokku. Veel on tarvis tähele panna, et rändearvestuses rakendatud alalise ja ajutise elukohavahetaja mõiste ei lange kokku vastava loendusjärgse rahvastikuosaga. Viimases arvestati alalise rahvastiku hulka teatavasti kõik antud territooriumil enam kui kuus kuud viibinud isikud.

Kirjeldatut kokku võttes tuleb tõdeda, et kogumikku lülitatud Ida-Virumaa rändeandmed sisaldavad suuremal või vähemal määral kõiki andmetäpsust nõrgestavaid asjaolusid. Ühelt poolt on tegemist süsteemse sisse- ja väljarände alaarvestusega, teisalt ei lähe ka olemasolevad arvud omavahel kokku. Käsitleva ajavahemiku rändestatistika omaaegsed tabulatsioonid Ida-Virumaa kohta on nii pinnapealsed, et andmekvaliteedi hinnangut pole võimalik anda, küll laseb sõjaväeterritooriumide suhteline vähesus maakonnas oletada vähemalt selle teguri poolt põhjustatud vea tagasihoidlikumat tähendust. 1988 aastast otsustas Eesti Statistikaamet rändearvestust pidada vaid sissekirjutuse alusel, hinnates ka väljarännet sissekirjutuslehe kaudu. Paraku pole analüüsitud selle olulise meetodikamuutuse mõju rändestatistikale, kuid eeldatavasti tekitab see teatud mittevõrreldavuse kogumiku kolme viimase aasta rändearvude osas. Niisugused Eesti oludesse mittesobivad rändearvestuse põhimõtted, mis toetusid elukaugele juristikale ning eirasid sündmusstatistika kõiksuse põhimõtet, säilisid käsitleva perioodi lõpuni, et paar aastat hiljem nn Rahvastikuregistri eestvõttel teiseneda kilplaslikuks süsteemiks. Nõnda on käsitleva ajavahemiku rändeandmestik kogu kirjeldatud probleemsele vaatamata ometi hulga täpsem nüüdis-Eesti rändestatistikast.

2.1.2. Iive ja rahvaarv

Piisavalt suurearvulise rahvastikukogumi puhul koonduvad üksikud rahvastikusündmused stohhastilise protsessi tunnuseid omavasse voogu, mis kujundab rahvastikuseisundi. Iseenesest on rahvastikuseisundi teisenemine pidev protsess, kuid tavaliselt fikseeritakse muutus kokkulepitud ajamomendiks ning kindla ajasammuga. Rahvusvahelises võrdluses on enim kasutatud kalendriaastasammu, mis fikseerib rahvastikuseisundi aasta alguses (1. jaanuar) või keskpaigas (1. juuli). Eesti rahvastikustatistika on sõjajärgsesse aega tagasiulatavalt kohanenud esmanimetatud andmeesitusega, mida tavapärasena on rakendatud ka käesolevas kogumikus.

Suurimat integraalset tähendust omavad üksteise suhtes vastandliku toimega nõ paarsed põhirahvastikusündmused, sünni- ja surmajuhud ning sisse- ja väljaränne. Sünnide ja surmade arvu vahena leitakse *loomulik iive* ning sisse- ja väljarännete arvu vahena *rändeiive*. Mõlema sündmuspaari rahvastikuseisundit teisendav toime on üldine, teisisõnu hõlmab see rahvastikukoostist kõigi tunnuste lõikes. Reeglina muutub ka rahvaarv, vaid vastandsündmuste täieliku kokkulangevuse korral püsib see üldnäitaja stabiilsena. Loomuliku ja rändeiive tervikmõju väljatoomiseks rahvaarvule esitatakse sageli ka protsesse summeeriv *koguiive*.

Iive erineb rahvastikusündmusest eelkõige selle poolest, et tegemist pole esmasprotsessiga, mistõttu erinevalt sünni- ja surmajuhust ning sisse- ja väljarändest võib see peale positiivse väärtuse omandada ka negatiivse. Samuti tuleb iivenäitajate kaudu kõige lihtsamal viisil esile

rahvastikustatistika sisemise konsistentsuse olulisus: näiteks võib rahvastiku koguiive ja sealt tulenevalt rahvaarv osutada ebatäpsuks ka siis, kui surma-, sünni- ja väljarändejuhud on äärmise täpsusega registreeritud. Just sedalaadi olukorra tõttu, jättes küll kõrvale viite äärmise täpsuse kohta mistahes rahvastikusündmuste fikseerimisel, kaldub nüüdis-Eesti rahvaarvu veamäär koguni kümne protsendini, so ligikaudu XVII sajandi olukorda iseloomustanud tasemeni.

Kitsamas, kuid valdavalt levinud tähenduses käsitletakse loomulikku ja rändeiivet (ning nende summana koguiivet) rahvaarvu *muutuskomponentidena*. Nimelt saab loendusjärgsele rahvaarvule iibe lisamisel leida *arvestusliku rahvaarvu* mistahes ajahetke kohta. Selle äärmiselt lihtsa tehte puhul tuleb siiski ette sagedasi ebatäpsusi ja koguni vigu. Esiteks on oluline tähele panna, et iibearvestusega hõlmatud ajaperiood langeks täpselt kokku loendusmomendiga. Enamasti pole see nii, sest rahvaloenduse kriitiline moment ei ole sätitud 1. jaanuarile, sündmusstatistilised kokkuvõtted hõlmavad aga tavapäraselt just kalendriaastat. Probleemist ülesaamiseks on kujunenud tavaks arvutada pigem loendusjärgne rahvaarv 1. jaanuari seisule kui sündmusstatistilised absoluutarvud loenduse poolt määratud ajavahemikule. Kui loenduse läbiviimisaeg on lähedal 1. jaanuarile (või 1. juulile toda standardit eelistava andmekorralduse puhul) ja iibenäitajad pole silmatorkavalt positiivsed või negatiivsed, võib loendusjärgset rahvaarvu kasutada ilma korrigeerimata. Nõnda on isegi soovitatav toimida, kui sellest johtuv mõneinimeseline vahe rahvaarvus jääb hinnanguliselt suurusjärgu võrra iibeveast väiksemaks, sest sedaviisi on välditud erineva rahvaarvu kasutamine loendus- ja sündmusstatistikas. Ida-Virumaa arvestusliku rahvaarvu leidmisel ja käesolevas kogumikus esitamisel ongi just niimoodi toimitud.

Teiseks on arvestusliku rahvaarvu leidmisel tarvis huvi tunda, missuguse rahvastiku kohta täpselt isikusündmusi registreeritakse. See teadmine on vajalik, et võtta loendusandmestikust just sama definitsiooniga võimalikult paremas kooskõlas olev rahvaarv. Eelpool on selgitatud, et kogumikus hõlmatud ajavahemikul 1965-1990 on rahvastikusündmused (väheste eranditega) registreeritud antud piirkonna alalise rahvastiku kohta. Siiski tuleb tähele panna, et loendusjärgne alaline rahvastik pole päris sama mõiste: loendusel fikseeriti tegelik alaline rahvastik, rahvastikustatistika aga lähtub juriidilisest alalisest rahvastikust. Eesti oludes tuleb arvestusliku rahvaarvu leidmisel selle mittevastavusega paraku leppida.

Hoopis tõsisema vea arvestusliku rahvaarvu leidmisel tekitab alalise rahvastiku asemel mõne teise määratluse järgi fikseeritud loendusjärgse rahvaarvu kasutamine. Pikka aega, kuni 1979 aasta loenduseni, oligi NLiidu rahvastikustatistikas miskipärast nimetatud rollis kasutusel kohalolev ehk faktiline rahvastik. Seetõttu tuleb ülimalt ettevaatusega suhtuda tolleaegsetesse loendusvahemike rahvaarvudesse, eriti nende kooskasutamisel andmetega hilisema perioodi kohta, kui üldiseks arvutusaluseks oli juba võetud alaline rahvastik. Mõistetavalt laieneb ebakonsistentsus rahvaarvu kaudu mistahes demograafilistele suhtnäitajatele, seetõttu võib ebakorrektnel rahvaarv osutada heaks teenäitajaks teiste vigaste andmete avastamisel. Eesti statistikaväljaannetes on ette tulnud kohaloleva rahvastiku kasutamist arvestusalusena isegi pärast sellekohase praktika ametlikku kõrvaleheitmist. Käesoleva kogumiku sündmusstatistika toetub kogu hõlmatud perioodi ulatuses ühtselt loendusjärgsele alalisele rahvastikule.

Rahvastikusündmuste ebatäpsusest registreerimisest, loendus- ja sündmusstatistika ebakonsistentsusest ja teistest samalaadsetest vigadest tingituna on vastavalt moonutatud ka iibenäitajad. Iibe ebatäpsus kandub omakorda kumulatiivselt arvestuslikku rahvaarvu, viimasest loendusaastast ajas edasi liikudes. Seetõttu ei lange uue loendusaasta arvestuslik ja loendusjärgne rahvaarv praktiliselt kunagi omavahel kokku. Peale loenduse toimumist on tavapraktikasse juurdunud nõ tagasikorrigeerivad arvutused, mille käigus rahvaarvu akumulatsioonid vigade silutakse, kaasates võimalikult palju asjakohast loendus- ja sündmusstatistilist informatsiooni.

Käesolevas kogumikus on esitatud Ida-Virumaa korrigeeritud rahvaarvud 1965-1989, vaid 1990 aasta rahvaarv tuleb järgmise loenduse asetleidmise järel täpsustamisele. Eraldi on välja toodud *rahvaarvu korrigeerimismuutus*, mis omandab teatud mõttes rahvaarvu muutuskomponendi tähenduse. Oma olemuselt väljendab see näitarv rahvastikuarvestuse summaarviga: täiesti laitmatu rahvastikustatistika korral võrduks ju korrigeerimismuutus nulliga. Ühtlasi rõhutab see küllalt

arusaadaval kujul ilmselget tarvidust loendus- ja sündmusstatistika kooskõla järele. Ida-Virumaal on peamiselt rändearvestusvigade tõttu korrigeerimismuutuse suurusjärk igati tähelepanuväärne, kahjuks täiesti kõrvutatav teiste muutuskomponentide mõjuga rahvaarvule. Praktilisest vaatenurgast on üldistava käsitluse korral mõistlik korrigeerimismuutus pigem liita rändeiibe kui tema mõju arvestamata jätta.

Ida-Viru maakonna (eraldi ka linna- ja maarahvastiku) rahvaarvud on kahe loendusvahemiku 1970-1979 ja 1979-1989 kohta arvatud soovanuskoostise nihet arvestades. Viidatud lähenemisviis oli küll töömahukas, kuid võimaldas täielikult ära kasutada kogu rahvastikuinformatsiooni, mis maakonna tasandil nende ajavahemike kohta olemas oli. Rakendatud arvutusmetoodika kirjeldus on varem avaldatud [EKDK/EKMI 1994a; 1994b]. Maakonnatasandist väiksema haldusüksuse puhul pole vanusniikel põhinevat korrigeerimismeetodit võimalik rakendada, sest käsitlusaluse ajavahemiku kohta puuduvad tarvilikud lähteandmed. Nii on Ida-Virumaa linnade rahvaarvud ühtlusarvutatud mõneti lihtsama meetodi abil konsistentsena kõigi teiste Eesti haldusüksuste kohta. Nimetatud andmed sisalduvad Eesti Rahvastiku Andmepangas [EKDK 1992a; 1992b].

Vähegi pikema ajavahemiku puhul on mõistlik jälgida käsitlusaluse haldusüksuse *piirimuutusi*. Põhimõttelist laadi piirimuutuse korral tuleb rahvastikuarengu aegridade leidmisel rakendada just konkreetsele haldusüksusele sobivaimat lahendust, väiksema piirimuutuse puhul piisab asjaomase rahvaarvu muutuskomponendi leidmisest ja arvessevõtmisest. Ülevaade Ida-Virumaa haldusüksustega 1965-1990 aset leidnud piirimuutustest on esitatud allpool, rahvastiku sündmusstatistilistes tabelites sisaldub ka vastav andmeveerg. Tuleb tähele panna, et haldusüksuste piirimuutused on alati üksteist tasakaalustavad: igale konkreetsele muutusele mingis haldusüksuses vastab samaväärne, kuid vastasmärgiline teises. Tasakaalustamata muutused maakonna kui terviku tasandil viitavad juba maakonnapiiri teisenemisele. Ajaloolisest vaatevinklist kuulub Ida-Virumaa noorte maakondade hulka ja saanud piiriäärse maakonnana ehk eriti tugevalt tunda sõjajärgsete aastate piiride ümbertegemist. Käesolevas kogumikus käsitletud ajavahemiku alguseks on põhiosa ümberkorraldustest juba toimetatud ja maakonna piir suhteliselt stabiilsena püsinud, tehes läbi vaid ühe mõõduka muutuse, 1968 aastal Jõgevamaaga.

Kokkuvõttes erineb eelmise aasta arvestuslik rahvaarv järgmise aasta rahvaarvust koguiibe ning piiri- ja korrigeerimismuutuse summa võrra. Parema ülevaate saamiseks on ka *rahvaarvu kogumuutus* sündmusstatistilistes tabelites eraldi veeruna välja toodud.

2.1.3. Sündmus- ja iibekordajad

Sissejuhatuseks pole ülearune veel kord meenutada, et rahvastikusündmuste absoluutnäitajate ja mitmesuguste kordajateks kutsutavate suhtnäitajate ühtlusarvutused on põhimõtteliselt erinevat laadi. Reeglina ei kuulu rahvastikusündmuste arvud iga loendustsükli järel korrigeerimisele. Erandkorras tuleb seda vahel teha suuremate piirimuutuste mõju kõrvaldamiseks, hoidmaks haldusüksuste rahvastikuandmestikku ajas võrreldavana. Harvem annavad korrigeerimiseks põhjust avastatud vead sündmusstatistikas. Õeldust ei tule muidugi järeldada sündmusstatistika äärmist korrektsust läbi aegade, eelkõige on põhjuseks suur töömaht, mis sedalaadi täpsustuse tegemiseks tuleb teha ka siis, kui viga tundub olevat tõenäone.

Eesti oludes pole rahvastikusündmuste piirkondlikku jaotusse tehtavad muutused tulevikus siiski välistatud, sel juhul puudutavad need ka käsitlusalust ajavahemikku 1965-1990. Nimelt on arhiveeritud sünniaktidega alustatud töö näidanud, et väiksemate territoriaalüksuste puhul on kokkulangevus omal ajal nõ ametlikuna publitseeritud sündinute arvu ja tegelikult registreeritud sündinute arvu vahel küllalt madal, kuigi absoluuthälbe seisukohalt pole lahknevused suured. Sellise olukorra - väikesed lahknevused enamiku haldusüksuste lõikes - on arvatavalt tinginud Statistikaameti omapärane tööpraktika. Nimelt prognoositi iga-aastase esmaskokkuvõtte kiire publitseerimise eesmärgil (tegelikult saatmiseks "kõrgemalseisvatele organitele" poolsalastatud ehk

ametialase kasutamise staatuses) aasta jooksul registreeritud rahvastikusündmustele juurde käsitusala aasta lõpu poole eeldatavalt toimunud, kuid veel registreerimata sündmused. Näiteks aastalõpu sündide registreerimise seadusega lubatud tähtaeg veebruari alguses; hilinejad pikendasid seda veelgi. Tagantjärele tundub, et lõpliku aastakokkuvõtte koostamisel ei ole viimase kuu prognoosandmete asendamist tegelikega eriti tõsiselt võetud. Toiming oli küll ette nähtud ja Eesti kogurahvastiku osas arvatavalt ka nii- või naasuguse täpsusega seda teostati, kuid üksikute linnade ja tollaste külanõukogude puhul ei utsitanud Moskva eriti tagant. Selle oletatava süsteemse vea kõrval on võimalikud muidugi mitmed juhuslikku laadi ebatäpsused, mis sündmuste suure arvu puhul ju ikka tekkima tikuvad.

Niisiis võib süsteemse vea ilmsikstuleku korral tõstatuda Eesti piirkondliku rahvastikusündmuste arvu täpsustamise vajadus. Paraku eeldab sellise ülesande püstitamine aja- ja rahamahukat arhiivitööd ning põhjalikku analüüsi, mistõttu pole kindlasti lähiaja ettevõtmine. Sedalaadi erandolukorda kõrvale jättes ei kuulu rahvastikusündmuste arvud muutmisele, kõik sündmusstatistilised suhtarvud alluvad aga rahvusvahelise praktika kohaselt ümberarvutusele iga loendusükli järel. Põhjuseks on eelpool selgitatud rahvaarvu ühtlusarvutus, mis rahvastikukoostise kõiki jaotusi puudutades käivitab korrigeerimisahela.

Loendusüklite kaupa teostatavad sündmusstatistika ühtlusarvutused, mis tagavad rahvastikuandmete ajalise võrreldavuse, on tavapärase statistikarutiini lahutamatu osa. Kui vastav korraldus on välja töötatud, ja mis peaaegu, sündmusstatistika hoitud kõnealust tarvidust arvestavalt, pole tegemist ei mainimisväärset aega ega raha nõudva ülesandega. Paraku on Eestis lood teistmoodi, kokkuvõtvalt kolme asjaolu koosmõjul. Esiteks, Eesti Statistikaamet pole nõukogude perioodil süsteemseid ühtlusarvutusi teostanud, need tehti kohaliku lähteandmestiku põhjal Moskvast. Kogemuse puudumine on takistanud ametil seda tööloiku kuni tänaseni tavapärase statistikorralduse osana käsitlemast. Teiseks, NLiidu Statistikaameti ühtlusarvutused teenisid eelkõige suurriigi vajadusi, avaldades Eesti andmetele negatiivset mõju kahel viisil. Standardsete võtete rakendamise tõttu jäi suur osa olemasolevast kohalikust teabest ühtlusarvutustes kasutamata ja seetõttu ei erine Eesti loendusjärgsete arvutuste täpsus enam kuigivõrd näiteks omaaegsetest Kesk-Aasia liiduvabariikidest, kuigi algandmete maht ja täpsus erinevad küllalt oluliselt. Moskvast hõlmati loendusjärgsete tagasiarvutustega peamiselt oblasti tasand maa- ja linnarahvastiku lõikes, mis Eestile kohandatuna tähendas maakonna ja esmatasandi haldusüksuste väljajätmist arvutusprogrammist. Nõnda on Eesti Statistikas loendusvahemike 1970-1979 ja 1979-1989 kohta ühtlusarvutatud vaid kogu-, linna-, maa- ja Tallinna rahvastiku sündmusstatistika, seegi kohalikust vaatevinklist ebapiisava täpsusega. Teisisõnu pole rahvastikustatistika enam Eesti-siseselt võrreldav, sest kogurahvastiku uusarvud ei saagi haldusüksuste ümberarvutamata arvudega ühtida. Kolmandaks, ja ehk suurimaks probleemiks on sündmusstatistika hoidmine viisil, mis ei võimalda Statistikaametil ei praegu ega edaspidi loendusjärgseid ühtlusarvutusi rutiini osana teostada.

Eelõeldu püüab heita valgust käesolevas kogumikus esitatud sündmusstatistika tähendusele. Ida-Virumaa kohta toodud näitarvud on ühtlusarvutatud nõnda, et nad koos järgnevais maakonnakogumikes esitatavate samalaadsete arvudega annavad konsistentse tulemuse Eesti kogurahvastiku suhtes. Olgu siinkohal veel kord rõhutatud, et kõrvale on jäetud kõik varem Moskva poolt teostatud ümberarvutused ning kogu Eesti rahvastikustatistika tervikuna on allutatud süsteemsele ühtlusarvutusprogrammile. Nii lähteandmed kui tulemused on arhiveeritud Eesti Rahvastiku Andmepangas.

Omaette probleem on muidugi maakonna ja selle territooriumil paiknevate haldusüksuste andmedetailsus. Ühtlusarvutused ei saa algandmete mahtu suurendada, võivad ainult parandada nende täpsust ja pakkuda asjakohasemat teisesnäitajate süsteemi. Nii sisaldavad Ida-Virumaa sündmusstatistilised tabelid pea eranditult üldkordajaid, kuivõrd omaaegsetel tabulatsioonidel puudub rahvastikusündmuste vanusjaotus. Maahaldusüksuste, tollaste külanõukogude kohta pole isegi sündmuste koguarve, mistõttu maarahvastiku sündmusstatistika on esitatud koondina. Alates 1986 aastast oleks suhteliselt kerge vaevaga võinud läbi viia sündmusstatistika uustöötlust, sest

individuaalandmed on elektroonilisel kujul säilinud. Käesoleva kogumiku seisukohalt oleks sellel tööalal aga küsitav väärtus olnud, kuna rahvastikustatistika aegread ei oleks praktiliselt midagi võitnud.

Alljärgnevalt on toodud sündmusstatistiliste suhtnäitajate arvutusskeemid. Tegemist on küll kõige üldisemate näitarvudega, kuid isegi nende puhul on kogumikus hõlmatud ajavahemiku jooksul statistikaasutuste poolt rakendatud erinevaid lähenemisviise.

Suhtnäitajate tarvidus tuleneb asjaolust, et demograafiliste protsesside iseloomustamiseks ei piisa rahvastikusündmuste arvu teadmisesest. Kuivõrd viimane sõltub paratamatult haldusüksuse rahvastiku suurusest, siis protsesside intensiivsuse käsitlemisel tuleb sündmuste arvud rahvaarvu suhtes ühismõõdustada. Rahvastikuteaduses toimub see traditsiooniliselt mitmesuguste kordajate arvutamise teel, kus sündmusi kajastav näitaja on lugejas, riskialust rahvastikku peegeldav näitav aga nimetajas. Eelpool selgitatud andmepiirangute tõttu on käesolevas kogumikus esitatud peamiselt *rahvastikusündmuste üldkordajad*. Arvutuslikult on kõik üldkordajad (CR) leitud suhtarvuna, mille lugejas on aasta vältel toimunud rahvastikusündmuste koguarv (S_t) ja nimetajas aastakeskmise rahvaarv leituna sama aasta (P_t) ja järgmise aasta (P_{t+1}) rahvaarvude poolsummana. Kordajad on esitatud 1000 inimese kohta, st promillides:

$$CR = 1000 * S_t / (P_t + P_{t+1})/2$$

Kogumikku on lülitatud *sündimuse, suremuse, abiellumuse, lahutumuse ja väljarände üldkordaja*. Rahvastikuprotsesse kirjeldavate üldkordajatega samal põhimõttel on arvatud ka rahvaarvu muutuskordajad: *loomuliku iibe, rändeiibe, koguiibe ja rahvaarvu kogumuutuskordaja*, mille puhul rahvastikusündmuse arvu valemis asendab rahvaarvu vastav muutuskomponent. Siinkohal pole vahest ülearune juhtida tähelepanu üldkordaja kui näitajatüübi analüütilisele piiratusel. Rahvastikuprotsesside olemusliku vanussõltuvuse tõttu on üldkordaja tase, ajatrend ja heterogeensus protsessi intensiivsuse kõrval sõltuvuses ka rahvastiku vanuskoostisest. Lisainformatsioonita on nende kahe põhimõtteliselt erineva teguri mõju raske, kui üldse võimalik, eristada. Kuigi üldkordajad mõõdavad rahvastikuprotsessi intensiivsust halvasti, annavad nad samas integraalse ülevaate protsesside koondmõjust rahvastikumutusele tervikuna. Samuti on just üldkordajate abil nende vähese andmenõudlikkuse tõttu võimalik konstrueerida pikemaajalisi ajatrende ja teostada mitmeplaanilisi piirkondlikke võrdlusi. Sellistena on üldkordajad siiani kasutusel ka kõige nõudlikemais rahvusvahelises demograafiakogumikes, näiteks ÜRO ja Euroopa Nõukogu aastaraamatud [United Nations 2001; Council of Europe 2001].

Üldkordajate kõrval võimaldab olemasolev andmestik esitada veel *imikusuremuskordaja*. Tarvilikud andmed haldusüksuste kaupa on surmajuhtude koguarvule lisaks ainuerandina tabuleeritud ilmselt imikusuremuse suure sotsiaalse tähenduse tõttu. Suremusprotsessi seisukohalt on oluline, et imikusuremuskordaja abil mõõdetakse suremistõenäosuskõvera langusosa kõige mittelineaarsemat vahemikku. Imikusuremuskordaja konkreetne arvutusviis sõltub olemasolevate algandmete detailsusest ning vahel ka näitaja abil tehtava analüüsi eesmärgist. Sarnaselt kordajate arvutamise põhimõttele on näitaja lugejas aasta jooksul asetleidnud imikusurmajuhtude arv (M_t^0), nimetajas aga keskmine imikueas laste arv. Suremistõenäosuse mittelineaarse languse tõttu esimesel eluaastal ei saa nimetajat arvutada vaadeldaval (B_t) ja sellele eelneval aastal sündinud laste arvu (B_{t-1}) poolsummana, vaid nende arvude kaalutud keskmisena, kus kaaludeks a ja b on vastavalt vaadeldaval ja eelmisel aastal sündinute osakaalud alla aasta vanuses surnute hulgas. Imikusuremuskordaja (IMR) väärtus väljendatakse promillides:

$$IMR = 1000 * M_t^0 / (a*B_{t-1} + b*B_t)$$

Kui imikusurmade puhul pole teada surnud laste sünniaasta, nagu see Eesti maakonna-andmestiku puhul üldiselt on, võib nimetajas kasutada tinglikke kaale (omaaegse kogemusliku traditsiooni kohaselt 1/3 eelmisel aastal sündinute ja 2/3 vaadeldaval aastal sündinute tarvis). Kuivõrd Eesti oludes on käsitlusajavahemiku kohta siiski teada surnud imikute sünniaastaline jaotus

kogurahvastiku lõikes, siis haldusüksuste imikusuremuskordaja arvutamisel on eelistatud tingkaaludele eestikeskmisi tegelikke kaale. Muidugi on niiviisi toimides sünniaasta kaal kõigi Ida-Virumaa (nagu teistegi maakondade) haldusüksuste kohta ühe aasta ulatuses konstantne, kuigi ilmselt on need lisaks juhuslikele hälvetele ka piirkonniti süstemaatiliselt erinevad. Sellisest arvutusviisist tekkiv viga on eeldatavalt siiski väiksem kui tingkaalude kasutamise puhul. Ida-Virumaa haldusüksuste väiksuse tõttu on neis iga-aastaselt registreeritud imikusurmade absoluutarv reeglina väike või koguni null. Sündmuste vähesusest on tingitud suure amplituudiga juhukõikumised, mis muudavad iga-aastase imikusuremuskordaja raskesti kasutatavaks. Juhuvõngete mõju vähendamiseks on kogumikus esitatav imikusuremuskordaja 5-aastase liikuvkeskmisega silutud. Tähele tuleb panna, et alates aastast 1989 liikuvkeskmise enam 5-aastast ajavahemikku ei haara.

2.2. Loendusstatistika

Kahe viimase aastasaja vältel on loendusest kujunenud rahvastikustatistilise andmestiku tähtsaim allikas. Loenduse kaudu kogutud teave erineb sündmusstatistikast mitmeti; kaks erijoont on seejuures põhimõttelist laadi. Esiteks hõlmab loendus kõiki antud territooriumil elavaid inimesi, sündmusstatistika aga puudutab vaid asjakohase rahvastikusündmusega seotud isikuid. Teiseks hõlmab sündmusstatistika alati teatud ajavahemikku, loendus aga huvitub olukorrast täpselt fikseeritud ajamomendil. Teisisõnu peatab loendus korra aja pideva voolu ja jäädvustab rahvastikuseisundi ühe hetkepildina, kus loendusele eelnenud rahvastikusündmused on kajastatud mitte ühekaupa, vaid kumulatiivefektina. Rahvastikusündmuste poolt tekitatud muutused loendusaegses rahvastikuseisundis ilmnevad eriti selgesti, kui võrrelda tulemust eelmisest loendusest pärineva samalaadse pildiga. Erisustele vaatamata ei vastandu sündmus- ja loendusstatistika üksteisele, vastuoksa, nüüdisaegses rahvastikustatistikas eeldab üks komponent teise olemasolu. Eelpool näiteks on tagasikorrigeerimisarvutustega seoses selgitatud loenduse kui rahvastikuinventuuri tähendust, mis võimaldab loendusvahelisel perioodil akumuldeerunud sündmusstatistilised vead välja tuua ja ära parandada.

Loenduslaadsetel ettevõtmistel on pikk ajalugu. Maksumaksjate ja potentsiaalsete nekrutite arvu teadasaamiseks korraldati Hiinas, Egiptuses ja Mesopotaamias rahvastiku ülestähendusi veel enne, kui Euroopa kultuurrahvad välja kujunesid. Vanas Kreekas ja Roomas olid rahvastiku üleskirjutused juba üsna regulaarse iseloomuga. Tollased ettevõtmised hälbisid siiski mitme olulise nõude osas kaasaja loendusest, mistõttu loendusajalugu arvestatakse hoopis hilisemast ajast. Kaasaja nõuetele vastavate loenduste algus langeb XIX sajandi esimesse poolde (USAs ja Kanadas XVIII sajandi lõppu). Üks riik teise järel alustas tol ajal perioodiliselt läbiviidavaid rahvaloendusi, mille põhimõtted on püsitud enam-vähem muutumatutena tänini. Teise maailmasõja järgsel perioodil on tehtud tõhusat tööd loendusprogrammi rahvusvaheliseks ühtlustamiseks, seda eelkõige ÜRO Statistikaameti juhtimisel. Samuti on välja töötatud üksikasjalikud juhtnõõrid enamiku asjaolude kohta, mida kaasaegse rahvaloenduse läbiviimisel tuleb jälgida. Sellised põhinõuded nagu loenduse üldisus, üheaegsus, perioodilisus ja isikulisus tunduvad olevat asjaomase valdkonna aabitsatõed, kuid juhul, kui kits on kärneriks hakanud, võib alati probleeme tekkida.

Eesti alal on toimunud üheksa kaasaja loenduskriteeriumidele vastavat rahvaloendust. Esimesele neist 1881 aastal, mis hõlmas nn Balti provintse, oli eelnenud Liivimaa linnade loendus 1863 aastal ning Eestimaa kubermangu linnade loendus 1871 aastal. Järgmine ettevõtmine oli üle-Venemaaline rahvaloendus 1897 aastal (jäi ka ainukeseks Vene Impeeriumis). Eesti Vabariigis viis Statistika Keskbüroo läbi kolm loendust. Paar aastat peale Vabadussõja lõppu (1922) läbiviidud loenduse peaeesmärgiks oli saada vajalik informatsioon Eesti ühiskonna korraldamiseks ja mitme esmatarviliku reformi läbiviimiseks. Tolle loenduse materjalid leidsid seniajani täiuslikema läbitöötuse, eelkõige tuleb märkida valdade ja linnade andmevajaduste rahuldamist, sest infopuudus omavalitsuste tasandil oli suur. 1934 aastal läbi viidud II Eesti rahvaloendus on jäänud senimaani

korrektseimaks, kahjuks hävis suur osa alg- ja töötlusandmeid sõjakeerises. Esimese nõukogude okupatsiooni (juuni 1940 - september 1941) mõju Eesti ühiskonnale oli sedavõrd suur, et taastatud Eesti Statistika esimeseks sammuks oli rahvaloenduse läbiviimine. Ettevalmistustega saadi hakkama kahe kuu jooksul ning loendus toimus, kuigi lühendatud küsimustikuga 1. detsembril 1941. Vastuolude tõttu Saksa okupatsioonivõimudega õnnestus andmeid avaldada äärmiselt napilt, sovetiajal püüti see loendus aga hoopis maha vaikida. Nõukogude perioodil leidis Eesti alal aset neli loendust: 1959, 1970, 1979 ja 1989.

Tuleb märkida, et rahvastikustatistika kolmest peamisest andmeallikast jälgisid rahvusvahelisi soovitusi kõige suuremal määral just rahvaloendused, mistõttu loendusstatistika moodustab parima olemasoleva andmestiku Eesti rahvastiku ja eluaseme kohta nõukogude perioodil. Muu hulgas oli loendus ainus andmekogum NLiidus, kus isik fikseeriti tema tegeliku elukoha, mitte sissekirjutuse järgi. Nimetatud asjaolu tõttu on näiteks viimase loenduse (1989) andmepank seniajani asendamatu vastloodud riigiuringute süsteemi korraldamisel, sest kujutab endast sisuliselt ainukest ülemaalist valimialust. Loendusest möödunud pikale ajale vaatamata on andmepank osutunud küllalt täpseks. Käesolevas Ida-Virumaa kogumikus kajastatud sõjajärgsed loendused moodustasid osa vastavast üleliidulisest ettevõtmisest, mille metodoloogilist ettevalmistust ja läbiviimist juhtis NLiidu Statistikaamet Moskvas. Heameel on asjaolust, et aja jooksul uute küsimustega veidi täienenud loendusprogramm on põhitunnuste osas säilitanud võrreldavuse kogu käsitletaval ajavahemikul. Alljärgnevalt on lühidalt esitatud peamised erinevused loendusprogrammides, mis käesoleva kogumiku seisukohalt aitab selgitada, miks 1989 aasta loendustabelite täiskogumi kõrval on varasemate loenduste andmestik mahult väiksem.

1959 aasta loenduse kriitiline moment oli 15. jaanuaril ning loendusprogramm koosnes viieteistkümnest küsimusest: isiku perekonnasisene identifitseerimine (suhe perekonnapeasse), ajutise äraoleku kestus (ajutiselt äraolnu), alaline elukoht (ajutiselt kohalolnu), sugu, vanus, perekonnaseis, rahvus, emakeel, kodakondsus, haridus, õppeasutus (õppur), töökoht, amet, elatusallikas ning sotsiaalkiht. Järgmisel, 1970 loendusel (kriitiline moment samuti 15. jaanuar) oli loendusprogramm jagatud kaheks: kõikselt esitati 11 põhiprogrammi küsimust, valikuliselt igas neljandas eluruumis elanud isikutele veel 7 lisaprogrammi küsimust. Põhiküsimustiku hulka kuulusid isiku perekonnasisene identifitseerimine (suhe perekonnapeasse), ajutise äraoleku põhjus ja kestus (ajutiselt äraolnu), alaline elukoht ja sealt eemalviibimise kestus (ajutiselt kohalolnu), sugu, vanus, perekonnaseis, rahvus, emakeel ning teine keel, haridus, õppeasutuse tüüp (õppur) ning elatusallikas. Valikküsimustikuga koguti teavet töökoha, ameti (pensionäri viimase ameti), loendusele eelnenud aasta töötamiskestuse ja -viisi (mittehõivat), sotsiaalkihi, paiksuse, eelneva elukoha ning elukohavahetuse põhjuse kohta. Lisaks sellele oli kasutusel omaette küsitlusleht kodumajapidamises või isiklikus abimajapidamises hõivatud tööealise rahvastiku ühiskondliku rakendamisevõimaluse selgitamiseks, suuremates linnades koguti loenduse käigus teavet veel rahvastiku pendelrände kohta.

Ka 1979 aasta loendusprogramm (kriitiline moment 17. jaanuar) sisaldas 11 põhiküsimust ja oli oma sisult eelnevaga küllalt sarnane. 25-protsendilise valikloenduse viie küsimusega koguti teavet töökoha, ameti, sotsiaalkihi, paiksuse (viimases elukohas elatud aeg) ning sündinud laste arvu kohta (täisealised naised). Ka 1979 aastal oli kasutusel eraldi küsitlusleht kodumajapidamises või isiklikus abimajapidamises hõivatud tööeas isikutele. 1989 rahvaloenduse põhiprogramm (kriitiline moment 12. jaanuar) oli eelmisega võrreldes täienenud kahe isikuküsimusega, nimelt sündinud laste arvu ning omandatud kutsehariduse kohta, väiksemaid täiendusi oli ka küsimuste sõnastuses ja detailsuses. Esmakordselt sõjajärgsel perioodil viidi koos rahvaloendusega läbi ka eluasemeloendus, mille programm hõlmas seitset küsimust hoone ehitusperioodi, ehitusmaterjali, eluasemetüübi, elamispinna mugavusastme, tubade arvu ning üld- ja elamispinna suuruse kohta. Kolmandat korda järjest sisaldas loendusprogramm ka ennast õigustanud 25-protsendilist valikprogrammi, mis koosnes viiest eelmise loendusega võrreldes veidi täiendatud küsimusest töökoha, ameti, sotsiaalkihi, paiksuse (viimases elukohas elatud ajale lisaks küsiti ka eelmise elukoha tüüpi) ning sündinud (lisaks ka neist loendushetkel elus olevate) laste arvu kohta. Üksikasjalikuma teabe sõjajärgsete loenduste

andmesisust ning teostusprotseduuridest leiab asjahuvi line iga loenduse ettevalmistuse käigus koostatud tehnilisest dokumentatsioonist.

Järgnevalt on toodud selgitusi käesoleva kogumiku loendusstatistilistes tabelites kasutatud põhimõistete kohta. Määratluste sarnasuse tõttu kõigi tabelite osas järgib tekst eelkõige loendustabelite täiskogumi (1989 aasta loendus) esitusjärjekorda, viited üksikloendustele on tehtud vaid oluliste definitsioonierisuste puhul.

Loendusjärgse rahvaarvu kasutamine statistikakogumikes ja veelgi enam teist laadi publikatsioonides on mõiste arusaadavusele vaatamata, või just sellest johtuva hoolimatuse tõttu, tekitanud parasjagu segadust. See on äratanud tähelepanu ka rahvusvahelises erialakirjanduses, kus on ilmunud terveid artikleid ainuüksi selgitamiseks loendusjärgse rahvaarvu mõistet [Anderson, Silver 1985]. Nimelt on kõikidel sõjajärgsetel loendustel rahvaarv määratletud sõltuvalt isiku seosest asukohaterritooriumiga kaheselt, nii kohaloleva kui alalise rahvastiku järgi. Teiseks on siinkohal sobilik veel kord rõhutada loendusjärgse ja arvestusliku rahvaarvu erinevust, millekohane pikem selgitus sisaldub sündmusstatistikale pühendatud osas.

Kohaloleva rahvastiku hulka on arvatud käsitluseluse piirkonna alalised elanikud, kes viibisid loendushetkel oma elukohas, ning antud paikkonnas *ajutiselt kohalolnud* isikud. Reeglipäraselt ei arvatud kohaloleva rahvastiku hulka oma alalisest elukohast loendushetkel väljaspool vastava haldusüksuse territooriumi ajutiselt viibinud elanikku. Täiendavalt loeti ajutiselt äraolevaks ka haiglas, sanatooriumis, puhkekodus (va ühe- või kahepäevaselt), sünnitusmajas viibinud, internaatkoolis õppinud, kordusõppustele kutsutud, eeluurimisalune või kuni 30-päevase arestiga karistatud isik, sõltumata asjaolust, kas eelpool esitatud loendile vastav asutus paiknes elukohajärgse või mõne teise haldusüksuse territooriumil. *Ajutiselt äraolnuna* arvati kõnesolev isik kohaloleva rahvastiku hulka paigas, kus ta loendushetkel tegelikult viibis. Erandina ei loetud siiski ajutiselt äraolevaks isikut, kes loendushetkel asus mujal seoses öötöö või teenistuskohustuste täitmisega, viibis kriitilisel momendil kohalikus (ka linnalähedases) ühiskondlikus transpordis (rongis, laevas ja bussis), ööpäevases lasteaias või -sõimes, oli sõitnud välismaale või viibis teel ega peatunud kohtades, kus teda oleks saanud loendada.

Alalise rahvastiku hulka arvati kõik isikud, kes elasid alaliselt antud haldusüksuse territooriumil sõltumata juriidilisest sissekirjutusest või õigusest elamispiinnale. Loendushetkel alalisest elukohast äraolnud isik loeti alalise elanikkonna hulka juhul, kui tema äraoleku kestus ei ületanud kuut kuud. Lisaks arvati alalise elanikkonna hulka elukohavahetaja, kes oli oma elukohast küll lahkunud, kuid polnud uude elukohta veel jõudnud, samuti isik, kes oma alalist elukohta nimetada ei osanud. Mõistetavalt ei arvatud alalise rahvastiku hulka loendushetkel paikkonnas ajutiselt viibinud isikut. Tuleb tähele panna, et karistuslused kinnipidamiskohtades loendati ja arvestati karistusluse paiknemise järgi, eeluurimisalused ja halduskorras karistatud isikud aga nende alalise elukoha järgi.

Nõukogude armee haldusterritooriumil elanud ohvitserid, ülejateenijad ja nende pereliikmed loendati sõjaväeloendusjaoskondades; nende loenduslehed kuulusid juhendi kohaselt lisamisele väeosa paiknemisjärgse haldusüksuse alalisele rahvastikule, kuid pole teada, kas niimoodi ka toimiti. Ajateenijaid loendati samuti väeosades, kuid arvestati ajateenistusele eelnenud elukoha järgi. Viimasel loendusel koondati nende loenduslehed NLiidu Statistikaametisse ning jaotati vabariikide vahel vastavalt ajateenistusele eelnenud elukohale; Eestisse saabunud loenduslehed jaotati haldusüksuste vahel proportsionaalselt meesrahvastiku arvule. Varasematel kordadel võis see protseduur olla erinev, kuid Eestis kättesaadavate materjalide põhjal pole võimalik hinnata sellest johtuvat loendusandmete erinevust.

Andmekasutuse seisukohalt väärib rõhutamist asjaolu, et kuigi kõigil loendustel fikseeriti nii alaline kui kohalolev rahvastik, on andmetöötlusel neid erinevalt kasutatud. 1959 ja 1970 aastal võeti tabulatsioonide aluseks kohalolev, 1979 ja 1989 aasta loendustel aga alaline rahvastik. Nii summeeruvad varasemate loenduste puhul käesoleva kogumiku arvtabelites esitatud rahvastikujaotused kohaloleva rahvastiku arvuga, hilisemate loenduste puhul on samalaadne seos aga alalise rahvastikuga.

Perekonnaseisu järgi on rahvastik kahel viimasel loendusel jaotatud nelja rühma. *Abielus* olevana on käsitletud nii registreeritud kui vabaabielus olevat isikut, neid seisundeid omavahel kahjuks eristamata. *Vallaliste* hulka on arvatud ainult selline isik, kes pole mitte kunagi olnud ei registreeritud ega vabaabielus. *Lesena* on arvestatud abielus olnut, kelle abielu on lõppenud abikaasa surmaga, ning kes pole uuesti abiellunud. *Lahus(olevate)* rühm sisaldab juriidiliselt *lahutatute* kõrval ka neid mehi-naisi, kelle kooselu on tegelikult lõppenud, kuigi lahutus vormistamata; samasse on arvatud ka isikud, kelle vabaabielu lõppes lahkuminekuga. 1959 ja 1970 aasta loendusel oli kasutusel lihtsustatud perekonnaseisuliigitus, mis eristas üksnes *abielus* ja *mitteabielus* rahvastikku.

Rahvastiku jaotus *hariduse* järgi põhineb loendushetkeks saavutatud kõrgemal lõpetatud haridustasemel, mille kaudu eristatakse viit rahvastikurühma. *Kõrgharidusega* on isik, kes on lõpetanud kõrgema õppeasutuse, *keskeriharidusega* vastavalt tehnikumi või mõne muu keskeriõppeasutuse lõpetanu. *Keskharidusega* rühma on koondatud keskkooli või keskharidust andva kutseõppeasutuse lõpetanud, samuti lõpetamata kõrgharidust omavad isikud. *Algharidusega* on vastavalt kõik need isikud, kelle haridus piirdub põhi- või algkooliga. Isik, kes pole ka madalaimat kooliastet läbinud, on *alghariduseta*.

Põlisus mõõdab inimese ja tema sotsiaalgeograafilise elukeskkonna vahelist seost. Tavaliselt rakendatakse põlisuse mõistet tervikliku sotsiaalkultuurilise asustussüsteemi mastaabis, mitte näiteks koduküla/-linna või üksiku maakonna ulatuses. Ajaliselt loetakse rahvastikuteaduses põliseks isikut, kes on elanud vähemalt kolm põlve ühes ja samas sotsiaalgeograafilises piirkonnas. Reeglipäraselt sisaldab loendusandmestik teavet iga isiku sünnikoha kohta, mis käesolevas kogumikus on olnud *riigisündinute* ning *välissündinute* eristamise aluseks. Andmete kasutamisel tuleb tähele panna, et riigisündinute hulka kuulub ka sisserännanute teine põlvkond, mistõttu antud rahvastikuosa pole samane põlisrahvastikuga. Eesti oludes on põlisustunnus äärmiselt tähtis sotsiaalne indikaator, mis nüüdisrahvastiku kahte peamist kogukonda välja tuues, peegeldab demograafilise ülemineku algusaega tagasiulatuvat omapära ja nõ ajanihet rahvastikurühmade demograafilises ja sotsiaalses arengus. Järgneva 40-50 aasta vältel kipub Eestimaa areng üldse sõltuma välissündinute pretseedenditult kõrgest osakaalust johtuva probleemipuntra lahtiharutamist. Asjalikke lahendusi on siin niigi keeruline leida, kuid lisategurina on raskendavaks või koguni lahendusi välistavaks asjaoluks põlisus- ja rahvusprobleemi küllalt sagedane segiajamine. Siiani pole ka Statistikaamet loobunud nõukogudeaegsest põlisustunnuse eiramispraktikast ega rakenda seda rahvastikuandmete esitamisel.

Rahvastiku *paiksus* mõõdab isiku elamiskestust ühes ja samas kohas või kitsamalt piiritletud territooriumil. Eesti seisukohalt ebarahuldava loendusjuhendi tõttu on vähimaks paiksusüksuseks loetud omaette linn/alev või ühe maakonna maa-asulad kokku. Niisiis jaguneb Ida-Virumaa üheteistkümneks paiksusüksuseks: kümme maakonna linnalist asulat eraldi ja maa-asulad koos. Käesolevas kogumikus on rahvastik paiksustunnuse alusel liigitatud kolme rühma. *Sünnipaikne* rahvastik on elanud ühe ja sama paiksusüksuse territooriumil sünnist alates ilma kuuekuuliste või pikemate vaheaegadeta. Tuleb tähele panna, et piirimuutuste, ajateenistuse ja välismaal viibimisega seotud elukohavahetusi ei ole loendusel paiksuskatkestuseks arvatud. *Põlvkonnapaikseks* on arvestatud seda osa mittesünnipaiksest rahvastikust, kelle elamiskestus loendusjärgses paiksusüksuses ulatub vähemalt 25 aastani. Vähema elamiskestusega rahvastikku on käsitletud *lühipaiksena*. Viimase kahe rühma eristamisel tuleb ilmsiks, et rahvastiku paiksustunnus on mõneti sõltuvuses isiku vanusest, sest põlvkonnapaiksete hulka ei saa 25 eluaastast nooremad inimesed kuidagi sattuda.

Rahvus peegeldab etno-kultuurilist kuuluvust, mistõttu vastav isikutunnus määratakse sagedasti mitme asjakohase üksiktunnuse kooskõpselise kaudu. Sobiva näitena võib viidata Euroopa Nõukogu Rahvastikukomitee lähenemisviisile, mis rahvuse väljatoomisel rakendab viit üksiktunnust: enesemääratlust, keelt, sünnimaad(paika), religiooni ja kodakondsust. Loendusstatistilise andmestiku puhul mõeldakse rahvuse all aga tavapäraselt just üksiktunnust, nimelt rahvuse enesemääratlust mida arvestatakse ka käesolevas kogumikus. Niisiis on rahvusstatistika võrdluste puhul alati mõistlik eelnevalt selgitada, kas tegemist on üksik- või koondtunnusega. Loendusel määratlesid täiskasvanud isikud oma rahvuskuuluvuse ise juriidilistest paberitest sõltumata, laste rahvus jäi loendusreeglite

kohaselt nende vanemate otsustada. Arvtabelites on rahvustunnus leidnud rakendust kahel viisil. Esiteks on selle tunnuse abil eristatud rahvastiku kahte rühma, *eestlasi* ja *mitte-eestlasi*. Teiseks on üldarvuna ära toodud kõik Ida-Virumaa vähemalt ühe isiku poolt esindatud rahvusrühmad.

Sarnaselt rahvusele tugineb loendusstatistikas ka *emakeel* täiskasvanu enesemääratlusele, jättes alaealiste laste emakeele nende vanemate määrata. Otsustusraskuste puhul andis rahvaloendaja juhendikohast nõu arvata emakeeleks kõige paremini osatav või perekonnas tavaliselt kõneldav keel. Arvtabelites on emakeele- ja rahvustunnust kombineerides eristatud kuut rahvastikurühma: *eesti emakeelega eestlasi*, *eesti emakeelega mitte-eestlasi*, *vene emakeelega venelasi*, *vene emakeelega mitte-venelasi*, *muu emakeelega isikuid*, kelle keel on rahvusega sama ning *muu emakeelega isikuid*, kelle keel ja rahvus üksteisest erinevad.

Kogumiku loendusstatistiline arvtabel *eesti keele oskuse* kohta kombineerib teavet emakeele ja teise keele kohta. Teise keelena kuulus loendusel kirjapanemisele nn NLiidu rahvaste keel, mida isik emakeele kõrval vabalt valdas. Kui isik oskas emakeele kõrval mitut keelt, pandi kirja see keel, mida ta kõige paremini valdas, sest kolmanda ja enama keele oskust ei registreeritud. Nõnda on keeleoskus loendusel muidugi alaregistreeritud, hoopis on fikseerimata tollase arusaama kohane võõrkeeleoskus, mis käesoleva kogumiku kontekstis küll õnneks kasuks tuleb. Sõltuvalt vastaja rahvusest on tabelites eristatud eesti keele oskust *emakeelena*, *teise keelena eestlastel* ning *teise keelena mitte-eestlastel*.

Laste arvu küsiti loendusel 16 aastastelt ja vanematelt naistelt, erandkorras ka nooremalt, kui nad olid juba ema seisuses. Registreeritud on elussündinud laste koguarv sõltumata sellest, kas lapsed olid loendusmomendil elus või mitte ja sellest, kas nad elasid emaga koos või eraldi. Täiendavalt küsiti ka nende elussündinud laste arvu, kes olid loendushetkel elus, kuid sellekohane teave pole käesolevas kogumikus kajastatud.

Rahvastiku *põhitegevuse* määratlus tugineb haridushõive ning sissetulekuallika küsimustele, mille abil kogurahvastik on jaotatud seitsmesse üksteist välistavasse rühma. *Koolieelikuna* on käsitletud vastavas eas last, kes kusagil ei õppinud. (*Üli*)*õpilasena* on arvestatud laps või täiskasvanu, kes põhitegevusena õppis. *Töötavaks* on loetud isikut, kelle peamine sissetulek pärines töötamisest asutuses, ettevõttes, majandis, kooperatiivis, eraisiku teenistuses või isiklikus abimajapidamises. Kuivõrd töötavana leidis loendusel käsitlemist ka kuni 18-kuulisel osaliselt tasustataval lapsehoolduspuhkusel viibinud ema, loendushetkel mittetöötanud hooajatööline ning kohavahetaja, teeb sedalaadi käsitusviis töötamise mõiste küllalt lähedaseks tavategevuse mõistele. Töötava hulka on arvatud ka isik, kes oli sissetulekuallikana märkinud üheaegselt nii töötamise kui mõne mittetöise tuluallika. Ülejäänud rahvastik jaotub kolme rühma. *Pensionäride* hulka on arvatud vanus-, toitjakaotuspensionari ja igakuist riiklikku toetust saavad isikud. Tasub tähele panna, et mitteõppivate ja -töötavate lapsinvaliidide tõttu võib pensionäre leida alates kõige noorematest vanusrühmadest. *Riigi ülapeetavana* on arvestatud lastekodu mitteõpilasest kasvandikud ning vanuri- ja invaliidikodu elanikud. *Isiku ülalpeetava* rühma on lülitatud kooliealised ja vanemad isikud, kes ei töötanud, õppinud ega omanud ka iseseisvat sissetulekuallikat ning asusid sugulaste või teiste isikute ülalpidamisel.

Tööala sätestab isiku tööjärgse ettevõtte või asutuse tegevusala, *amet* aga töö konkreetse iseloomu. Mitme töökohaga isiku puhul on tööala ja ameti määratlemisel lähtutud põhitööst. Viimase loenduse osas on tabelites tööala ja ametit iseloomustav andmestik esitatud kahel viisil: algupärase nõukogude loendusklassifikatsiooni järgi ning ümberkodeerituna rahvusvahelise klassifikaatori kohaselt (ISIC 3rd revision, ISCO-68). Üksikasjalik teave teisendusprotseduuride kohta on esitatud 1989 aasta loendusandmete uuskirjelduses [Puur 1994].

Eluasemetüüp iseloomustab hoonet, kus isik alaliselt elab. *Pereelamuna* on arvestatud korteriteks jaotamata maja, milles elas ainult üks leibkond. Kui samalaadses majas elas mitu leibkonda, on eluasemetüübina arvestatud *osa pereelamust*. Samal põhimõttel on eristatud tüüpe *omaette korter* ning *osa korterist*. *Ühiselamuna* on õppeasutuse ning ettevõtte ühiselamu kõrval käsitletud ka vanadekodu ning teisi hooldeasutusi. *Muu eluaseme* hulka on liigitatud eraisikutelt üüritud pinnad, vagun- ning teised mittetavapärased elamud.

Toana on loendusel käsitletud aastaringseks elamiseks sobivat ruumi (elutuba), mis on teistest tubadest või muudest ruumidest vaheseintega eraldatud. Rakendatud määratluse kohaselt ei kuulunud tubade hulka köök, eesruum, koridor, vannituba, sahvri ja muu sedalaadi abiruum. Küll aga on leibkonna käsutuses olevate tubade hulka arvestatud ajutiselt teistele väljaüüritud toad. Kogumiku arvtabelites on tubade arv suhtestatud seal elavate inimeste arvuga, mille alusel on eristatud kuut tiheloleku astmelt erinevat rahvastikurühma: *kuni 0.50, 0.50-0.75, 0.75-1.0, 1.0-1.5, 1.5-2.0 ning 2.0+ tuba isiku kohta*. Tuleb tähele panna, et loendusreeglite kohaselt koguti tubade arvu kohta teavet vaid pereelamus, korteris ning ühiselamus elavate leibkondadelt ja üksikisikutelt; allüürnike ning mittetavapärasel eluruumis elanud isikute kohta sellekohane info puudub. Tiheloleku astet on kasutatud ka teistmoodi liigituse tarvis, selgitamaks elamistingimuste erinevust leibkonnasuurusest sõltuvana.

Arenenud riikides loetakse normikohaseks eluruumi asustustihedust, kus elutubade arv ületab elanike arvu vähemalt ühe võrra. Talutavaks peetakse olukorda, mil elanike ja tubade arv on võrdsed. Kui elanike arv tubade arvu ületab, on tegemist kõrge tiheloleku või üleasustusega. Kogumiku arvtabelites on tihelolekut käsitletud eraldi *ühe-, kahe-, kolme-, nelja- ning viie- ja enamaliikmelises leibkonnas* elava rahvastiku kohta. Igast leibkonna suurusrühmast on esitatud omaette tabelisari, kus vastav leibkonnarühm on jaotatud eluaseme tubade arvu järgi, alates ühetoalisest korterist/elamust ja lõpetades eluasemega, mille tubade arv ületab ühe võrra seal elavate isikute arvu.

Eluaseme *üldpind* iseloomustab eluruumi kogupindala koos köögi, eesruumi, koridori, vannitoa, sahvri ja teiste abiruumidega. Ühiselamu üldpind sisaldab ka proportsionaalset osa ühiskasutuses olevate abiruumide pinnast. Samas ei kuulu üldpinna hulka trepi- ja eeskoja, küttekolde, mittekõetava ruumi, eraldiasuva suveköögi, sauna, kuuri jms ruumi pind. *Elamispind* on määratud üksnes elutubade pindalaga, jättes teised ruumid kõrvale. Tabelites on rahvastik vastavalt ühe isiku kohta tuleva üld- ja elamispinna suurusele jaotatud kuude rühma: *kuni 10, 10-19, 20-29, 30-39, 40-49 ning 50+ ruutmeetrit isiku kohta*. Nagu tubade arvu puhul, nii sisaldab ka üld- ja elamispind ajutiselt väljaüüritud tubade pinda. Käsitletavad andmed hõlmavad pereelamus, korteris ja ühiselamus elavat rahvastikku.

Eluasememugavustest on loendusel registreeritud elektrivarustuse, kanalisatsiooni, veevärgi, keskkütte, sooja vee, vanni või dushi, gaasi ja elektripliidi olemasolu. Kogumiku arvtabelites on mugavusastme järgi eristatud nelja tüüpi eluaset. *Mugavus(t)ega* eluasemena on käsitletud vähemalt ühe ülalnimetatud mugavuselemendiga varustatud eluaset, *mugavusteta* eluasemena aga sellist, kus kõik eelloetletu puudub. Nende kahe äärmuse kõrval on eraldi välja toodud *kanalisatsiooni* ja *veevärgi* ning *keskkütte* ja *sooja veega* varustatud eluasemed. Nagu eluaseme suuruse puhul, nii iseloomustavad ka eluasememugavused üksnes pereelamus, korteris ja ühiselamus elavat rahvastikuosa.

3. ANDMEESITUS

Esituslaadi poolest eelistab käesolev kogumik absoluutarve suhtnäitajatele, erandiks on vaid sündmusstatistiliste kordajate aegread. Selline esitusviis jätab kasutajale suure vabaduse publitseeritud andmestiku põhjal ise mitmesuguseid arvutusi teha, pahupooleks on tabelite väiksem ülevaatlikkus. Nõnda soosib kogumiku esituslaad rahvastikualaste analüütiliste võimete ja oskuste proovilepanekut, laisema kasutaja tarvis on koostatud sadakond Ida-Virumaa rahvastikuarengut üldistavat joonist.

Valdavalt kätkeb kogumiku andmestik ajaperioodi 1965-1990, hõlmates tervikuna kaks loendusvahemikku 1970-1979 ja 1979-1989 ja kolmandast 1959-1970 poole. Selline esitsa kummalisevõitu ajavahemik on tingitud kahe asjaolu kokkusattumisest. Esiteks, sovetiaegses andmekorralduses ei tuntud statistilise territoriaalüksuse mõistet ning selle asemel, et koguda järjepidevalt andmed võrreldavate regioonide kaupa, peeti statistilist arvestust haldusüksuste kohta.

Teiseks, 1940 aastate lõpust harrastati ülisagedasi administratiivpiiride muutmisi, mis tegi hetkehaldusjaotusega seotud statistika ajas võrreldamatuks; alles 1960 aastate keskpaigast jäid vähemalt maakonnapiirid enam-vähem püsivaks.

Nimetatud kahe asjaolu tõttu jagunevad sõjajärgse rahvastikustatistika ühtlusarvutused nõ tehnilisest küljest kahte etappi. Esimene etapp läheb ajas tagasi 1965 aastani ja saab korrastustööde alusena arvestada omaaegseid absoluutarvulisi statistilisi kokkuvõtteid. Teine etapp hõlmab piirisegaduste perioodi ja jõuab tagasi 1941 aasta loendusandmestikuni. Sellel etapil pole olemasolevatest statistilistest kokkuvõtetest eriti kasu, kuivõrd enamikku haldusüksusi tollastes piirides polnud ei varem ega hiljem, ning pidevate piirimuutustega kaasnenud rahvastiku ümberpaigutused ühest haldusüksusest teise on fikseeritud, kui üldse, siis ebapiisava täpsuse ja detailsusega.

Loetletud asjaolude sunnil saavad ajajärgu 1941-1965 rahvastikustatistilised ühtlusarvutused oma põhisosas toetuda individuaalandmete uustõtlusele. Arusaadavalt pole tollane info töövalmis elektroonilisel kujul, mis tähendab pikaajalist arhiivitööd ühtlusarvutuste sissejuhatava ettevõtmisena. Kokkuvõttes oli ja on Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programm dilemma ees: nihutada kogu sõjajärgset perioodi hõlmavate tulemuste publitseerimine küllaltki kaugesse ja ebakindlasse tulevikku või avaldada esimese etapi tulemused perioodi 1965-1990 hõlmavana eraldi. Otsus teise võimaluse kasuks johtus eelkõige omavalitsuste infovajadusest. Siiski, kogumikus käsitletud ajavahemik hõlmab põlvkonnapiikkust perioodi, mis võimaldab rahvastikuarengu kohta ühteist järeldada ning lubab kogumikus esitatud materjali teatud mõttes iseseisva tervikuna käsitleda. Samuti pole tähtsusetu, et olemasolev tasub ainuüksi oma küllalt suure mahu tõttu kättesaadavaks tegemist. Pealegi puudutab see periood meie lähiminevikku ning on sellisena praktiliste küsimuste lahendamisel olulisemgi kui varasemate perioodide arengutrendid. Iseasi muidugi, et 80-aastaselt Eesti Vabariigil oleks sobilik omada ülevaadet oma rahvast vähemalt sama pikaajaliselt, millise printsiibi puhul hetkepraktilisel väärtusel on kasin sõnaõigus.

Samuti olgu tähendatud, et käsitletava ajavahemiku lõpp-punkti määras eelkõige rahvastikustatistiline asjaolu. Nimelt allub iga rahvaloenduse järel loendusvaheline andmestik rutiinsele tagasiarvutusele. Seetõttu täpsustuvad kõik rahvastikustatistilised näitarvud alates 1989 aastast, kui uue loenduse järel nimetatud arvutused teostatakse. Kogumiku koostajaile tundus mõistlik sedasorti hiljem täpsustamisele kuuluvaid andmeid kordapandud andmestikuga mitte ühendada. Pealegi on karta, et nüüdis-Eesti rahvastikustatistika täpsustused tulevad üsna suured, sest uuema andmestiku usaldusväärsus on kiiresti kahanenud. Teise kandi pealt vaadatuna on uuemad arvanded tänaste publikatsioonide vahendusel küllalt kättesaadavad. Kõik need üksteist täiendavad tegurid rääkisid selle kasuks, et viimaste aastate rahvastikuandmed kogumikku lülitamata jätta. Siiski on nõ ümmarguse aastaarvu printsiibi kohaselt käsitletavat ajavahemikku lõpetavaks võetud aasta 1990. Elektroonilisel jooniskomplektil, kus arvandmete täpsus on vähem oluline, on aegridu pikendatud tänapäevani.

Haldusüksuste hõlmatuse seisukohalt on kõigil puhkudel, kus iganes võimalik, linna/valla andmed esitatud vastavate maakonnaandmetega võrdväärses mahus. Niisugune esituslaad taotleb eelkõige piirkondliku teabevajaduse rahuldamist: Eesti haldusreform ja omavalitsuste pädevusala järkjärguline laienemine uuesti aktualiseerinud soveti ajal unarusse vajunud metodoloogilise põhimõtte ja ühtlasi praktilise tarviduse esitada riigistatistilised andmed ühesuguses mahus nii omavalitsuste kui ka maakonna/riigi kohta. Kõnealuse põhimõtte kohaselt kuulunuks kogu käesoleva kogumiku andmestik esitamisele kõigi haldusüksuste kohta, paraku polnud see andmepiirangute tõttu alati võimalik. Põhimõtet on täismahus rakendatud 1989 aasta loendusstatistiliste standardtabelite komplekti koostamisel. Sündmusstatistika ja varasemate loenduste puhul on peaaegu reeglilik, et üksikute linnade andmestik on küll eraldi olemas, kuid pole samaväärseid vallaandmeid. Tundub, et tollastel külanõukogudel oli statistikute silmis ebapiisav tähtsus ning tavapäraselt tehti rajooni maarahvastiku kohta arvutused summaarsena, üksikuid haldusüksusi välja toomata.

Andmeallika järgi jagunevad kogumiku arvtabelid kahte ossa, esitades vastavalt rahvastiku sündmus- ja loendusstatistika. Sündmusstatistilised arvanded on koondatud nelja tabelisse.

Rahvaarvu ja muutuskomponentide tabel esitab rahvaarvu, loomuliku iibe, rändeiibe, koguiibe, piirimuutuste ja rahvaarvu kogumuutuse aegread. Rahvastikusündmuste tabelis on toodud sündide, surmade, imikusurmade ja surnultsündide, abiellumiste, lahutuste, sisse- ja väljarännete absoluutarvulised aegread. Kolmas tabel sisaldab sündimus-, suremus-, abiellumus-, lahutumus- ja väljarändeüldkordajaid ning imikusuremuskordaja aegridu. Tõsiseks rahvastikuanalüüsiks mitte just piisava näitarvude valiku määras omaaegse andmestiku kehvapoolne regionaallõige. Viimase sündmusstatistilise tabelina on lülitatud kogumikku juba varem avaldatud arvandmed: Ida-Virumaa kogu-, linna- ja maarahvastiku ühtlusarvutatud soovanuskoostis loendusvahemikes 1970-1979 ja 1979-1989 [EKDK/EKMI 1994a; 1994b].

Loendusstatistilised tabelid moodustavad kogumiku põhiosa ning on esitatud iga loenduse kohta omaette sarjana. Keskne on *standardtabelite kogum 1989*, mille koostamispõhimõte järgis nõuet hõlmata kogu loendusandmestik ja pakkuda nõnda võimalikult mitmekesine rahvastikupilt. Iga rahvastiku- ja eluasemeseisundi kohta on koostatud vähemalt üks arvtabel. Tabelid on esitatud kindlas järjekorras, kokku on numereeritud standardtabeleid 14. Nagu eelpool selgitatud, kasvas maakonnajadusi silmas pidava standardkomplekti maht märgatavalt, lisades pea igale tabelile sama numbrit kandva ühe või mitu täiendtabelit. Risttabelitest on hoidutud: standardtabelite eesmärgiks tuleb lugeda käsitlusaluse protsessi või seisundi võimalikult ülevaatlikku omaette esitust, mitte kõikvõimalike seoste esiletoomist. Erandina sisaldab sari lapseduse ja hariduse risttabelit.

Ülesehituselt on loendustabelid niisiis valdavalt kolmedimensioonilised, esitades käsitlusaluse rahvastikutunnuse regionaal- ja soovanuslõikes. Vanuslõige on antud reeglina viieaastaste vanusrühmade kaupa alates rühmast 0-4 ning lõpetades rühmaga 85+; osa tabelite puhul on siiski kasutatud agregeeritud vanusskaalat. Andmeesituse seisukohalt on iga vanusandmete vektorit koos juurdekuuluva summareaga korrutatud meeste, naiste ja kokku mõlema soo kohta, mis kõikide haldusüksuste kaupa äratooduna moodustavad *elementaartabeli*. Ainevaldkonnad on esitatud elementaartabelite kogumitena, kus iga asjakohast tunnuskihti esitab üks elementaartabel. Kui ainevaldkonna väärtusvaru sisaldab väärtust *teadmata*, siis on tabelisse lisatud vastav tunnuskiht. Elementaartabeli kogumi lõpetab *summatabel*, mida pole aga iga kord kogumikku lülitatud, sest arvuliselt kattub see soovanuskoostise tabeliga. Juhul kui kattuvust ei esine, lõpetab ainevaldkonna summatabel.

Kolmel viimasel loendusel koguti teatavasti osa teavet mitte kõigi, vaid neljandiku loendatavate käest. Sellisel juhul on olemasolev andmestik laiendatud kogurahvastikku hõlmavaks. Laiendamisel on rakendatud väikseima haldusüksuse põhimõtet ning arvutused on teostatud vanusrühmiti. Arusaadavalt ei saa tulemused kokku langeda nendega, mida andsid Moskva poolt rakendatud hoopis lihtsakoelisemad laiendamismeetodid. Siiski tuleb pöörata tähelepanu asjaolule, et teatud rahvastikurühmades sattus väiksemate haldusüksuste puhul 25-protsendilisse loendusvalikusse liiga väike arv respondente, mis paraku kahandab laiendamistulemuste täpsust. Laiendamisarvutuste alusel on moodustatud tabelid 4A, 7, 7A, 9, 9A, 10 ja 10A.

Varasemate loenduste andmeesitus järgib standardtabelite kogumit 1989. Kogumikku on lülitatud kõik need andmed, mida oli võimalik esitada võrreldavas struktuuris ning vastupidi, välja jäetud mittevõrreldav andmestik. Tabelite arv loendusesti küll erineb, kuid nende numeratsioon on kogumikus säilitatud ühtsena, mittepidev numeratsioon osutab andmepuudusel ära jäänud tabelitele. Ka 1979 aasta loendustabelite aluseks on individuaalandmestiku uustöötlus, paraku piiras vallakoodide puudumine regionaalset andmeesitust, jättes kõrvale maahaldusüksused. 1959 ja 1970 aasta loendusandmete esitus on hoopis väikesemahulisem, olles määratud arhiivides säilitatava agregeeritud andmestikuga, pealegi erines 1959 aasta haldusjaotus hilisemast põhimõtteliselt. Kogumikusarja lõpuks on sedaviisi toimides plaanitud katta kõik 1959 aastal eksisteerinud 27 rajooni. Tabelite kasutamisel tasub tähele panna, et kahe varasema loenduse andmed iseloomustavad kohalolevat, kahe hilisema loenduse andmed aga alalist rahvastikku.

Nii sündmus- kui loendustabelites näitab esimene andmeveerg maakonna kogurahvastikku, millele järgnevad võimalikult täieliku nimekirjaga haldusüksuste osaarvud. Viimased on rühmitatud linna ja maa haldusüksusteks ning lisatud asjakohased summaveerud. Mõlema haldusüksuste rühma

järjestus tabeli veergudes on tähestikuline, esimesena on ära toodud Ida-Virumaa kui maakonna keskus. Maakonna kogu-, linna- ja maarahvastiku esiletoomiseks on vastavad andmeveerud esitatud paksus kirjas. Haldusüksuste nimetused on antud omaeegse nimekujuga, asendades tollase nõukoguliku terminoloogia eestipäraste mõistetega *maakond* ja *vald*.

Trükitud materjali täiendab maakonna rahvastikuarengut kajastav elektrooniline jooniskomplekt. Joonised on koostatud programmis HarvardGraphics, mis võimaldab neid arvuti abil kasutada üksikult, kuid ka lihtsalt käsitletava sarjana. Viimatinimetatud võimalus on eelkõige mõeldud maakonda tutvustavate esituste tarvis, kuid soovitatav ka õppevahendina üldhariduskoolidele. Vajadusel võib joonised välja trükkida.

Kogumikus esitatud arvtabelid on olemas ka elektroonilisel kujul Lotus formaadis. Kahe viimase rahvaloenduse korrastatud individuaalandmestik teeb võimalikuks lisatabelite arvutamise loendustunnuste mistahes kombinatsioonis. Asjahuvilistel on võimalik pöörduda Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse poole.

4. PIIRIMUUTUSED

Andmevõrreldavuse nimel on arukas statistilist arvestust pidada selliste territoriaalüksuste kaupa, mille piirid on ajas püsivad. Nii on ka lihtsam ühildada erinevate andmeallikate teavet. Halduspiirid arvestuse aluseks tavaliselt ei kõlba, sest need kipuvad muutuma ka igati normaalse ühiskonnaarengu korral, rääkimata murranguaegadest. Paraku pole sõjajärgne Eesti andmekorraldus statistilise territoriaalüksuse mõistet üldse tundnud, ja andmekogumisel haldusüksuste kaupa jäi andmeühilduvus sõltuma halduskorraldajate toimetamisest. Mittevõrreldavus koos andmepuudulikkusega torkab eriti silma väiksemate haldusüksuste puhul, kuivõrd Moskva-kesksel NLiidul puudus nii huvi kui vajadus tegelda “kohaliku” eluga. Andmevõrreldavuse hoidmine esmatasandil oli aeg-ajalt ideoloogiliselt koguni kahjulik. Samuti polnud kohapeal informatsiooniga suurt midagi teha, sest haldusüksused olid ilma jäetud õigusest vähegi tähtsamaid otsuseid vastu võtta. Kuid peamine põhjus statistilise territoriaalüksuse põhimõtte eiramisel kipub olema siiski taolise korralduse hoopis suurem töömahukus.

Keskvõimu ning hetkeolukorda ainuväärtustav ühiskond tõi sovetiaastatel kaasa riigisiseste haldusüksuste ülisagedased piirimuutused, mis kandsid enamjaolt poliitilis-administratiivset, mitte sisulist eesmärki. Kohe, 1945 aasta augustis-oktoobris tehti algust omavalitsuste likvideerimisega, maavaldade puhul tähendas see nende killustamist 636 loodud külanõukogu vahel. 1950 aastatel kulmineerunud segaduste mõjud on veel tänagi tuntavad. Siiski, tollal moodustatud kolmest oblastist ja 39 rajoonist on nüüdseks üheksa ajaloolise Eesti maakonnani neli viiendikku tagasiteed juba käidud. Hulgalisi moodustamisi, muutmisi, liitmisi, laiendamisi, lahutamisi ja likvideerimisi toimetati aga sugugi mitte inimtühjal maa-alal, mistõttu osutub teisenenud piiridega haldusüksuse rahvastikuandmestik ajas hoopis võrreldamatuks. Niiviisi on tagantjärele ühtlusarvutuste teostusel tarvilik ülima hoolikusega järgida omaeegseid piirimuutusi.

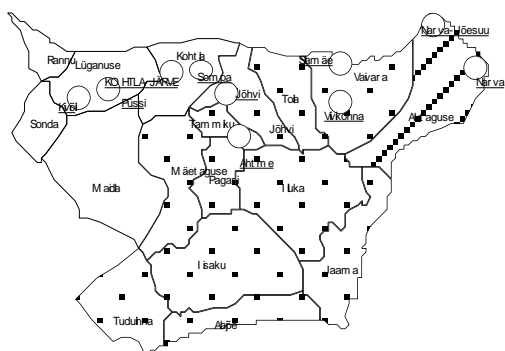
Piiriäärse Virumaa kallale asuti juba sõja ajal, 1944 aasta lõpus. NLiidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 24. novembrist annab teada Narva jõe idakalda kolme valla arvamisest Leningradi oblasti koosseisu. Ilmselgelt paistis Moskva kiirustavat, mida ei oleks ju pruukinud teha, kui Eesti jäämine NLiidu koosseisu oleks olnud päris kindel. Mõni aasta hiljem — 1949 aastal — ajalooline Virumaa poolitati, arvatava tagamõttega nihutada Vene piiri veel edasi lääne poole. Nõnda polegi teab mis üllatus, et kahe Virumaa piir tikub olema kaunis lähedane Tartu rahuläbirääkimistel venelaste poolt tehtud esialgsele ettepanekule [Vabadussõja Ajaloo Komitee 1939]. Oletatavale plaanile osutab kava paigutada NLiidu üks tähtsamaid ja salajasemaid sõjatööstusi — aatomipommi valmistamiseks tarviliku uraani tootmine — Ida-Virumaale [Vseviiov 2001]. Algselt oli keskuseks plaanitud Narva, mistõttu keelati kohalikel elanikel kodukohta naasmine. Asemele toodi teistsugust rahvast. Ida-Virumaa kujunes muuhulgas üheks tihedama vangilaagrite võrguga piirkonnaks terve

NLiidu ulatuses, mille korraldamisega tegeles suure rahvamajandusliku tähtsuse tõttu EKP Keskkomitee esimene sekretär Karotamm isiklikult. Mõistagi ei saanud niisugust protsessi juhtida Virumaa ajaloolisest pealinnast Rakverest.

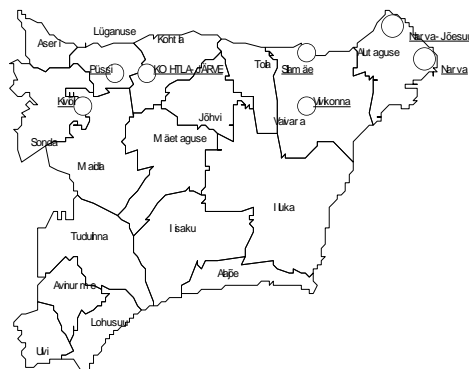
Üle-eestiline suurümberkorraldus leidis aset 1950 aastal. Eesti jagamist 39 rajooniks endise kümne (kolmeteistkümne) maakonna asemel seostatakse muuhulgas kollektiviseerimisega [Tarmisto 1959]. Ajalooliselt omavalitsuslik vallatasand osutus ülearuseks ning uusi käsufunktsioone täitsid hoopis edukamalt vahetult pärast sõja lõppu loodud külanõukogud. Ümberjagamise tulemusena jagunes Virumaa territoorium Jõhvi, Kiviõli, Loxsa, Mustvee, Rakvere, Tapa ja Väike-Maarja rajooni ning Narva linnapiirkonna vahel. Viimane ei kandnud vormiliselt küll rajooni nime, kuid pindalalt oli teiste rajoonidega võrreldav ja tähtsuse poolest mõistagi eespool. Siinkohal tasub lisada, et ka viidatud salajane sõjatehas Sillamäel kuulus samuti Narva alla. Narva linnapiirkonna allakäik tundub algavat Stalini surmaga ja võib olla ka Sillamäe tehase ainutähtsuse kahanemisega. Igatahes väheneb linnapiirkond 1954 oluliselt, protsess jõuab lõpule 1962 aastal, kui viimane maavald Narva linnapiirkonnast välja arvati. Edasistel aastakümnetel hõlmas Narva linnapiirkond vaid kahte linna — Narva kõrval ka Narva-Jõesuud.

Viis üht või teist ala linnapiirkonna moodustamise kaudu tähtsustada ja rajooni staatusest kõrgemale tõsta ei kadunud kuhugi. Koos põlevkivi ja energetika esiletõusuga võtab järje üle Kohtla-Järve, mis haarab enda alla põlevkivitootmisega seotud linnade-alevite kõrval ka rajooni mõõtu territooriumi. Maarahvastik läheb 1964 aastal siiski tagasi rajooni alluvusse, aga mitmekümne kilomeetri ulatuses paiknevad linnasulad jäävad administratiivselt Kohtla-Järve linnapiirkonda kuni vene aja lõpuni.

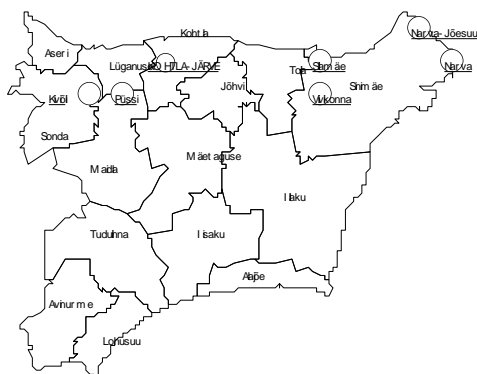
1959

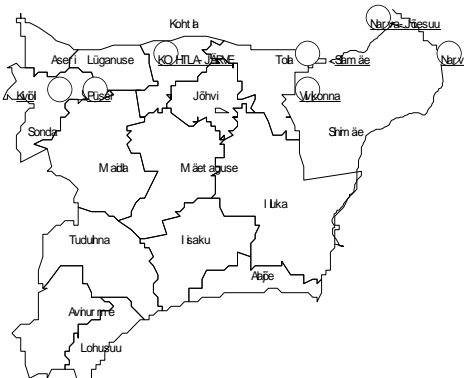
1970

1979

1989

Edasise arengu käsitlemisel vaatleme Virumaa idapoolset osa, nii nagu see maakonna poolitamise järgselt tänaseni on säilinud. Ida-Virumaa sõjajärgsete piirimuutuste ulatus on juuresoleval kaardil esitatud nelja hetkeseisu kaudu. Valitud hetkeseisude näol pole tegemist juhuslike ajamomentidega, vaid niisugustega, mida iseloomustab nende aastakümnete Eesti kõige sisukam andmestik, st loendusaaastatega. Tuleb tähele panna, et 1959 aasta kaardil on Ida-Virumaa territoorium jagunenud kolme eespool mainitud haldusmoodustise — Jõhvi rajooni, Kohtla-Järve ja Narva linnapiirkonna — vahel.

Kogu vene aja vältel kehtisid piirimuutuste teostamisel küllalt ühesugused protseduurid. Iga halduspiiri teisendus vormistati Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega, mis ka institutsiooni Teatajas avaldati [ENSV Ülemnõukogu Presiidium 1965-1990]. Nimetatud allikast saab külle teada piirimuutuse fakti, kuid rahvastikustatistika seisukohalt on Teataja kasutu, kuivõrd ei sisalda mingit teavet peale liidetud/lahutatud pindala. Hiljuti ilmus Eesti XX sajandi haldusjaotuse muutusi käsitlev teatmik, kuid seegi jääb pigem administratiivsete otsuste nimestikuks ega sisalda rahvastikualast teavet [Uuet 2002]. Kõlblike allikate otsimisel tekkis kogumiku koostajail selge arusaam, et piiriteisendustega kaasnenud rahvastikumuutuste üle polegi korralikku arvestust peetud. Asi pole mitte selles, et arvestus puuduks, vastuoksa, arvepidamine on mitmekordne, kuid erinevate allikate teave ei lange omavahel sugugi kokku. Alljärgnevalt on kirjeldatud kuut põhiallikat, millest Ida-Virumaa ühtlusravutuste käigus kõik ka kasutamist leidsid. Paraku ei sisaldu üheski neist ega ka täiendavad juhuallikad midagi enam peale rahvaarvu ja aeg-ajalt väljatoodud rahvastiku üldjaotuse.

Regionaalse statistikabüroo aruanne, lühidalt *rajooniaruanne*, sisaldab vastuseid Statistikaameti teemakohasele järelepärimisele. Toetudes Ülemnõukogu poolt vastu võetud otsusele, palus Statistikaamet tavapäraselt oma regionaalsel bürool esitada andmed teisendatud piiriga haldusüksuse territooriumi ja rahvaarvu kohta. Rajooniaruanne on allikana kasutatav 1945 aastast kuni käsitletava perioodi lõpuni, selles sisalduv andmestik on aga küllalt ebaühtlane. Ühelt poolt sõltus andmesisu Statistikaameti järelepärimise hetkelaadist, teisalt kohalike ametite tösidusest nõude täitmisel. Muidugi on 1940-1950 aastate rahvastikuarvud rajooniaruandes äärmiselt pealiskaudsed, peegeldades üldist sõjajärgset andmekehvust. Ida-Virumaa puhul tuleb täiendavalt arvestada range salastatusrezhiimiga piirkondade ja vangilaagrite paiknemist maakonnas, mis tollast rahvastikupilti veelgi ähmastab. 1960 aastatel on rahvastikuandmeid pisut enam (esitati muutusega haaratud inimeste arv), kõige korrektsemad on 1970 aastate aruanded, sisaldades teavet ka suuremate soovanusrühmade lõikes. 1970 aastate teisest poolest hakkab esitatav rahvastikuandmete hulk jälle vähenema. Üldjuhul võeti rajooniaruandesse arvud majapidamisraamatutest tehtud kokkuvõtetest teatud kindla vormi kohaselt. Vormist ei peetud aga mitte alati kinni ja aeg-ajalt edastati teavet koguni telefonitsi. Taolistel juhtudel jääb segaseks nii andmete ajaseis kui allikas. Kokkuvõtteid majapidamisraamatutest ei tehtud igal aastal ja nii kajastab rajooniaruanne ühel juhul jooksva aasta, teisel aga eelneva aasta seis. Linnarahvastikku puudutavat informatsiooni rajooniaruanne ei sisalda, sest kohapeal vastavat arvepidamist ei peetud.

Eesti Statistikaameti aruanne Moskvale, lühidalt *statistikaaruanne*, kujutas endast iga-aastast vormikohast ettekannet halduspiiride teisenemisest vabariigis ja sellega kaasnenud rahvaarvu muutustest. Hõlmates perioodi 1945-1990, on see allikas ainsana nii vormilt kui metodoloogialt järjepidev: andmeesitus toetub viimasele loendusseisule. Metodoloogiliselt tuleb niisugust lähenemist pidada mõistlikuks, kuivõrd kindla ajahetke kaudu esitatud rahvaarvud on omavahel võrreldavad. Suurriikliku vormina ei sisalda statistikaaruanne õnnetuseks aga külanõukogu tasandi teavet, mistõttu suurem osa Eestis toimunud piiri- ja sellega kaasnenud rahvastikumuutusi nimetatud allikas ei kajastu. Teistsuguse metodoloogilise aluse tõttu pole statistikaaruanne enamiku teiste allikatega kokkuviidav.

Statistikaameti administratiiv-territoriaalmuutuste kartoteek, lühidalt *register*, on Moskva vormi kohane arvestuskaartide kogum: iga rajooni ja linna kohta peetud kaardile on koondatud ülevaade piiri- ja sellega kaasnenud rahvaarvu muutustest. Sisuliselt on see kumulatiivne kokkuvõte Moskvale esitatud aruannetest ja tugineb eelkirjeldatud metoodikale. Esimesed arvestuskaardid registris pärinevad ajavahemikust 1945-1951, aastate 1952-1969 kohta ei ole kartoteeki peetud või on

see kaduma läinud. Järgnevatel aastatel 1970-1990 on registrit pidevana hoitud, taasiseseisvumise järel seda enam täiendatud pole. Alates 1970 rahvaloendusest on registrit kohapealsel initsiatiivil täiendatud infoga külanõukogude vahelistest piiri- ja rahvaarvumuutustest. Sama kümnendi keskpaiku sedalaadi praktika tasapisi soikus, elavnedes uuesti 1979 aasta loenduse järel.

Rajooni piiri- või nimemuutuse taotlus/seletuskiri, lühidalt *rajooni taotlus*, väljendab kohaliku võimu ettepanekut piiri- või nimemuutuse teostamiseks. Ei ole teada, millise osa piirimuutuste kohta sedalaadi taotlused on esitatud, igal juhul näib Statistikaameti iga-aastastes administratiiv-territoriaaljaotuse dokumendikaustades säilinud osa juhuslikuna. Linna täitevkomitee, küla- või alevinõukogu algatusel, rajooni täitevkomitee otsusena vormistatult ja Ministrite Nõukogus kooskõlastatuna esitati taotlus Ülemnõukogu Presiidiumile. Sellisena puudus taotlusel kindel vorm ning rahvastikualane info on seal väga erineva hõlmavusega. Rahvastikuandmete leidumisel puudub üldjuhul viide andmeallikale ning ajamomendile. Õeldule vaatamata peegeldab rajooni taotlus kirjeldatavatest allikatest ainsana kohalikke olusid, piirimuutuse põhjendust ja asjaajamise käiku. Niisugusena on rajooni taotlus mõne külanõukoguvahelise piirimuutuse puhul osutunud ainsaks rahvastikuteavet sisaldavaks allikaks.

Ilmselt oli rahvastikuarvepidamise ebasüsteemsus asja sees olijatele tunnetatav, ja nii seadis Statistikaameti kauaaegne juhtivtöötaja Lembit Tepp sisse eraviisilise koondandmete arhiivi — lühidalt *Tepp'i kaust* —, mis muu teabe hulgas sisaldab ka piiri- ja rahvaarvumuutusi. Asjakohane andmehõlmatus Tepp'i kaustas ei ole tervikuna teada, kuid kogumiku koostajail on olnud võimalus veenduda, et kindlasti leidub selles teavet, mis ametlikes allikates ei kajastu või on kaduma läinud. Eraviisiliselt pidas piiri- ja rahvaarvumuutuste ülevaadet ka Statistikaameti rahvastikuosakonna omaaegne juhataja Juta Bergvald. Ülevaade — lühidalt *Bergvald'i kaust* — sisaldab infot piirimuutustega kaasnenud rahvaarvuliikumistest aastatel 1970-1990, olles 1970 aastate esimesel poolel küllalt süsteemne. Käesoleva kogumiku koostamisel on Tepp'i ja Bergvald'i kaustad olnud korduvalt abiks rajoonisiseste piirimuutustega kaasatud rahvaarvude kontrollimisel.

Rajooniaruanne, statistikaaruanne ja rajooni taotlus on kuni 1970 aastani arhiveeritud Eesti Riigiarhiivis, hilisemate aastate kohta olev teave asub Statistikaametis, nagu ka register kogu ajavahemiku osas. Eraarhiivina ei ole Bergvald'i ja Tepp'i kaustad avalikult kättesaadavad. Tuleb tõdeda, et Statistikaametis asuvad materjalid osutusid laialipillatuks, kuid on kogumikutööde tõukel praeguseks uuesti kokku koondatud.

Alljärgnev ülevaade esitab Ida-Virumaa piirimuutused 1959-1990 Eesti NSV Ülemnõukogu Teataja põhjal, mida kogumiku käsitusperioodi ulatuses on täiendatud rahvastikuandmetega. Eri allikate lüngad ja vasturääkivused olid sedavõrd suured, et väärivad eraldi väljatoomist: tekstis on esitatud kolme põhiallika teave kaldkriipsude vahel järjekorras *rajooni aruanne/statistika aruanne/register*. Märge “—” tähistab vastava arvandme, märge “...” aga andmeallika puudumist.

1959 aasta. ENSV ÜP 24. jaanuari seadlusega likvideeriti haldusjaotuse reorganiseerimise kampaaniaga Eestis kokku kolmteist rajooni. Likvideeritud Kiviõli rajoonist läksid kaks läänepoolset valda Rakvere rajoonile, kõik ülejäänud liideti kõik Kohtla-Järve linnapiirkonnale, mis nüüd omandas rajooni tähenduse. Endised linnapiirkonna administratiivlülid — Kohtla ja Kukruse töölisalavid — iseseisvate haldusüksustena likvideeriti ja edaspidi käsitleti neid Kohtla-Järve linnaosadena. Likvideeritud Mustvee rajoonist anti Jõhvi rajooni Tudulinna (Oonurme läks esialgu Rakvere rajoonile). Samas vähenes Jõhvi rajooni pindala nii Kohtla-Järve kui Narva linnapiirkonna kasuks: Kohtla külanõukogu anti Kohtla-Järve piirkonnale, eelnevalt täiendatud osa Toila külanõukogu maadega Jõhvi rajoonis, Alutaguse külanõukogu aga Narva piirkonnale. Sama aasta 30. detsembri seadlusega nimetati Rannu külanõukogu ümber Aseri külanõukoguks.

1960 aasta. ENSV ÜP 3. septembri seadlusega likvideeriti Jõhvi rajoonis Pagari külanõukogu, mille maad liideti Mäetagusega. Rakvere rajoon loobus äsjaomandatud Oonurme külanõukogust, mis likvideeriti ja liideti Jõhvi rajooni Tudulinna külanõukoguga. Narva linnapiirkonda kuuluvast Alutaguse külanõukogust anti osa maid üle Jõhvi rajooni Vaivara külanõukogule. Osa Lüganuse külanõukogu maid liideti Sonda külanõukoguga. Sama aasta 14. oktoobri seadlus likvideeris Jõhvi

rajooni, mis liideti Kohtla-Järve linnapiirkonnaga. Ühtlasi likvideeriti omaette haldusüksustena ka Jõhvi ja Ahtme linn ning Sompa töölisallev, arvates need Kohtla-Järve linnaosadeks.

1962 aasta. ENSV ÜP 21. detsembri seadlusega muudeti rajoonide piire. Kohtla-Järve linnapiirkonnale sai täienduseks Rakvere rajoonist Tudu külanõukogu ning Jõgeva rajoonist Avinurme, Lohusuu ja Ulvi külanõukogu. Narva linnapiirkonnast läks Kohtla-Järve linnapiirkonnale üle Alutaguse külanõukogu, mille tulemusena kõnealune linnapiirkond rajooni tähenduses sisuliselt likvideerus. Linna- ja maarahvastiku vahekorda muutis mõnevõrra Vaivara külanõukogusse kuulunud Sirgala asula arvamine Viivikonna alevi alla.

1964 aasta. ENSV ÜP 8. detsembri seadlus vähendas Kohtla-Järve linnapiirkonda Tudu külanõukogu arvel, mis läks tagasi Rakvere rajoonile. Nädal hiljem otsustas ENSV ÜP 15. detsembri seadlusega võtta Kohtla-Järve linnapiirkonnast kõik — välja arvatud osa Toila külanõukogust, mis läks Kohtla-Järve linna laienemisele — külanõukogud. Neist jätkus terve uue Kohtla-Järve rajooni moodustamiseks. Linnapiirkond säilitas aga linnasulate monopoli ja nõnda oli Kohtla-Järve rajoon kuni vene aja lõpuni ainsaks rajooniks, kus linnarahvastik täielikult puudus.

1967 aasta. ENSV ÜP 29. juuli seadlusega nimetati Kohtla-Järve rajooni Avinurme külanõukogu Mõisa küla ümber Avinurmeks, liites niiviisi endise mõisa ja raudtee ümbrusse tekkinud asulad ühtseks alevikuks. Rahvastiku ümberpaiknemist mõistagi ei toimunud. Sama aasta 28. oktoobri seadlusega likvideeriti Jaama külanõukogu, mille maadest päris Illuka külanõukogu 17640 ha koos (373/ – / ...) inimesega ning Alajõe külanõukogu 1990 ha ja (92/ – / ...) inimest. Viimane omakorda loovutas 4700 ha suuruse maa-ala (188/ – / ...) inimesega Iisaku külanõukogule. Illuka külanõukogu sai täiendust veel Jõhvi külanõukogu maadest: üleandmisele kuulus 2510 hektarit koos (274/ – / ...) inimesega. Sonda külanõukogu täiendati aga Maidla ja Lügenuse külanõukogu maadest. Maidlast lõigati Sondale 4100 hektarit (297/ – / ...) inimesega ning Lügenuselt 2200 hektarit (490/ – / ...) inimesega.

1968 aasta. ENSV ÜP 26. jaanuari seadlusega loovutas Narva linn 3760 hektarit koos (810/722/ ...) inimesega Alutaguse külanõukogule, vastu sai linn 381 hektarit samast külanõukogust. Vastuseks Statistikaameti järelepärimisele teatab rajooni aruanne, et Narva linnale antaval maa-alal asustatud kohti pole. Aasta lõpul muudeti ENSV ÜP 27. detsembri seadlusega rajooni piiri: Kohtla-Järve rajooni Lohusuu külanõukogu maadest anti Jõgeva rajoonile 2.5 hektarit maad, mis kulus Mustvee linna laienduseks. Muudatus tõi kaasa Kohtla-Järve rajooni rahvaarvu vähenemise (2/ 0 / ...) inimese võrra. Huvitav on siinjuures märkida, et omaaegses kirjavahetuses Statistika Keskvalitsusega annavad Kohtla-Järve rajooni ametnikud teada, et nemad pole küll piirimuutusest Jõgeva rajooniga midagi kuulnud.

1971 aasta. ENSV ÜP 10. märtsi seadlusega ühendati Alutaguse külanõukogu kolm asulat — Narva sovhoosi keskasula, Olgino ja Orujõe küla — Olgino külaks. Rajooni seletuskirjast selgub, et kolme aasta eest toimunud Narva linnapiiri muutmisega kasvas Alutaguse külanõukogu oluliselt nii territooriumi kui elanike arvu poolest, mistõttu peeti vajalikuks kolm asulat ühendada.

1972 aasta. ENSV ÜP 25. veebruari seadlus annab teada Viivikonna alevi Sirgala ümbruse administratiivpiiri kinnitamisest. Taolisi piiritäpsustusi tuli ette üsna sagedasti, üldjuhul fikseeris seadlus ka muutuses osalenud maa-ala suuruse. Ehkki seadlus sedapuhku asjaomast teavet ei sisalda, selgub kartoteegist, et tegemist on 23.9 hektariga Sirgala karjäärast, mis anti üle Vaivara külanõukogule. Võib oletada, et karjääri territooriumil inimesi ei elanud.

1975 aasta. ENSV ÜP 31. jaanuari seadlusega muudeti külanõukogude piire. Toila külanõukogu laiendati Vaivara külanõukogu maade arvelt 1572.5 hektari suuruse maatükiga, millel elas (168/ – /184) inimest.

1976 aasta. ENSV ÜP 17. novembri seadlus tõi kaasa Alutaguse ja Ulvi külanõukogu likvideerimise, mille tulemusena Alutaguse maad liideti Vaivaraga ning Ulvi maad Avinurmega. Seadlus ei märgi kuuluvust muutnud maa-ala suurust, küll aga tuuakse rahvastikuarvud ära seletuskirjades. Nõnda elas Alutagusel 1502 inimest, Vaivaras aga 1012 inimest, seega pidi Vaivara ühendkülanõukogu elanike arvuks saama 2514. Ulvi rahvaarvuks oli märgitud 1098 inimest, Avinurme rahvaarvuks aga 1007 inimest, kokku niisiis 2105. Osundatud rahvaarvu muutused ei ole

leidnud kajastamist Moskvale esitatud aruandes, samuti mitte rajooniaruandes. Bergvaldi kaustas on asjassepuutuvad arvanded siiski 1970 rahvaloendusseisuga olemas: Alutaguse rahvaarvuks 1619 inimest ja Ulvi rahvaarvuks 1225 inimest. Nõnda ei lähe arvud küll kokku, kuid see-eest viib 17. novembri seadlus Vaivara külanõukogu keskuse Sinimäe alevikku.

1977 aasta. ENSV ÜP 25. veebruari seadlus tegeles Vaivaraga edasi, nimetades selle ümber Sinimäe külanõukoguks. Lisaks anti Sinimäe külanõukogule veel 6.5 hektari suurune maa-ala Viivikonna alevist. Samuti on teada, et üleantav alevimaa kujutas endast elaniketa riigi metsafondi. Rajooni lääneosas laiendati samal ajal Püssi alevit Lüganuse külanõukogust 69 ha suuruse osaga, linnarahvastiku hulka arvatud inimesi oli sel maalapil (25/28/ ...). Vastutasuks loovutas Püssi alev Lüganuse külanõukogule 0.9 ha suuruse ala koos (18/23/ ...) inimesega. Piirimuutuse arvel suurenes ka Kiviõli linn, millele anti juurde 188 ha suurune osa Sonda külanõukogu territooriumist, linnarahvastiku hulka arvati veel (21/33/ ...) inimest. Kiviõli linnalt läks üle Maidla külanõukogule 5 ha asustamata maad.

Sama aasta ENSV ÜP 22. aprilli seadlusega muudeti koos Kohtla-Järve linnapiiri nihutamise ja rajooni linna- ja maarahvastiku vahelise vahekorra veel teinegi kord. Linnaga liideti maid Jõhvi, Kohtla, Toila ja Mäetaguse külanõukogult. Kohtla külanõukogu loovutas 336 ha samanimelisele linnaosale, samuti 3.8 hektarit Kukruse linnaosale ja 19.1 hektarit Sompale linnaosale, kokku muutus seeläbi linnakodanikuks (12/22/ ...) inimest. Jõhvi külanõukogu territooriumist kuulus üleandmisele 416 hektari suurune maatükk koos (6/15/ ...) inimesega Jõhvi-Ahtme linnaosa laiendamiseks, 62.6 hektarit inimesteta maad läks Sompale linnaosale. Veel loovutas Sompale 12,4 hektari suuruse tüki koos (1/6/ ...) inimesega Mäetaguse külanõukogu. Ilma ei jäänud ka Oru linnaosa, mis sai Toila külanõukogult 71.5 hektarit koos (10/1/ ...) inimesega. Kokku sai nende piirimuutuste läbi linnaelanikuks (29/44/ ...) inimest. Vastutasuks andis Kohtla-Järve linn 847 ha suuruse ala osa koos (351/253/ ...) elanikuga, mis jagunes Kohtla, Jõhvi ja Illuka külanõukogu vahel. Kohtla külanõukogu sai täienduseks 722 hektarit samanimeliselt linnaosalt, samuti 104 hektarit Kukruselt ja 21 hektarit Sompale linnaosalt. Linnarahvastiku hulgast arvati Kohtla maarahvastiku hulka kokku (271/143/ ...) inimest. Kohtla-Järve linnalt anti 132 hektarit koos (60/84/ ...) inimesega üle Jõhvi külanõukogule, täpsemalt loovutas Jõhvi-Ahtme linnaosa 113 hektarit ja Sompale linnaosa 19 hektarit. Veel sai linnamaadest osa Illuka külanõukogu — Jõhvi-Ahtme linnaosa territooriumist 41 hektarit koos (20/26/ ...) inimesega. Moskva aruanne näitas siinkohal piirimuutusest kaasatud inimeste üldarvuks 44 ja 253, osasuuruste täpsustused tuginevad Bergvaldi kaustale.

1984 aasta. ENSV ÜP 29. novembri seadlus sätestas Kohtla, Maidla, Sonda ja Toila külanõukogu piiride muutmise. Maidla külanõukogu sai 3825 hektari suuruse maatüki koos (264/ – /268) inimesega Sonda külanõukogult ning Toila külanõukogu 1015 hektarit (23/ – /24) inimest Kohtla külanõukogult. Arvude täpsustus tugineb Teppi ja Bergvaldi kaustale.

1987 aasta. ENSV ÜP 26. märtsi seadluse alusel tulid veelkord muutmisele linnasulate piirid. Kohtla-Järve linnaga ühendati 117.1 hektarit Kohtla külanõukogust ning 0.7 hektarit Mäetaguse külanõukogust, mõlemad maatükid olid elaniketa. Täiendavalt sai Kohtla-Järve linn 175.7 hektari suuruse maa-ala Jõhvi külanõukogu koos (42/48/48) inimesega. Vastutasuks loovutas Kohtla-Järve linn Kohtla külanõukogule 4.3 ha ja Jõhvi külanõukogule 5.3 hektarit elaniketa maid. Narva linn laienes 559.2 hektari suuruse tüki Sinimäe külanõukogu tühjadest maadest. Püssi alevi laiendamiseks võeti maid Lüganuse külanõukogust, üleandmisele kuulus 36.1 hektarit koos (11/15/15) inimesega. Narva-Jõesuu alevile eraldati 356.8 hektari suurune osa Sinimäe külanõukogu territooriumist (13/9/9) inimesega. Narva-Jõesuu alevilt anti omakorda Sinimäe külanõukogule tagasi teine maatükk koos (14/ – / –) inimesega.

1990 aasta. ENSV ÜP 26. märtsi seadlusega nimetati Kohtla-Järve rajoon ümber Ida-Viru maakonnaks.

Loetletud piirimuutuste rahvastikumõju on leidnud arvestamist kogumiku arvtabelites. Sündmusstatistika tabelites on rahvastiku liikumine ühest haldusüksusest teise toodud eraldi veeruna ja muidugi arvestatud kõigi näitajate leidmisel. Loendustabelite juures ei ole viiteid üksikutele piirimuutustele esitatud, loendusandmestiku võrdlemisel tuleb pöörduda ülaltoodud loetelu poole.

Toetudes tavapärasele rahvastikustatistilisele metodoloogiale lähtub andmeesitus väikseimast omavalitsuslikust haldusüksusest, linnast või vallast. Nii jääb paratamatult kõrvale külaandmestik, mis rahvastiku väikesearvulisuse tõttu ei ole isikutunnuste lõikes ülevaatlik. Ometi on rahvaarv külade kaupa huvipakkuv ning loendusstatistikas on küla rahvaarv sama täpsusastmega kui valla, maakonna või riigi oma.

Õeldule toetudes on järgnevasse alaossa koondatud külade rahvaarv kõigi nelja sõjajärgse rahvaloenduse lõikes. Esituslaadi seisukohalt on eelistatud külade rühmitamist esmatasandi haldusüksuste kaupa, mis toob ühtlasi esile külanõukogude omavahelise raske võrreldavuse. Nõnda ei pruugi tabelis samad külad eri loendustel üksteise kõrval paikneda, ja esituse pahupoolena tuleb kasutajal neid otsida vastava külanõukogu alt. Erandina on 1959 aasta külade rahvaarvud esitatud juba teisendatud kujul: vastavalt 1970 aasta loenduse struktuurile nii küla nime kui esmatasandi haldusüksuse mõttes. Ühelt poolt on selline esituslaad paratamatu, sest 1959 aasta loendusandmeid ei töödeldudki toimumisaegsetes piirides, teisalt võimaldab see saavutada tabeli mõnevõrra suuremat kompaktsust. Kahe esimese sõjajärgse loenduse külaandmed pärinevad 1970 aasta loenduse järel avaldatud kogumikust [ESKV 1972], 1979 aasta arvud samalaadsest hilisemast kogumikust [ESKV 1981].

5. HALDUSÜKSUSTE RAHVASTIK LOENDUSAASTATEL 1959-1989

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Alajõe	767	523	Alajõe	377	Alajõe	354
Alajõe asund	191	147	Alajõe küla	130	Alajõe küla	89
Jõeküla küla	24	14				16
Karjamaa küla	68	43	Karjamaa küla	25	Karjamaa küla	35
Katase küla	143	89	Katase küla	62	Katase küla	29
Remniku küla	99	66	Remniku küla	50	Remniku küla	2
Smolnitsa küla	17	10	Smolnitsa küla	7	Smolnitsa küla	152
Uusküla küla	109	69	Uusküla küla	47	Uusküla küla	31
Vasknarva küla	116	85	Vasknarva küla	56	Vasknarva küla	
Alutaguse	1521	1619				
Arumäe küla	31	52				
Hiiemetsa küla	48	34				
Hoovi küla	16	14				
Härmamäe küla	12	6				
Kudruküla küla	47	115				
Laagna asundus	203	159				
Meriküla küla	9	9				
Metsaküla küla	13	11				
Mudajõe küla	21	13				
Narva asund	297	415				
Olgino küla	74	64				
Orujõe küla	123	114				
Peeterristi küla	27	68				
Puhkovo küla	95	84				
Põlendiku küla	20	17				
Pähklimäe küla	4	2				
Sininõmme küla	8	10				
Soldino asundus	42	26				
Soldino asund	108	119				
Sundja küla	43	55				
Tuleviku küla	75	54				
Tuulukse küla	33	24				
Tõrvajõe küla	32	32				
Utria küla	33	29				
Vanaküla küla	42	35				
Vodava küla	65	58				
Aseri	2600	3251	Aseri	3544	Aseri	3388
Abaja küla	38	30				
Aseri alevik	1487	2132	Aseri alevik	2861	Aseri alevik	2829
Aseri küla	86	61				
Aseri-Aru küla	31	19	Aseriaru küla	52	Aseriaru küla	26
Härjapea küla	73	35				
Kalvi asundus	142	194	Kalvi küla	104	Kalvi küla	128
Kelu küla	38	22				
Kesimetsa küla	25	19				
Kestla küla	76	39	Kestla küla	52	Kestla küla	38

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Kestla-Ahu küla	16	4				
Kestla-Oidu küla	46	35				
Koogu asundus	49	63	Koogu küla	62	Koogu küla	25
Kõrkküla küla	46	37	Kõrkküla küla	47	Kõrkküla küla	31
Kõrtsialuse küla	77	72	Kõrtsialuse küla	49	Kõrtsialuse küla	33
Meriküla küla	86	62				
Oru küla	56	45	Oru küla	33	Oru küla	26
Rannu küla	21	17	Rannu küla	284	Rannu küla	252
Ridaküla küla	40	41				
Tamme küla	24	142				
Uusküla asund	143	182				
Avinurme	1294	1152	Avinurme	2129	Avinurme	1844
			Adraku küla	147	Adraku küla	109
			Alekere küla	63	Alekere küla	57
Avinurme alevik	463	596	Avinurme alevik	851	Avinurme alevik	923
Enniksaare küla	64	53				
Kiissa küla	40	24				
			Kaevussaare küla	37	Kaevussaare küla	21
Kõrve küla	83	64	Kõrve küla	38	Kõrve küla	23
			Kõrvemetsa küla	89	Kõrvemetsa küla	53
			Kõveriku küla	57	Kõveriku küla	68
			Laekannu küla	134	Laekannu küla	96
Laurissaare küla	33	23				
Maetsma küla	173	119	Maetsma küla	107	Maetsma küla	71
Muru küla	30	20				
Paadenurme küla	53	22	Paadenurme küla	30	Paadenurme küla	18
Punasoo küla	1	2				
Rehesaare küla	37	22				
Sälliksaare küla	53	40	Sälliksaare küla	32	Sälliksaare küla	21
Tammessaare küla	12	6	Tammessaare küla	15	Tammessaare küla	8
Tõlga küla	38	12				
			Ulvi küla	371	Ulvi küla	282
Vadi küla	214	149	Vadi küla	109	Vadi küla	63
			Änniksaare küla	49	Änniksaare küla	31
Iisaku	1962	1879	Iisaku	1771	Iisaku	1591
Alliku küla	88	64				
Iisaku alevik	608	692	Iisaku alevik	1002	Iisaku alevik	1036
Imatu küla	61	27	Imatu küla	14	Imatu küla	9
Jõuga küla	86	82	Jõuga küla	70	Jõuga küla	64
Kaleva küla	71	70				
Kasevälja küla	104	215	Kasevälja küla	58	Kasevälja küla	46
Kauksi asundus	71	77	Kauksi küla	66	Kauksi küla	59
Koldamäe küla	24	26	Koldamäe küla	22	Koldamäe küla	8
Kuru küla	140	104	Kuru küla	90	Kuru küla	51
Liivaküla küla	38	12				
Lipniku küla	49	46	Lipniku küla	20	Lipniku küla	12
Lõpe küla	15	13	Lõpe küla	13	Lõpe küla	7
Luuga küla	20	5				
Nurme küla	110	81				
			Pootsiku küla	52	Pootsiku küla	23
Roostoja küla	25	5				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Sälliku küla	80	61	Sälliku küla	43	Sälliku küla	24
Sõrumäe küla	61	52	Sõrumäe küla	47	Sõrumäe küla	41
Tammetaguse küla	51	44	Tammetaguse küla	35	Tammetaguse küla	25
Täriveri küla	40	29	Täriveri küla	87	Täriveri küla	63
Vaikla küla	126	92	Vaikla küla	88	Vaikla küla	85
Varesmetsa küla	94	82	Varesmetsa küla	64	Varesmetsa küla	38
Illuka	2202	1668	Illuka	1384	Illuka	1181
Agusalu küla	69	46	Agusalu küla	28	Agusalu küla	14
Edivere küla	52	33	Edivere küla	41	Edivere küla	25
Gorodenko küla	0	13				
Illuka asundus	154	87	Illuka küla	111	Illuka küla	99
Jaama küla	208	128	Jaama küla	80	Jaama küla	61
Kaatermu küla	39	16	Kaatermu küla	14	Kaatermu küla	2
Kaidma küla	49	38	Kaidma küla	35	Kaidma küla	18
Kamarina küla	12	7	Kamarna küla	5	Kamarna küla	8
Karoli küla	59	36	Karoli küla	24	Karoli küla	15
Ketsemaania küla	4	2				
Kivinõmme küla	50	27	Kivinõmme küla	17	Kivinõmme küla	12
Kõnnu küla	51	28				
Konsu küla	33	26	Konsu küla	49	Konsu küla	30
Kuningaküla küla	82	40	Kuningaküla küla	41	Kuningaküla küla	21
			Kuremäe küla	407	Kuremäe küla	425
Kurtna asund	172	127				
Kurtna küla	131	91	Kurtna küla	182	Kurtna küla	203
Lähtepea küla	255	255				
Nõmme küla	63	47				
Ohakvere küla	126	76	Ohakvere küla	52	Ohakvere küla	27
Ongassaare küla	11	12	Ongassaare küla	21	Ongassaare küla	18
Oru-Võhma küla	12	11				
Permisküla küla	68	22	Permisküla küla	16	Permisküla küla	11
Puhatu küla	7	7	Puhatu küla	47	Puhatu küla	31
Puujala küla	12	12				
Raasiku küla	37	34				
Raudi küla	48	23				
Rausvere küla	89	59	Rausvere küla	70	Rausvere küla	54
Soompea küla	70	151				
Sootaguse küla	46	45				
Uusnava küla	2	2				
Vasavere küla	181	157	Vasavere küla	144	Vasavere küla	107
Visiska küla	10	10				
Jõhvi	2529	1953	Jõhvi	1972	Jõhvi	2023
Abereti küla	70	52				
Altserva küla	63	47				
Edise asund	112	64				
Jaamaküla küla	46	40	Jõhvi küla	298	Jõhvi küla	620
Kaasiku küla	69	38				
Kahula küla	148	122	Kahula küla	167	Kahula küla	98
Kahula-Rutiku küla	48	44				
Kirbulinna küla	73	48				
Kose asund	129	158				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Kose küla	36	56	Kose küla	244	Kose küla	238
Kotinuka küla	64	39	Kotinuka küla	72	Kotinuka küla	61
Kuivaküla küla	22	20	Linna küla	63	Linna küla	39
Pajualuse küla	50	47	Pajualuse küla	72	Pajualuse küla	52
Pargitaguse küla	95	73	Pargitaguse küla	41	Pargitaguse küla	12
Pauliku küla	101	72	Pauliku küla	109	Pauliku küla	80
Ridaküla küla	62	52	Puru küla	104	Puru küla	42
Sompa asundus	134	69	Ridaküla küla	36	Ridaküla küla	0
Sompa-Aruserva küla	71	63	Sompa küla	145	Sompa küla	96
Sompa-Rutiku küla	28	24				
Sompa-Sininõmme küla	62	41				
Sompa-Vanaküla küla	64	32				
Sooserva küla	98	54				
Tammiku asundus	136	390	Tammiku alevik	420	Tammiku alevik	420
Toila asund	122	81				
Valliküla küla	59	25				
Vanaküla küla	22	12				
Kohtla	1884	1830	Kohtla	1669	Kohtla	1859
Amula küla	64	102	Järve küla	426	Järve küla	1006
Kaasikaia küla	32	42				
Kaasikvälja küla	33	52				
Kabelimetsa küla	51	43				
Kohtla asundus	39	46	Kohtla küla	260	Kohtla küla	171
Kolga-Saksa küla	59	50				
Kukruse asundus	203	177				
Kukruse küla	137	119	Kukruse küla	193	Kukruse küla	134
Ontika asundus	133	132	Ontika küla	171	Ontika küla	133
Ontika-Saksa küla	98	73				
Peeri küla	94	131	Peeri küla	171	Peeri küla	109
Peeri-Sootaguse küla	54	52				
Revinu küla	40	14				
Roodu küla	63	69	Roodu küla	63	Roodu küla	42
Saka asundus	37	32				
Saka küla	108	111	Saka küla	194	Saka küla	185
Servaääre küla	43	36				
Sinivoore küla	43	32				
Suterma küla	33	25				
Täkumetsa küla	68	66	Täkumetsa küla	47	Täkumetsa küla	26
Toila asundus	45	60				
Toila-Martsa küla	31	21				
Uikala küla	33	25	Uikala küla	24		
Valaste küla	132	111	Valaste küla	120	Valaste küla	53
Lohusuu	1641	1284	Lohusuu	1071	Lohusuu	857
Jõemetsa küla	27	15	Jõemetsa küla	37	Jõemetsa küla	27
Kalmaküla küla	142	92	Kalmaküla küla	90	Kalmaküla küla	74
Karusoo küla	27	18				
Kodassaare küla	39	22				
Kolgavälja küla	41	23				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Käraasi küla	92	60	Käraasi küla	60	Käraasi küla	56
Lagedi küla	55	40				
Linnanõmme küla	32	13				
Lohusuu küla	188	165	Lohusuu alevik	439	Lohusuu alevik	381
Ninasi küla	53	69	Ninasi küla	49	Ninasi küla	43
Piilsi küla	108	57	Piilsi küla	107	Piilsi küla	61
Raadna küla	75	44	Raadna küla	32	Raadna küla	17
Saare küla	17	7				
Separa küla	39	38	Separa küla	45	Separa küla	27
Soldativälja küla	41	26				
Tammispää küla	106	95	Tammispää küla	110	Tammispää küla	91
Tiirikoja küla	59	52				
Veneküla küla	228	198				
Vilusi küla	85	82	Vilusi küla	102	Vilusi küla	80
Ülejõe küla	187	168				
Lüganuse	2424	1925	Lüganuse	1754	Lüganuse	1453
Aa asundus	333	279	Aa küla	227	Aa küla	193
Irvala küla	93	63	Irvala küla	40	Irvala küla	29
Jabara küla	49	31	Jabara küla	34	Jabara küla	19
Kalmeistri küla	39	27				
Kopli küla	45	41	Kopli küla	34	Kopli küla	14
Liimala küla	111	79	Liimala küla	83	Liimala küla	58
Lohkuse küla	26	20	Lohkuse küla	8	Lohkuse küla	5
Lüganuse küla	292	257	Lüganuse alevik	551	Lüganuse alevik	538
Lüganuse-Matka küla	63	47	Matka küla	51	Matka küla	25
Moldova küla	113	67	Moldova küla	26	Moldova küla	13
Mustmäta küla	39	24	Mustmäta küla	42	Mustmäta küla	24
Purtse asundus	139	132				
Purtse küla	109	86	Purtse küla	372	Purtse küla	327
Purtse-Liiva küla	102	88				
Purtse-Matka küla	90	46				
Purtse-Uueküla küla	44	38				
Püssi asundus	480	330				
Sope küla	38	36				
Vanja küla	140	174	Varja küla	227	Varja küla	156
Voorepere küla	79	60	Voorepera küla	59	Voorepera küla	52
Maidla	1407	1026	Maidla	766	Maidla	921
Aidu küla	162	125				
Aidu-Liiva küla	101	52				
Aidu-Nõmme küla	166	110				
					Aruvälja küla	17
					Hirmuse küla	29
Koolma küla	6	5	Koolma küla	4	Koolma küla	1
Lipu küla	20	5				
Lümatu küla	57	12	Lümatu küla	19	Lümatu küla	19
Maidla asundus	210	194	Maidla küla	567	Maidla küla	561
Mehide küla	35	23				
Oandu asundus	78	61	Oandu küla	45	Oandu küla	40
Ojamaa küla	15	10				
Piilse küla	31	17	Piilse küla	17	Piilse küla	23
Rebu küla	66	33	Rebu küla	21	Rebu küla	16

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Rääsa küla	83	62	Rääsa küla	49	Rääsa küla	39
					Salaküla küla	21
					Sirtsu küla	2
					Soonurme küla	132
Savala küla	109	117				
Tarumaa küla	71	43	Tarumaa küla	34	Tarumaa küla	14
Uniküla küla	143	111				
Veneoja küla	26	28				
Virunurme küla	28	18	Virunurme küla	10	Virunurme küla	7
Mäetaguse	2354	2149	Mäetaguse	2028	Mäetaguse	1914
Apandiku küla	37	34				
Aruküla küla	83	46				
Arvila küla	49	30	Arvila küla	27	Arvila küla	22
Atsalama küla	204	172	Atsalama küla	132	Atsalama küla	78
Ereda asundus	155	108	Ereda küla	67	Ereda küla	50
Jõetaguse küla	54	50				
Kalina küla	152	140	Kalina küla	94	Kalina küla	72
Kiikla asundus	133	173	Kiikla küla	253	Kiikla küla	358
Kiikla-Ahu küla	13	4				
Kiikla-Võhma küla	20	10				
Liivakünka küla	24	18				
Metsaküla küla	101	68	Metsküla küla	39	Metsküla küla	26
Mäetaguse asundus	272	378	Mäetaguse alevik	750	Mäetaguse alevik	797
Mäetaguse küla	161	149				
Pagari asundus	250	252	Pagari küla	215	Pagari küla	202
Raja küla	56	75	Rajaküla küla	116	Rajaküla küla	77
Ratva küla	90	68	Ratva küla	52	Ratva küla	34
Tarakuse küla	78	69	Tarakuse küla	35	Tarakuse küla	29
Uhe küla	65	39				
Võide küla	74	40	Võide küla	60	Võide küla	33
Võrnu küla	182	138	Võrnu küla	84	Võrnu küla	64
Võrnu-Sala küla	12	0				
Väike-Pungerja küla	89	88	Väike-Pungerja küla	104	Väike-Pungerja küla	72
			Sinimäe	2432	Sinimäe	1923
			Arumäe küla	36	Arumäe küla	16
			Auvere küla	55	Auvere küla	26
			Hiiemetsa küla	27	Hiiemetsa küla	10
			Hundinurga küla	29	Hundinurga küla	24
			Kudruküla küla	97	Kudruküla küla	59
			Laagna küla	142	Laagna küla	63
			Meriküla küla	22	Meriküla küla	7
			Mustanina küla	56	Mustanina küla	38
			Olgina alevik	649	Olgina alevik	693
			Peeterristi küla	108	Peeterristi küla	66
			Perjatsi küla	69	Perjatsi küla	28
			Pimestiku küla	11	Pimestiku küla	5
			Puhkovo küla	51	Puhkovo küla	24
			Sinimäe alevik	454	Sinimäe alevik	480
			Soldina küla	216	Soldina küla	145
			Sõtke küla	66	Sõtke küla	23
			Tõrvajõe küla	52	Tõrvajõe küla	23

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
			Udria küla	55	Udria küla	52
			Vaivara küla	203	Vaivara küla	128
			Vodava küla	34	Vodava küla	13
Sonda	2412	2349	Sonda	2239	Sonda	1643
Aruvainu küla	66	44				
Aruvälja küla	60	38	Aruvälja küla	24		
Erra I küla	33	54	Erra alevik	414	Erra alevik	428
Erra II küla	39	23				
Erra asund	146	204				
Erra-Liiva küla	106	94				
Erra-Matka küla	40	26				
Hirmuse asundus	27	17				
Hirmuse küla	69	33	Hirmuse küla	25		
Imaste küla	76	35				
Jalastu küla	6	2				
Kaunurme küla	29	28				
Koljala küla	32	13	Koljala küla	58	Koljala küla	32
Kulje küla	33	29				
Nüri küla	152	229	Nüri küla	44	Nüri küla	41
Puisma küla	16	5				
Päsula küla	18	3				
			Salaküla küla	31		
Sala-Aru küla	43	32				
Satsu küla	45	54	Satsu küla	56	Satsu küla	31
Sirtsu küla	38	14	Sirtsu küla	6		
Sonda alevik	846	925	Sonda alevik	1171	Sonda alevik	953
Soonurme küla	165	160	Soonurme küla	187		
Uljaste küla	19	11	Uljaste küla	5	Uljaste küla	32
Uuemõisa küla	80	52				
			Vainu küla	23	Vainu küla	19
Vana-Sonda küla	58	39				
Vana-Varinurme küla	104	123				
Varinurme asundus	66	62	Varinurme küla	195	Varinurme küla	107
Toila	1511	1770	Toila	2257	Toila	2436
Konju küla	233	169	Konju küla	137	Konju küla	111
			Martsa küla	134	Martsa küla	96
Melgapõllu küla	10	9				
Metsa-Mägara küla	19	14	Päite küla	49	Päite küla	16
Pühajõe asundus	67	32				
Pühajõe küla	142	71	Pühajõe küla	188	Pühajõe küla	136
Rikandi küla	4	0				
Toila alevik	616	775	Toila alevik	904	Toila alevik	737
Toila-Altküla küla	79	58				
Toila-Martsa küla	20	13				
					Uikala küla	10
			Vaivina küla	96	Vaivina küla	38
Voka asundus	52	38	Voka alevik	749	Voka alevik	1292
Voka küla	160	145				
Voka asund	109	446				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Tudulinna	1438	947	Tudulinna	851	Tudulinna	706
Kellassaare küla	15	7	Kellassaare küla	49	Kellassaare küla	34
Kesavälja küla	68	74				
Kruusoja küla	28	17				
Lemmaku küla	56	59	Lemmaku küla	39	Lemmaku küla	32
Metsküla küla	63	44				
Mõisaküla küla	98	70				
Ojaküla-Tagajõe küla	50	24				
Oonurme küla	198	121	Oonurme küla	110	Oonurme küla	90
Peressaare küla	319	86	Peressaare küla	42	Peressaare küla	19
Pikati küla	42	30	Pikati küla	47	Pikati küla	51
Pärniku küla	53	33				
Raja küla	44	30				
Ranna-Pungerja küla	57	44	Rannapungerja küla	31	Rannapungerja küla	31
Roostoja küla	50	28	Roostoja küla	51	Roostoja küla	48
Sahargu küla	41	18	Sahargu küla	53	Sahargu küla	33
			Tagajõe küla	24	Tagajõe küla	13
Tudulinna alevik	256	262	Tudulinna alevik	405	Tudulinna alevik	355
Ulvi	1490	1225				
Adraku küla	214	186				
Alekere küla	37	29				
Kaevussaare küla	53	30				
Kullissaare küla	11	6				
Kõrvemetsa küla	93	66				
Kõveriku küla	252	257				
Kütametsa küla	35	20				
Laekannu küla	91	71				
Lepiksaare küla	79	69				
Lissi küla	34	22				
Metsara küla	32	33				
Mustametsa küla	27	24				
Peebussaare küla	33	18				
Raja küla	48	23				
Rajametsa küla	22	13				
Saare küla	41	25				
Teadussaare küla	59	31				
Tõnismaa küla	40	15				
Tõnusaare küla	33	17				
Ulvi küla	204	224				
Västriku küla	52	46				
Vaivara	1629	1385				
Allika küla	17	13				
Aruküla küla	9	7				
Auvere küla	215	105				
Hundinurga küla	59	33				
Kannuka küla	18	14				
Kirikuküla küla	35	20				
Künnapõhja küla	65	47				
Liivaküla küla	20	8				
Mustajõe küla	15	6				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Mustanina küla	71	43				
Peratsi küla	85	107				
Pimestiku küla	24	19				
Päite küla	77	61				
Reidepõllu küla	7	0				
Sinimäe asund	364	477				
Sirgala küla	12	7				
Utria küla	42	37				
Uus-Sõtke küla	163	77				
Vaivara asund	4	64				
Vaivara karjääri majad	25	16				
Vaivara jaama asund	104	66				
Vaivina küla	39	55				
Vana-Sõtke küla	152	100				
Vana-Viivikonna küla	7	3				
Kokku	31065	27935	Kokku	26244	Kokku	24093

6. VIITED

- Anderson, Barbara, Kalev Katus, Brian Silver (1994). Developments and prospects for population statistics in countries of the former Soviet Union. *Population Index*, vol.60, no.1, pp.4-20.
- Anderson, Barbara, Brian Silver (1985). 'Permanent' and 'present' populations in Soviet statistics. *Soviet Studies*, vol.37, no.3, pp.386-402.
- Baburin, Aleks, Kaja Gornoi, Mall Leinsalu, Mati Rahu (1997). *Eesti suremusatlas*. Tallinn, EKMI.
- Botev, Nikolai, Mitchell Eggers, Kalev Katus, Luule Sakkeus, Allan Puur (1995). *Rahvastiku vananemine Eestis. Standardfaili kirjeldus*. RU, sari A, nr.37. Tallinn, EKDK.
- Chesnais, Jean-Claude (1992). *The demographic transition. Stages, patterns, and economic implications*. Oxford, Clarendon Press.
- Council of Europe (2001). *Recent demographic developments in Europe*. Strasbourg, CoE.
- Eesti Statistika Kuukiri (1942). Tallinn.
- EKDK (1992a). *Eesti regionaalne rahvastikuandmete pank I*. RU sari A, nr.29. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1992b). *Eesti regionaalne rahvastikuandmete pank II*. RU, sari A, nr.31. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1994a). *Rahvastiku elutabelid: Maakonnad 1986-1991*. RU, sari C, nr.4. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1994b). *Imikusuremus Eestis: Maakonnad 1986-1991*. RU, sari C, nr.5. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1995a). *Eesti pere- ja sündimusuuring. Standardtabelid*. RU, sari C, nr.6. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1995b). *Eesti vanuriuuring. Standardtabelid*. RU, sari C, nr.7. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1996-2002). *Rahvastiku ühtlusarvutatud sündmus- ja loendusstatistika 1965-1990: Viljandimaa, Jõgevamaa; Järvamaa, Valgamaa, Tartumaa, Saaremaa, Põlvamaa*. RU, sari C, nr.8-14. Tallinn, EKDK.
- EKDK (2002). *Eesti rahvastiku ühtlusarvutatud sünniandmed 1959-1970*. Tallinn, EKDK. RU, sari C, nr.16. Tallinn, EKDK. *Ilmumas*.
- EKDK/EKMI (1994a). *Rahvastiku soovanuskoostis 1979-1989*. RU, sari C, nr.2. Tallinn, EKDK.
- EKDK/EKMI (1994b). *Rahvastiku soovanuskoostis 1970-1979*. RU, sari C, nr.3. Tallinn, EKDK.
- ENSV ÜP (1945-1990). *ENSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja*. Tallinn, ENSV Riigikantselei.
- ESA (2001). *Eesti statistika aastaraamat*. Tallinn, Eesti Statistikaamet.
- ESKV (1972). *Eesti NSV külanõukogude ja maa-asulate rahvastik*. Statistiline kogumik. 1959 ja 1970 rahvaloenduse andmeil. Tallinn, ENSV Statistika Keskkvalitsus.
- ESKV (1981). *Eesti NSV külanõukogude ja maa-asulate rahvastik*. Statistiline kogumik. 1959, 1970 ja 1979 rahvaloenduse andmeil. Tallinn, ENSV Statistika Keskkvalitsus.
- Festy, Patrick (1984). *Fertility in Western countries from 1870 to 1970*. Bangkok, United Nations.
- Hajnal, John (1965). European marriage patterns in perspective. *D.Glass, D.Eversley (Eds). Population in History*. Chicago.
- Haug, Werner, Youssef Courbage, Paul Compton (1999-2000). (Eds). *The demographic characteristics of national minorities in certain European states*, vol.1-2. Strasbourg, Council of Europe.
- Haug, Werner, Youssef Courbage, Paul Compton (2002). (Eds). *Immigrant populations in Europe*. Strasbourg, CoE. *Forthcoming*.
- Helemäe, Jelena, Ellu Saar, Rein Vöörmann (2000). *Kas haridusse tasus investeerida?* Tallinn, Teaduste Akadeemia Kirjastus.

- Jansen, Ea (1999). *Rahvas ja rahvus. J.Viikberg (Toim). Eesti rahvaste raamat. Rahvusvähemused - rühmad, ja -killud*. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk.388-399.
- Johansen, Paul (1933). *Die Estlandsliste der Liber Census Daniae*. Kopenhagen-Reval.
- Katus, Kalev (1988). *Eesti rändetagamaa rahvastikuproгноos*. RU, sari B, nr.5. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev (1990). Demographic trends in Estonia throughout the centuries. *Yearbook of Population Research in Finland*. Helsinki, pp.50-66.
- Katus, Kalev (1994). Sündimus ja selle piirkondlikud erisused Eestis demograafilise ülemineku jooksul. *Akadeemia*, nr.1 ja 2, lk.134-149 ja 365-385.
- Katus, Kalev (1995). Eesti rahvastiku vananemise põhijooned. *Akadeemia*, nr.7 ja 8, lk.1379-1406 ja 1592-1633.
- Katus, Kalev (1997). Post-Transitional Fertility: Case of Estonia. *K.Katus, V.Stankuniene and A.Vikat (Eds) Demographic development in Baltic countries*. Special issue of Revue Baltique. Vilnius, pp.49-63.
- Katus, Kalev, Allan Puur (1991). Eesti rahvastiku suremusest elutabelite analüüsi põhjal. *Akadeemia*, nr.6, lk.2516-2549.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (1997). Population data and reorganisation of statistical system: case of Estonia. *Trames*, vol.1, no.3, pp.171-189.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (2000). Development of national minorities in Estonia. *W.Haug, Y.Courbage, P.Compton (Eds). The demographic characteristics of national minorities in certain European states*. Strasbourg, CoE.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (2002). Foreign-origin population in Estonia. *W.Haug, Y.Courbage, P.Compton (Eds). Immigrant populations in Europe*. Strasbourg, CoE. *Forthcoming*.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Asta Pöldma, Luule Sakkeus (1999). *Rahvastikuvananemine Eestis*. RU, sari D, nr.1. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Asta Pöldma (2002). *Eesti põlvkondlik rahvastikuareng*. RU, sari D, nr.2. Tallinn, EKDK.
- Kupiszewski, Marek, David Powell, Philip Rees, Darren Smith (1998). *Internal migration and regional population dynamics: Estonian case study*. Report prepared for the Council of Europe and European Commission.
- Mattisen, Edgar (1996). *Searching for a dignified compromise. The Estonian-Russian border 1000 years*. Tallinn, ILO.
- Palli, Heldur (1973). Rõuge rahvas XVII sajandi teisel poolel. *Ajaloolise demograafia probleeme Eestis*. Tallinn, Valgus.
- Palli, Heldur (1988). *Otepää rahvastik aastail 1716-1799*. Tallinn, Eesti Raamat.
- Palli, Heldur (1995). *Eesti rahvastikustatistika ajaloo allikad 1712-1940*. Tallinn, AIT.
- Pavlik, Zdenek, Martin Hampl (1976). *Ierarhia realnosti i problema otsenki bolee shirokih vzaimozviazei populatsionnogo razvitia*. Praga.
- Pavelson, Marje (1997). Mitte-estlased Eesti tööturul. *P.Järve (Koost) Vene noored Eestis — sotsioloogiline mosaiik*. Tartu, Tartu Ülikool, lk.183-195.
- Puur, Allan (1994). *1989 Estonian population and housing census. microdata description: variable definitions and coding schemes II*. RU, series A, no.36. Tallinn, EKDK.
- Puur, Allan (2000). Economic activity in transition: population of foreign origin in Estonia in the 1990s. *Trames*, vol.4, no.3 (Special Issue on Estonian Population), pp.286-316.
- Rammul, Aleksander (1931). *Virumaa tervishoiuline kirjeldus*. Tartu.

- Reiman, Hugo (1937). Kirjaoskus ja haridus Eestis. *Eesti Statistika*, nr.183(2), lk.49-73.
- Rosenberg, Ernst (1924). (Toim). *Virumaa. Maakonna minevikku ja olevikku käsitlev koguteos*. Rakvere, Viru Maakonnavalitsus.
- Riigi Statistika Keskbüroo (1934-1937). *1934 aasta üldrahvalugemise andmed. Vihk 1-4*. Tallinn, RSKB.
- Saaber, Kalju (1996). (Toim). *Koguteos Virumaa*. Lääne-Viru Maavalitsus. Ida-Viru Maavalitsus.
- Sakkeus, Luule (1995). *Vanurite abielulisus ja leibkonnakoostis Eestis*. RU, Sari B, No.24. Tallinn, EKDK.
- Sakkeus, Luule (1998). *Estonian Minorities: Past and Present*. Paper presented at the International Conference Estonia and the European Union: Estonia on its Way to a Changing Europe. Tallinn.
- Sakkeus, Luule (2000). Demographic behaviour patterns of immigrants and national minority of the same ethnic background: the case of Estonia. *Trames*, vol.4, no.3 (Special Issue on Estonian Population), pp.268-285.
- Selart, Anti (1998). *Eesti idapiir keskajal*. Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Tarmisto, Vello (1959). (Toim). *Eesti NSV. Andmete kogumik*. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus.
- Teder, T. (1939). *Perekonnaseisumetniku käsiraamat*. Tallinn, Siseministeerium.
- United Nations (1999). *World population prospects*. New York, United Nations.
- United Nations (2001). *1999 Demographic yearbook*. Fifty-first issue. New York, United Nations.
- Uuet, Liivi (2002). *Eesti haldusjaotus 20. sajandil. Teatmik*. Tallinn, Eesti Omavalitsusliitude Ühendus/Riigiarhiiv.
- Vabadussõja Ajaloo Komitee (1939). *Eesti Vabadussõda. Populaarne ülevaade*. Tallinn, VAK.
- World Bank (1993). *Estonia. The transition to market economy*. Washington.
- Vseviov, David (2001). *Nõukoguaegne Narva: elanikkonna kujunemine 1944-1970*. Tartu, ORK.
- Zelinski, Wilbur (1971). The hypothesis of mobility transition. *The Geographical Review*, vol.61, no.2, pp. 219-249.

7. JOONISFAILIDE NIMEKIRI

Number	Tabel	Rahvastikuprotsess/seisund	Näitajatüüp	Ajavahemik	Piirkond
Piirimuutused					
X03-01		Haldusjaotus	Piirid	L1959	Vallad
X03-02		Haldusjaotus	Piirid	L1970	Vallad
X03-03		Haldusjaotus	Piirid	L1979	Vallad
X03-04		Haldusjaotus	Piirid	L1989	Vallad
Rahvastikutaaste					
R03-05	S1	Rahvaarv	Absoluutarv	1965-97	Maakond
R03-06	S1	Soovanuskoostis	Absoluutarv	1989	Maakond
R03-07	S1	Muutuskomponendid	Absoluutarv	1965-96	Maakond
R03-08	S1	Koguiive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R03-09	S1	Loomulik iive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R03-10	S1	Rändeiive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R03-11	S1	Loomulik ja rändeiive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R03-12	S1	Vanuskoostis	Osakaal	L1989	Vallad
R03-13	S1	Vanurrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
Sündimus					
B03-14	S3	Sündimus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
B03-15	S2	Soosuhe	Suhtarv	1965-96	Maakond
B03-16	L7	Lapsesus	Osakaal	L1989	Maakond
B03-17	L7	Lapsesus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
B03-18	L7	Lapsesus	Keskmine	L1989	Vallad
B03-19	L7	Lastetus	Osakaal	L1989	Vallad
B03-20	L7A	Lapsesus hariduseti	Osakaal	L1989	Vallad
B03-21	L7	Lapsesus, põlvkond 1940-1949	Keskmine	L1989	Vallad
Suremus					
D03-22	S3	Suremus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
D03-23	S2	Soosuhe	Suhtarv	1965-96	Maakond
D03-24		Eluiga	Eluaastad	1986-91	Maakond
D03-25	S3	Imikusuremus	Kordaja	1965-96	Maakond
D03-26	S3	Imikusuremus	Kordaja	1965-96	Maakond
Abielulisus					
F03-27	S3	Abiellumus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
F03-28	S3	Lahutumus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
F03-29	S2	Abiellumised, lahutused	Suhtarv	1965-96	Maakond
F03-30	L2	Perekonnaseis	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
F03-31	L2	Abielurahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F03-32	L2	Vallasrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F03-33	L2	Leskrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F03-34	L2	Lahusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F03-35	L2	Perekonnaseis	Osakaalu muutus	L1979-89	Maakond
F03-36	L2	Abielurahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
Ränne					
M03-37	S2	Sisse- ja väljaränne	Absoluutarv	1965-96	Maakond
M03-38	S3	Sisse- ja väljaränne	Üldkordaja	1965-96	Maakond
M03-39	S3	Väljaränne	Üldkordaja	1965-96	Maakond
M03-40	S2	Rändekäive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
M03-41	L4A	Paiksus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M03-42	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M03-43	L4	Välissündinud rahvastik	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M03-44	L4A	Paiksus	Osakaal	L1989	Vallad
M03-45	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
M03-46	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
M03-47	L4	Välissündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad

Number	Tabel	Rahvastikuprotsess/seisund	Näitajatüüp	Ajavahe	Piirkond
Rahvus					
N03-48	L5A	Rahvuskoostis	Osakaal	L1989	Maakond
N03-49	L5	Soorahvuskoostis	Osakaal	L1989	Maakond
N03-50	L5,6	Mitte-eestlased	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
N03-51	L5A	Rahvuskoostis	Osakaalu muutus	L1970-89	Maakond
N03-52	L5	Mitte-eestlased	Osakaal	L1989	Vallad
N03-53	L5	Eestlased	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
N03-54	L6	Mitte-eesti emakeel	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
N03-55	L6	Mitte-eesti emakeel	Osakaal	L1989	Vallad
N03-56	L6A	Eesti keele oskus	Osakaal	L1989	Vallad
N03-57	L6A	Eesti keele mitteoskus	Osakaal	L1989	Vallad
Haridus					
E03-58	L3	Haridustase	Osakaal	L1989	Maakond
E03-59	L3	Haridustase	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
E03-60	L3	Kõrgharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E03-61	L3	Keskharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E03-62	L3	Algharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E03-63	L3	Haridustase	Osakaalu muutus	L1970-89	Maakond
E03-64	L3	Kõrgharidusrahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
E03-65	L3	Algharidusrahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
Majandustegevus					
A03-66	L8	Põhitegevus	Osakaal	L1989	Maakond
A03-67	L8	Põhitegevus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A03-68	L8	Pensionärrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
A03-69	L8	Hõivekoormus	Suhtarv	L1989	Vallad
A03-70	L9	Tööala	Osakaal	L1989	Maakond
A03-71	L9	Tööala	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A03-72	L9	Tööala	Osakaal	L1989	Vallad
A03-73	L9	Esmassektor	Osakaal	L1989	Vallad
A03-74	L9	Neljandassektor	Osakaal	L1989	Vallad
A03-75	L10	Amet	Osakaal	L1989	Maakond
A03-76	L10A	Amet (NRAK)	Osakaal	L1989	Maakond
A03-77	L10A	Amet	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A03-78	L10	Põllumajandustöölised	Osakaal	L1989	Vallad
A03-79	L10A	Haridus- ja teadustöötajad (NRAK)	Osakaal	L1989	Vallad
A03-80	L10A	Tervishoiutöötajad (NRAK)	Osakaal	L1989	Vallad
A03-81	L10A	Põllumajandustöölised	Osakaal	L1989	Vallad
Eluase					
H03-82	L11	Eluasemetüüp	Osakaal	L1989	Maakond
H03-83	L11	Eluasemetüüp	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H03-84	L11	Eluasemetüüp	Osakaal	L1989	Vallad
H03-85	L11	Pereelamu	Osakaal	L1989	Vallad
H03-86	L12	Tubade arv	Keskmine	L1989	Maakond
H03-87	L12	Tubade arv	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H03-88	L12	Tubade arv	Osakaal	L1989	Vallad
H03-89	L12A	Üldpind	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H03-90	L12A	Üldpind	Osakaal	L1989	Vallad
H03-91	L12B	Elamispiind	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H03-92	L12B	Elamispiind	Osakaal	L1989	Vallad
H03-93	L07	Tiheli olek	Osakaal	L1989	Vallad
H03-94	L13	Eluasememugavused	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H03-95	L13	Eluasememugavused	Osakaal	L1989	Vallad

Märkus: Joonisfailid asuvad kogumikuga kaasasoleval disketil,
 "S" viitab sündmusstatistika, "L" loendusstatistika tabelitele.

kiri ARIAL 27, bold

IDA-VIRUMAA 1965-1990

kiri ARIAL 30, bold

3

